

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

XIII. YÜZYIL BİZANS TARİHYAZIMINDA TÜRK İMAJI

Canan ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

XIII. YÜZYIL BİZANS TARİHYAZIMINDA TÜRK İMAJI

Canan ÖZTÜRK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

TEŞEKKÜR

Büyük bir şevk ve çabayla yazdığım tezimi nihayete erdirmiş bulunmaktayım. Öncelikle yardımları için 1. danışmanım Doç. Dr. Resul AY'a, yol göstericiliği ile araştırmamın şekillenmesini ve ortaya çıkmasını sağlayan 2. Danışmanım Prof. Dr. Murat KEÇİŞ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin yazım sürecinde her zaman desteğiyle ve arkadaşlığıyla yanımda olan eşim Ertuğrul ÖZTÜRK'e, sevgileriyle ve güzel sözleriyle bana güç veren kızlarım Zehra, Gökçe ve Burcu'ya teşekkür ederim. Tabii ki sevgili annem Gülten KAYA ve daha ben ilkokul birinci sınıfa giderken, eve elinde içi dünya klasikleriyle dolu bir kutuyla gelen ve beni her zaman okumaya, kendimi geliştirmeye teşvik eden, yüksek lisansıma devam ederken kalplerimizi yetim bırakarak aramızdan ayrılan canım babam Nihat KAYA'ya canıgönülden teşekkürü bir borç bilirim.

Başta Canan TÜZÜN olmak üzere burada adlarını sıralayamayacağım lisans dönemindeki arkadaşlarıma, değerli yardımları için Fatma ALTAN YILMAZ'a, dostum Aysu SANDIKÇI'ya ilgi ve destekleri için ayrıca teşekkür etmek isterim. Hiçbir çalışma bir ilham bir destek olmadan var olamaz. Çalışmam sırasında küçük veya büyük, yardımını esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZTÜRK, Canan. *XIII. Yüzyıl Bizans Tarihyazımında Türk İmajı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

IV. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya gelen Türklerin Konstantinopolis merkezli Bizans tarihyazımında, tarihi süreçte meydana gelen değişimlere bağlı olarak Türk İmajının nasıl bir değişim süreci izlediği oldukça ilgi uyandıran bir problem olarak tarihçilerin ilgisini çekmektedir. XI. yüzyıla kadar, özellikle Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinden Bizans İmparatorluğunu tehdit eden Türkler (İskitler-Kumanlar) Bizans tarihçileri tarafından Antikçağ geleneğinden gelen kavramla "Barbar" olarak nitelendirilmiştir. Bizans tarihyazımında XI-XII. yüzyıllarda meydana gelen Bizans-Selçuklu mücadelesi çerçevesinde ve genellikle çatışmacı ilişkilerin gölgesinde şekillenen Türk imajının, IV. Haçlı Seferi ile oluşan olağanüstü koşullar neticesinde XIII. yüzyılda farklı bir boyuta evirildiği dikkati çekmektedir. 1204 yılında meydana gelen bu olayla başkent Konstantinopolis'in Latin Haçlılar tarafından işgalinin ve yağmalanmasının ardından Bizans İmparatorluğu, başkentten kaçan hanedan ailelerinin kurduğu yeni siyasi yapılarla varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu tarihten itibaren Bizans'ın Anadolu'daki Türklerle ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye Selçuklularının Anadolu'da siyasi ve kültürel birliği sağlaması ve diğer halkları kontrolü altına alması, Türklerin Bizans kaynaklarında daha fazla yer almasına sebep olmuştur. İki güç arasında yaşanan siyasi gelişmeler/çatışmalar zaman zaman devam etse de Türklerin varlığının artık kabullenildiği, politik, ekonomik, kültürel ve akrabalık da dâhil çeşitli düzeylerde komşuluk ilişkilerinin tesis edildiği bir sürece girilmiştir. Bu gelişmeler Bizans tarihyazımına olumlu veya olumsuz bir şekilde yansımıştır. Buna bağlı olarak doğrudan ilişki içerisine girdikleri "ötekilerin" durumundan daha fazla bahsetmişlerdir. XIII. yüzyılda meydana gelen bu "Türk İmajı" değişimini dönemin belli başlı kaynakları olan Niketas Khoniates, Georgios Akropolites, Georgios Pakhymeres gibi tarihçilerin eserlerinde açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu çalışma bahsedilen yüzyılda yazılan Bizans tarih eserlerinde Türk İmajının önceki yaklaşımlardan nasıl bir farklılık arz ettiğini, bunun muhtemel sebeplerini ve nasıl bir imaj oluştuğunu tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler

XIII. Yüzyıl, Bizans Tarihyazıcılığı, Türkler, Türk İmajı

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Canan. “*The Turkish Image in Byzantine Historiography in the 13th centuries*”, Master’s Thesis, Ankara, 2022.

It attracts the attention of historians as a very interesting problem, how the Turkish image followed a change process depending on the changes that took place in the historical process in the Constantinople-centered Byzantine historiography of the Turks, who were confronted with the Byzantine Empire since the 4th century. Until the 11th century, the Turks (Scythians-Cumans) who threatened the Byzantine Empire, especially from the Balkans and the north of the Black Sea, were described as “Barbarian” by the Byzantine historians with the concept coming from the ancient tradition. 11-12th century in Byzantine historiography. It is noteworthy that the Turkish image, which was shaped within the framework of the Byzantine-Seljuk struggle that took place in the 13th century and generally in the shadow of conflict relations, evolved into a different dimension in the 13th century as a result of the extraordinary conditions that occurred with the 4th Crusade. After the occupation and looting of the capital Constantinople by the Latin Crusaders with this event that took place in 1204, the Byzantine Empire tried to maintain its existence with new political structures established by the dynastic families who fled from the capital. Therefore, from this date on, a new era began in the relations of Byzantium with the Turks in Anatolia. In the first quarter of the 13th century, the Turkish Seljuks' political and cultural unity in Anatolia and taking other peoples under their control caused the Turks to take more place in Byzantine sources. Although the political developments/conflicts between the two powers continue from time to time, a process has been entered in which the existence of the Turks is now accepted and neighborly relations at various levels, including political, economic, cultural and kinship are established. These developments reflected positively or negatively on Byzantine historiography. Accordingly, they talked more about the situation of the “others” with whom they had a direct relationship. It is possible to clearly see that "Turkish Image" change that took place in the 13th century in the works of historians such as Nicetas Choniates, George Acropolites and George Pachymeres, who are the main sources of the period. This study aims to discuss how the Turkish Image differs from previous approaches in the Byzantine historical works written in the mentioned century, the possible reasons for this and what kind of image is formed.

Keywords

13th centuries, Byzantine Historiography, Turks, Turkish Image

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: TÜRK-BİZANS İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BİZANS TARİHYAZIMINA YANSIMASI.....	19
1.1. SELÇUKLU ÖNCESİ	19
1.2. SELÇUKLU DÖNEMİ.....	32
1.3. XIII. YÜZYILA KADAR BİZANS TARİHYAZIMINDA TÜRK İMAJI.....	42
2. BÖLÜM: BİZANS TARİHYAZIMINDA TÜRK İMAJININ DÖNÜŞÜMÜ.....	45
2.1. XIII. YÜZYIL TÜRK-BİZANS İLİŞKİLERİ VE YENİ TÜRK ALGISİNİN OLUŞUMU	45

2.2. ESERLERİNDE TÜRKLERDEN BAHSEDEN XIII. YÜZYIL BİZANS TARİHÇİLERİ	49
2.2.1. Georgios Akropolites.....	49
2.2.2. Georgios Pakhymeres.....	56
3. BÖLÜM: BİZANSLI TARİHÇİLERİN GÖZÜYLE TÜRKLER	82
3.1. TÜRK İMAJININ OLUŞUMUNA ETKİ EDEN UNSURLAR	82
3.2. MÜTTEFİK TÜRKLER	85
3.3. DÜŞMAN TÜRKLER	89
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	98
EKLER	115

GİRİŞ

Konu, Yöntem ve Kaynaklar

Batı'nın gelişimine etki eden toplumların tarihine, Aydınlanma Çağından itibaren artan ilgiden, Bizans tarihi araştırmaları da fazlasıyla nasibini almıştır. Batıda XIV. Louis'in teşvik ve himayesiyle Fransa'da kurumsallaşmaya başlayan Bizans tarihine olan merak günümüze kadar epey mesafe katetmiştir.¹ Son yıllarda Türkiye'de de Bizans tarihine yönelik artan bir ilginin olduğu gözlenmektedir.² Fakat Bizans'ın XI. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde karşılaştığı Türklerle olan ilişkilerine yönelik akademik ilginin diğer alanlarla karşılaştırıldığında beklenen seviyede olmadığı söylenebilir.³ Bu eksikliğin arkasında birçok sebep olmakla birlikte “akademik tutuculuk” diye nitelendirilebilecek bir önyargının olduğu düşünülebilir. Burada araştırma konusu olan Bizans kaynaklarının Türklere nasıl baktığı hususu gerek Bizantinistler gerekse Selçuklu tarihi uzmanları tarafından farklı sebeplerle eksik bırakılmış gözükmektedir.

Bu tezde; Konstantinopolis'in (Yeni Roma) IV. Haçlı Seferi neticesinde 12 Nisan 1204 tarihinde Latinler tarafından işgalinden sonra özellikle bu işgalin sebep olduğu “Roma imparatorluk düşüncesindeki” büyük değişimle beraber XIII. yüzyılın sonlarına kadar olan Bizans tarihi metinlerinde Türk imajının nasıl yer bulduğu ve “öteki” olarak görülen Türklere karşı bakışın nasıl bir değişim süreci geçirdiği ele alınmaya çalışılacaktır. Bu değişimin aslında Haçlı seferi sonucunda Bizans İmparatorluğundaki

¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2017, s. 2.

² XIX. Yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğunda başlayan Bizans tarihi araştırmaları daha sonra Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. 24. Uluslararası Bizans Çalışmaları Kongresi Bilim Kurulu “Türkiye’de Bizans Çalışmaları. Bir Bibliyografya (19. Yüzyıl-2020) başlıklı bir proje başlatmış ve projenin sonucunda iki ciltlik bir eser ile dijital bir veri tabanı ortaya çıkmıştır. Bu bibliyografya tarama projesi sonucunda, 2000-2021 yılları arasında Bizans konusunda yapılan araştırmaların XIX. yüzyılın ikinci yarısından 2000’li yıllara kadar yapılan çalışmalardan daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Proje sonucunda yayımlanan kitap için bkz. *Türkiye’de Bizans Çalışmaları Bir bibliyografya (19. Yüzyıl-2020)*, Editörler: Şahin Kılıç-Buket Kitapçı Bayrı, II Cilt, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.

³ Richard W. Southern de aynı şekilde İslam'ın Ortaçağ Hıristiyanlığı ile ilişkilerinin de XX. Yüzyılın ortalarına kadar ihmal edildiğini belirtmektedir. Richard W. Southern, *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul 2000, s. 11.

siyasi kriz ve bunun yol açtığı travmaya bağlı olarak yaşanan kimlik dönüşümü ile alakalı olduğu görülmektedir. Bizans tarih yazarlarının Türklere bakışının yüzyıllara göre farklılık göstermesinin sebebi de genellikle yaşanan siyasi gelişmelerdir. XI. yüzyılda oldukça düşmanca ve savaşlarla başlayan Bizans-Türk ilişkilerin en canlı tanığı Anna Komnene, Türkleri yabancılar olarak görürken, XII. yüzyıl yazarlarından Kinnamos “komşular”, XIII. yüzyıl yazarları ise daha çok “Müslümanlar” olarak görürler. Bu farklı tanımlamaların ardında yatan en önemli sebep Bizans’ın yaşadığı tarihsel süreçtir. Özellikle XII. yüzyılda Anadolu’nun Türklere kaptırılması ile başlayan askeri başarısızlıklar tarihçilerin eserlerine kavramsal değişimler şeklinde yansımıştır. Bizans kaynaklarının Türklere bakış açısı, Heredotos ile başlayan ve XIII. yüzyıla kadar sürekli değişen “öteki”nin algılanması ile ilgilidir. Bizans-Türk ilişkileri her ne kadar büyük savaşlarla başlamış olsa da ilerleyen süreçte, toprağı işleyen yerlilerle konar-göçer Türkmenler arasındaki ticaret sayesinde gelişmiştir. Yoğun mücadelelerle başlayan ilişkiler, ekonomik faaliyetler sayesinde Anadolu’da iki kültürün bir arada yaşama tecrübesini beraberinde getirmiştir.

XI. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Haçlı Seferleri çağında Avrupa’da yazılan Guibert de Nogent gibi kronikler; Arapları, Türkleri, Partları, Persleri ve Paganları kesin olmayan bir terminoloji içerisinde birbirine karıştırmaktadır. Hatta ilk iki Haçlı seferi çağrısını yapan Papa II. Urbanus ile Papa III. Eugenios’un metinlerinde Türk adına herhangi bir atıf yoktur.⁴ Halbuki Roma tarihyazım mirasına sahip olan Bizanslı tarihçilerin, XIII. yüzyıla gelinceye değin uzun bir süreçte tanıma ve tanımlama fırsatı buldukları “Türkler”i tasnifte daha bilinçli bir tutum sergiledikleri söylenebilir.⁵

IV. Haçlı seferinde; 11 Mayıs 330 tarihinde imparator Büyük Konstantinos tarafından antik Bizantion kenti üzerinde Roma imparatorluk ideolojisine uygun bir şekilde yeniden inşa edilerek Konstantinopolis adını alan kent, ilk defa “düşmanlar” tarafından ele geçirilmiştir. Bugün Bizans İmparatorluğu olarak adlandırdığımız Doğu Roma

⁴ Michel Balivet, *Ortaçağda Türkler*, çev. Ela Gültekin, Alkım Yay., İstanbul 2004, s. 19.

⁵ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 1-2, Leiden 1983; Rustam Shukurov, “The Byzantine Classification of The Turks: Archaization or Academic Traditionalism?” *Philopation: Spaziergang im Kaiserlichen Garten Schriften Über Byzanz und Seinen Nachbarn Festschrift Für Arne Effenberger*, Zum 70, Geburtstag, 2012 Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. s. 273-274.

İmparatorluğu -batıda Roma kenti etrafında şekillenen Roma imparatorluğu gibi- tamamen başkent merkezde yer aldığı siyasi bir organizasyondur. İmparatorluğun varlık sebebi başkenttir. Bizans imparatorluğu siyasi hâkimiyetini, idari yapılanmasını bu kentin ideolojisi ile özdeşleştirmiştir. Dolayısıyla Bizans tarih yazarları ağırlıklı olarak başkenti ilgilendiren olaylar çerçevesinde eserlerini kaleme almışlardır. Bu tarihçiler, şehirlerin kraliçesi olarak gördükleri Konstantinopolis ya da kısaca onların deyişiyle Polis'i mekân açısından metinlerinin merkezine oturtmuşlardır. Fakat 1204 yılında Bizans açısından hiç umulmadık bir şekilde yaşanan hadiseler neticesinde, tarihçilerin eserlerini yeni bir kurguyla yazma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra, imparatorluk ideolojisi büyük oranda dönüşmek zorunda kalan Bizans, kendini ve kendi dışındaki dünyayı, bir propaganda aracı da olan tarihi metinler vasıtasıyla yeniden tanımlamak ihtiyacı hissetmiştir.

Bizans'ın 26 Ağustos 1071 tarihinde Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan karşısında uğradığı ağır yenilgiyle ve aynı yıl İtalya'daki son Bizans kenti Bari'nin Normanlara kaybedilmesiyle başlayan toprak kaybı süreci, 1204 yılında "evrensel felaket"⁶ ile neticelenmiştir. Balkanlar'da ve Anadolu'da büyük toprak kayıpları yaşamasıyla "Roma" idealinden vazgeçmek zorunda kalan ve daha yerel bir devlete dönüşen Bizans, kendisini kuşatan ve tehdit eden Türkler hakkında yeni bir dil geliştirmek zorunda kalmıştır. Doğal olarak tarih yazıcılığına da yansıyan bu yeni siyasi üslup, 1204 öncesine nazaran daha mütevazı ve varlığını devam ettirmek için mevcut şartları en yüksek seviyede kendi lehine kullanmaya yönelik olmuştur.

Konstantinopolis'in Latin Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra İznik, Trabzon ve Epirus'a kaçan ve daha önce imparatorluk yapmış ailelerden gelen soylular bu kentlerde yeni Bizans Devletleri kurmuşlardır. Bunlar içerisinde başkent

⁶ "Evrensel felaket" terimi, XIII. yüzyıl Bizans tarih yazıcılığı konusunda çok önemli araştırmalar yapmış, Ruth Macrides'e aittir. XIII. yüzyılın en önemli tarihçilerinden biri olan Georgios Akropolites'in *Tarih* adlı eseri Ruth Macrides tarafından 1978 yılında yapılan doktora tezinde, tarihi yorumlarla İngilizceye tercüme edilmiştir. Bu tezi Macrides; 2007 yılında yeniden gözden geçirmiş ve güncel bibliyografyayı kullanarak kitap olarak yayımlanmıştır. Her iki yayın için bkz. Ruth Macrides, "A Translation and Historical Commentary of George Akropolites' History", Unpublished Ph.D Thesis, London 1978; George Akropolites, *The History*, çev. Ruth Macrides, Oxford University Press, 2007.

Konstantinopolis'e yakın olması nedeniyle İznik, bu tez için önemli bir odak noktası olacaktır. Dolayısıyla Konstantinopolis dışında taşra merkezli yazılan tarih metinleri Türklerin varlığını kabul ederek daha uzlaşmacı bir tavır sergileyeceklerdir. XIII. yüzyıl, tarih yazımında önceki dönemlerden alışılmış olan bir çeşitlilik sunmaktadır: Georgios Akropolites ve Georgios Pakhmeres klasik tarihyazım tarzını taklit ederken, Theodoros Skutariotes bir dünya kroniği yazmıştır.

Ele alacağımız tarihsel bilgiler sunan metinlere geçmeden önce “Kronik” ve “Tarih” arasındaki farktan kısaca bahsetmek gerekir. Bizans tarihyazımının kökenleri Herodotos (MÖ.484-MÖ.425) ve Thukydides'e (MÖ.~472-MÖ.~400)⁷ kadar dayanmakla birlikte Hıristiyanlığın yayılmasıyla, IV. yüzyıl ile XV. yüzyıllar arasında yeni bir biçim almıştır. Bu eserler eğitime ve eser bilgisine büyük önem veren, edebi bir geleneğe sahip hocalar, bürokratlar, askerler, imparatorlar, devlet adamları ve din adamlarının oluşturduğu yazarlar tarafından kaleme alınırdı. Bu yazarlar, her türden eseri kaleme alırken, retorik eğitimi sırasında öğrendikleri teknikleri ve bilgileri kullanırlardı. Retorik unsurların oldukça az olduğu daha sade bir dille yazılan Dünya kronikleri, Bizans tarihyazımında önemli bir yer tutar. Daha çok güncel olayların sıralandığı kronikler; Adem'den başlar, Eski Ahit ve İncil'den alıntılar yapılarak Roma ve Bizans tarihiyle birleştirilirler. Bunlar yapılırken de mutlaka olayların tarihleri belirtilir. Tarih çalışmaları ise birkaç istisnai örnek dışında kronolojiden yoksundurlar, genellikle Attika Yunancasıyla yazılır ve bolca retorik öğeler barındırırlar. İçeriklerinde karakter inşası, diyaloglar, mekân ve olaylar, tarihçinin ilgi alanına giren askerî, siyasî ve diplomatik konulardaki tartışmalar mevcuttur. Bu tarihler antik Yunan tarihçilerinden özellikle Herodotos ve Thukydides'ten bolca esinlenmişlerdir. Kronikler çok da eğitilmiş olmayan keşişler gibi zümreler; Bizans edebiyatının ana külliyatını oluşturan sofistike eserler ise genellikle yüksek düzeyde eğitim görmüş kişiler tarafından yazılmasına rağmen bu eserler arasındaki ayırım her zaman bu kadar da net değildir. Edebi bir şekilde yazılmış kronikler olabileceği gibi sade bir şekilde kaleme alınmış tarihlerin yanında ayrıca her

⁷ Genel kanaate göre tarih Herodotos tarafından icat edilip Thukydides tarafından mükemmelleştirilmiştir. Fakat modern tarihçiliğin klasik kökenleri üzerine otorite olarak kabul edilen Arnaldo Momigliano vermiş olduğu 6 konferansta bu görüşü eleştirmiştir: “*Thukydides'in hakikaten Herodotos'un yerini almış olduğu iddiasını kabul etmek zorunda olmadığımızı gösterebilmiş olmayı dilerim.*” Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çev. Güneş Ayas, İthaki Yayınları, İstanbul 2011, s. 161.

iki özelliğin harmanlandığı eserler de mevcuttur.⁸ Niketas Khoniates ile başlayıp Georgios Akropolites ve Georgios Pakhymeres ile devam eden ve bahsettiğimiz siyasi dönüşümü yansıtan tarih metinleri, bu tezin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Tezde; tamamıyla yazılı kaynaklar kullanılacaktır. Arkeolojik verilerde ve mimari eserlerde Türk imajına dair birtakım unsurlar bulunabilir. Fakat bu tür kaynaklar tezin kapsamı dışında tutulmuştur. Burada bir hususun da altını çizmek gerekir: bahsettiğimiz tarih yazarları, 1261 yılında Bizans için son derece önemli olan başkentin Latinlerden geri alınmasıyla beraber siyasi durumlarını, etraflarındaki dünyada olan bitenleri de dikkate alarak, yeniden gözden geçirmek durumunda kalmışlardır. Bütün bunlara ilâveten XIII. yüzyılın son on yılında Osmanlı Beyliği'nin, Bizans'ın en hayati mekânı Bitinya'da siyasi, askeri, ekonomik, dini ve demografik dönüşümü başlattığı döneme şahitlik etmişlerdir. Elbette XIII. yüzyıl Bizans tarih yazarları yaşanan büyük dönüşümün ve bunun getirdiği büyük çöküşün farkındadırlar. Bu yüzyıla kadar yazan Bizans tarih yazarlarında “Türkler” oldukça belirsiz ve sislerin ardındadır. Konstantinopolis merkezli siyasete doğrudan tesir ettikleri takdirde Türklerden tarihsel metinlerde bahsedilmiştir. Bu eserlerde her ne kadar Herodotos ve Thukydides tarzı yaklaşımlar eserlerin omurgasını oluşturuyorsa da Türk algısının “zorunlu” değişimini artık belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Bu tez açısından oldukça zengin veriler sunan ve XIII. yüzyılın sonlarında eserini yazmaya başlayan ve XIV. yüzyılın ilk yıllarında tamamlayan Konstantinopolisli Georgios Pakhymeres'in (Γεώργιος Παχυμέρης Κωνσταντινουπολίτης) 13 kitaptan oluşan *Singraphikon Historion* (Συγγραφικῶν Ἱστοριῶν=*Relations Historiques* [Fransızca]=*Tarihsel İlişkiler*)⁹ adlı eserinde sadece Osmanlı Türkleri değil Sakarya nehrinin doğusundan Kastamonu'ya kadar uzanan bölgede yaşananlar da oldukça önemli yer tutar. Dolayısıyla tarihyazımındaki bu kırılma ve değişim anında; belli tarihi olaylarda Türkler ile ilgili kullanılan ifadelerin Bizans kaynaklarına nasıl yansıdığını çözmek, metinlerin içeriklerini ve bağlamlarını ortaya koymakla mümkün olacaktır. Bizans metinleri çözümlenirken göz önünde bulundurulması gereken bazı hususlar mevcuttur. Bunlardan ilki yazarların yaşamları ile metinleri arasındaki ilişkidir. Yazarın fikirlerinin oluşumunda etkisi olabileceğinden yazarın içinde bulunduğu toplum ve inşa ettiği metin arasındaki ilişki de incelenmelidir.

⁸ Siren Çelik, “Bizans Edebiyatına Kısa Bir Giriş” *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 297-300.

⁹ Bundan sonra Pakhymeres'in eseri kısaca *Tarihsel İlişkiler* olarak zikredilecektir.

Yazarın amacı ve metnin okuyucuları tarafından algılanma ve yorumlanma biçimleri arasındaki ilişki dikkat edilmesi gereken bir başka husustur. Son olarak süreç içerisinde değişime uğrayan dinamik yapıları göz önünde bulundurularak kavramsal değişimler de ele alınmalıdır. Bizans metinlerinin yukarıda bahsedilen dört hususla birlikte incelendiği zaman daha iyi değerlendirileceği düşünülmektedir.¹⁰ Bu çalışmada XIII. yüzyıl kaynaklarını zaman zaman kendi içerisinde ve öncesi-sonrası ile karşılaştırarak bu dönüşümün birtakım işaretlerini göstermek hedeflenmektedir. Yeni bir devlet ideolojisi çerçevesinde oluşan tarih metinlerinde, Selçukluların son yüzyılları ve Osmanlı Beyliği'nin yükselişi sırasında meydana gelen olaylar, ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Bahsedilen Bizans kaynaklarından, Türk imajını tam anlamıyla ortaya koyabilmek oldukça zor bir iştir. Örnek vermek gerekirse yüzyılın ilk yarısında meydana gelen olaylar hakkında ana kaynak durumundaki Akropolites'ten, Anadolu hakkında hiçbir bilgi elde edilememektedir.¹¹

IV. Haçlı seferinin yol açtığı “Evrensel felaket” Bizans'ta birçok bakımdan geri dönüşü olmayan köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu değişimi yukarıda bahsedilen kaynaklar vasıtasıyla tespit edebilmek nispeten mümkündür. Bu bakış açısındaki farklılaşmadan Türklerin de payını aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bizans İmparatorluğu'nda XIII. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmelerle Helen kimliği ön plana çıkarken Roma kurumlarının, özellikle de Roma kanunlarının zayıfladığı görülmektedir. XIII. yüzyılda Bizans “İmparatorluk” kurumunun karşı karşıya kaldığı siyasi kriz neticesinde Bizans Ortodoks Kilisesinin gücü giderek artmıştır. Siyasi ve askerî gücü iyice zayıflayan Bizans'ta dinî ayrılıklar ortadan kaldırılarak Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin birleşmesi için çeşitli girişimler yapılmıştır. Artık kendisine ve dışındaki dünyaya Roma kurumları ve çerçevesinden değil Helen kimliğinin hâkim olduğu yeni bir anlayışla bakan bir Bizans'tan bahsetmekteyiz. Bu özellik daha önceki yüzyıllara dayanmakla birlikte XIII. yüzyıldaki gelişmeler bunun daha da ön plana çıkmasına yol açmıştır. Roma kimliğinin yerini alan Helen anımsaması kent devleti ideolojisi etrafında

¹⁰ Anthony Kaldellis-Niketas Siniossoglou, “Giriş, Bizans Entelektüel Tarihi Neden Önemlidir”, *Bizans'ın Entelektüel Tarihi Seçme Makaleler*, Editörler: Anthony Kaldellis-Niketas Siniossoglou, çeviren. Ercan Ertürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021, s. 14.

¹¹ Juliana Ruth Macrides, “Bizans Tarih Yazıcılığında XIII. Yüzyıl”, Çevirenler: Murat Keçiş-Mehmet Yağcı, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 39, S. 67, 2020, s. 703.

şekillenmiştir. Ruth Macrides'in vurguladığı gibi bu dönem çoktan Bizans'tan sonraki Bizans'tır yani Sırların, Rumların, Türklerin, Bulgarların, Venediklilerin, Cenevizlilerin, Frankların tarihidir. Dolayısıyla tezimizin konusu ile ilgili olarak Türkler, dönem kaynaklarında daha fazla yer bulmaktadır. Tarih yazıcılığında XIII. yüzyılın ayrı bir oluşum olarak ele alınması, kendisinden önceki dönemlerden farklı, kendine özgü birtakım özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte bu yüzyıla ait Bizans tarihinin daha da az çalışıldığını da unutmamak gerekir. XIII. yüzyıl Bizans tarih yazarları tıpkı kendilerinden önce yazan tarihçiler gibi, eserlerinin giriş [προοίμια] bölümlerinde içinde buldukları tarihsel geleneği tekrarlayarak yaşadıkları dönemde nasıl bir farklılık ortaya koyacaklarını izah ederler. Tarihçiler anlatacakları yeni olaylarda çalışmalarının faydalı taraflarının altını çizmektedirler. Bu giriş kısımları âdeta bir tarih felsefesi metni mahiyetindedir. Bu sebeple eserlerinin ana teması Türkler olmasa bile yazdıkları metnin nasıl okunması gerektiği konusunda bir yol haritası oluştururlar.¹² Dönem yazarları her ne kadar yaşadıkları olayları kin ya da iyi niyetle değil de tarihi gerçeklikleri ortaya koymak amacıyla yazmaya gayret ettiklerini belirtirler de yetiştikleri kültürel ortamın etkisiyle bunu tam olarak başarabildiklerini söylemek zor gözükmemektedir. Dolayısıyla çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan her üç yazar eserlerinin giriş bölümleri vasıtasıyla birbirlerinden etkilenmişlerdir.

Bizans tarih yazıcılığı, M.S. IV. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar olan süreci kapsamaktadır ve yazım geleneği ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Antik Yunan tarih yazımının devamı olduğu yönündedir. İkincisi; kendine özgü bir sürecin aktarımı olduğu şeklindedir. Genel olarak Bizans tarih yazım geleneğinin kendine özgü bir yapısı olduğu fikri öne çıkmakla birlikte, Yunan tarihyazım geleneğinin etkileri de önemlidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Bizans tarihyazımını temel olarak Tarihler ve Kronikler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım tamamıyla eserin yazım tarzlarındaki farktan kaynaklanmaktadır. Tarihler; daha çok Antik Yunan yazım geleneğinin izlerini taşıırken; kronikler olayların sene sene kaydedildiği bir metodu izlemektedirler.¹³ Hıristiyanlığın kabulüyle, Bizans tarih yazım geleneğinde revaçta olanın kronikler olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Bizans'ın uzun siyasi hayatında yaşadığı istikrarsızlıklar göz önünde

¹² Juliana Ruth Macrides, "Bizans Tarih Yazıcılığında XIII. Yüzyıl", s. 698-700.

¹³ Siren Çelik, a. g. m., s. 300.

bulundurulduğunda Antik tarih yazım geleneğinin tamamen terk edildiğini söylemek oldukça zordur. Kronikler daha çok keşişlerin kaleme aldığı, kişisel deneyimlerine yer ayırmadıkları ve önceki eserlerden yararlandıkları bir üslupla yazılmıştır. Kronik yazarları, kendilerinde önce yazılmış olan eserleri çalışmalarında kullanarak, aslında Bizans tarihi uzmanları için oldukça önemli bir eyleme de imza atmış oldular. Zira günümüze kadar ulaşmayan pek çok dönem kaydı bugün kronikler vasıtasıyla öğrenilmektedir. Tarihler ise daha çok dünyevi yazarlar tarafından kaleme alınırdı ve yazarlar esere, kendi süreçlerini aktardıkları gibi klasik gelenek yazarlarından aldıkları ilhamı da örnek olarak dahil edebiliyorlardı. Bu açıdan objektif olma konusunda Bizans tarih yazım geleneği Antik Yunan yazım geleneğinden ayrılmaktadır. Antik Yunan’da tarih çalışmalarında objektif olma vurgusu ön plana çıkarken Bizans tarihçileri yaşadıkları dönemlerinde maruz kaldıkları olayları şahsi bakış açılarıyla değerlendirebilmektedirler.¹⁴ Bizans tarihçilerinin yetiştiği kültür ortamının en temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Bizans İmparatorluğu çok uluslu ve çok farklı dillerin konuşulduğu bir toplumdur. Yunanca ise konuşulan biçimiyle *lingua franca* (her yerde geçen, anlaşma ortak dili) idi ve çok zengin yazınsal biçimiyle Konstantinopolis’teki sarayın, kilisenin ve hukukun ve tabii ki edebi metinlerin inşa edildiği dil olarak kullanılmaktaydı.¹⁵

Eusebios¹⁶ ile başlayan ve Bizans yazınında da etkili olan Kilise tarihyazım geleneğinin en önemli özelliği; dogma ile olguların sürekli olarak karşılıklı ilişki içerisinde olmasıdır. V. yüzyılda yazan (Eseri: 303-421 yıllarını kapsamaktadır.) Sozomenos’un şu cümleleri Kilise tarihçiliğinin kaynaklarını ve problemlerini özetlemektedir:

“Önceki tarihlere ait olayların kayıtlarını, dinle ilgili yerleşik kurallar arasında, dönemin sinod toplantılarının tutanakları arasında, ortaya çıkan yenilikler arasında ve krallarla papazların mektuplarında aradım. Bu belgelerin bir kısmı

¹⁴ Özellikle Bizans kronikçilerinin Antik tarih yazarlarından etkilenmeleri üzerine bkz. Elizabeth M. Jeffreys, “The Attitudes of Byzantine Chroniclers Towards Ancient History”, *Byzantion*, Vol. 49, 1979, s. 199-238.

¹⁵ Donald M. Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları* (1261-1453), çev. Bilge Umar, tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 2.

¹⁶ Eusebios eserini Yunanca kaleme almasına rağmen, Türkçe çevirisinde Latince aslından çevrilmiştir şeklinde bir ifade bulunmaktadır. İlk kilise tarihini yazması sebebiyle önemli bir kaynak olan Eusebius için bkz. Eusebios, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011.

saraylarda ve kiliselerde muhafaza edilmektedir, bir kısmı oraya buraya dağılmış durumdadır, bir kısmıysa kültürlü insanların elindedir. Bir keresinde, bütün belgelerin kopyasını çıkartmayı aklımdan geçirdim, ama biraz daha düşününce bu upuzun anlatımları harfiyen aktarmaktansa onların içeriklerinin kısa bir özetini aktarmakla yetinmenin daha iyi olacağına karar verdim.”¹⁷

Sokrates Sozomenos’un bir kilise tarihinin nasıl meydana getirildiğine dair bu ifadeleri, muhtemelen kendisinden sonra yazan birçok tarih yazarı tarafından da uygulanmıştır. O halde XIII. yüzyıl Bizans tarih yazarlarının eserlerini meydana getirirken geniş bir yazına dayandığını ifade edebiliriz. Bizans tarih yazarları ile ilgili olarak Cyril Mango, Bizans edebi eserlerinin kendi zamanlarının gerçeklerinden koptuğunu savunmuş ve tarihçilere Bizans’ın “antik maskesinin” ardındaki “gerçek benliğini” keşfetmelerini tavsiye etmiştir.¹⁸ Hunger ise klasik modellerinin kullanılmasının “Bizans tarihçisini mutlaka itibarsızlaştırmaması” gerektiğine inanmıştır.¹⁹

Buraya kadar XIII. yüzyıl Bizans kaynaklarında, Antik tarih yazıcılığı geleneğinden kopuşu özetledikten sonra araştırma problemiyle ilgili şu soruya cevap aramamız gerekmektedir: Türk imajını hangi boyutlarda ve nasıl tespit edebiliriz? Öncelikli olarak bu soruya cevap vermeden önce şu noktayı tekrar hatırlamak durumundayız: Ağırlıklı olarak Konstantinopolis ve imparatorluk ideolojisini meşrulaştırma geleneği içerisinde kaleme alınan Bizans *Tarihleri*, kendileri dışındaki dünyayı tasvir ederken oldukça sınırlı bilgiler ve değerlendirmeler sunmaktadırlar. Konstantinopolis, metinlerin merkezinde yer alır. Her ne kadar 1204-1261 yılları arası Konstantinopolis’in Latin İşgali dönemi olarak görülse de bu süreçte başkentin istilacılardan geri alınması öncelikli siyasi hedef olarak her zaman ön plandadır. Bununla birlikte XIII. yüzyılda Anadolu’daki Moğol istilasının yol açtığı Türk göçüyle beraber demografik dönüşüm, Roma geleneğinin takipçiliğinden yavaş yavaş uzaklaşan Bizans tarihçilerinin cümlelerine belli belirsiz yansımıştır. Bu sebeple “Türk imajını” tespit etmeye çalışırken karşılaşılan en ciddi problem, kaynakların verdiği bilgiler kadar suskunluğudur da. Bahsedilen yüzyıllarda siyasi metinler, retorik yazın, dini içerikli edebiyat ve kilise

¹⁷ Arnaldo Momigliano, *a. g. e.*, s. 145.

¹⁸ Cyril Mango, “Byzantine Literature as a Distorting Mirror”, *Byzantium and its Image: History and Culture of the Byzantine Empire and its Heritage*, Londra 1984, s. 16, 18.

¹⁹ Herbert Hunger, “On the Imitation (ΜΙΜΗΣΙΣ) of Antiquity in Byzantine Literature”, *DOP* Vol. 23/24, 1969/1970, s. 26.

literatürü gibi geniş bir yelpazede yazılı kültür bulunmaktadır. Dolayısıyla burada doğrudan “öteki” ya da zaman zaman “müttefik” olarak görülen Türklerden bahseden metinleri incelemek hedeflenmektedir. XIII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu’nun Mora, Rodos, Ege Adaları ve İyon Denizi, Girit ve Kıbrıs’a ilaveten Pera gibi çok önemli kısımları ya hâlâ Batılıların elindeydi ya da Batılıların eline yeni geçmiştir. Her ne kadar Bizanslılar çok küçülmüş bir dünyada yaşadıklarının farkında olsalar da Palaiologos Dönemi’nin retoriği evrensel birliktelik üzerine kurulmuştur.²⁰ Bizans entelektüelleri gerçeği her ne kadar gizlemek isteseler de durumun ciddiyetinin bazı yönlerini kendilerinden bile gizlemeyerek eserlerine yansıtmışlardır.

IV. Haçlı seferi sonunda oluşan reformist edebiyat, kendisinden önceki döneme oranla Türk varlığına zorunlu olarak daha gerçekçi yaklaşmak durumunda kalmıştır. Bizans merkezli yazan tarihçilerin metinlerine yansıyan bakış açılarını tespit edebilmek ilave bir zorluk getirmektedir. Bütün bu problemleri aşmada metinleri yapısökümcü ve karşılaştırmalı okumak, anahtar durumundadır. Bu açıdan bu tez XIII. Yüzyıl Bizans-Türk siyasi ilişkilerini ele almaktan uzaktır.²¹ Değişmekte olan Türk imajını incelerken elbette yaşanan siyasi gelişmeler göz önünde bulundurulacaktır. 1204-1261 yıllarında Bizans İmparatorluğu’nu IV. Haçlı seferi ile parçalanmış bir devlet olarak görüyoruz; 1261 yılında ise VIII. Mikhael Palaiologos herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın Konstantinopolis’i Latinlerden geri almıştır.²² Bununla birlikte 1300’lü yıllarda Anadolu’nun tamamına yakını Türklerin kontrolüne girmiştir. II. Andronikos Palaiologos döneminde (Hakimiyeti: 1282-1328) Bizans İmparatorluğu adeta Konstantinopolis merkezli küçük bir Balkan devleti haline gelmiştir. Tabii ki bu siyasi olayları tekrar etmekten ziyade bunların oluşturduğu koşulların panoramik yansımaları “Türk İmajı” çerçevesinde değerlendirilecektir.

²⁰ Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, Introduction et Notes par Albert Failler, Traduction Française par Vitalien Laurent, Paris 1984, I. 1., s. 22-23, 209.

²¹ Bizans ile Selçuklular arasındaki siyasi ilişkiler Osman Turan başta olmak üzere birçok araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2021. Ayrıca Bizans-Selçuklu siyasi münasebetleri yazarın doktora tezine dayanan bir kitapla müstakil olarak incelenmiştir. Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara 2021.

²² Donald M. Nicol, *a. g. e.*, s. 38-39.

1204 yılına kadar Bizans tarihçileri kendilerini nasıl tanımladılar, bu tanım IV. Haçlı seferi ile nasıl revize edildi? Bu soruyu sormamızın temel bir hedefi vardır; öncelikle Bizanslılar kimlerdi ve kendileri dışında kalan dünyayı nasıl görüyorlardı? sorusuna cevap verebilmektir. Modern bir kavram olan ve son yıllarda üzerinde epeyce çalışma yapılan “Bizans ve Bizanslılar”, kendilerini Roma vatandaşı olarak tanımlamaktaydılar.²³ Yunancanın Roma İmparatorluğu’nun doğusunda artan önemine, klasik Yunan medeniyetinin edebiyat, bilim ve felsefesinde kullanılmasına ve Yunanca yazılan Hıristiyan edebi eserlerinin giderek artmasına rağmen, Yunanca konuşan halk kendisini Helen olarak görmemiş Romalı olarak isimlendirmiştir. Bizans metinlerinde Helen terimini ilk kez, XIII. yüzyılın başlarında eserini kaleme almış olan Niketas Khoniates’te (eseri XII. yüzyılı da kapsamaktadır) övgüyle bahsedilen bir kimlik olarak görmekteyiz.²⁴ Khoniates’in eserinde Yunanlı kimliği Romalı terimiyle eşitlenmiştir. Böylece XIII. yüzyıldan itibaren Bizanslılar kendilerini hem Helenler hem de Romalılar olarak görmeye başlamıştır.²⁵

Burada, yukarıda bahsedilen kaynaklar çerçevesinde, genellikle “çatışma” paradigması üzerinden açıklanan döneme farklı bir bakış açısı getirmek amaçlanmaktadır. Romalı atalarından gelen Antikçağ mirasını yeni ortaya çıkan durum çerçevesinde Helen kimliği ile harmanlayan XIII. yüzyıl Bizanslılarının bakış açısını yansıtan bu eserlerden nasıl bir Türk kimliği ortaya çıkacağı en önemli problemi oluşturmaktadır. Bizans tarihçilerinin “ötekileştirdikleri” Türkler söz konusu olduğunda klasik geleneğin devam ettiği görülmektedir.

Bu tezin amaçlarından bir diğeri de Bizans ve Türk kültürleri arasındaki ilişkileri; Bizans tarih yazarlarının verdiği bilgiler üzerinden diyakronik ve analitik bir yaklaşımla, V. yüzyıldan başlayarak XIII. yüzyıla kadar genel hatlarıyla ele aldıktan

²³ Averil Cameron, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 1-25. Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağlalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 19-38. Bizanslıların, Romalı etnik adlandırmasını nasıl kullandıkları hakkında bkz. Anthony Kaldellis, *Bizans Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, çev. Deniz Türker, Kara Karga Yayınları, İstanbul 2020, s. 37-56.

²⁴ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 79, 96.

²⁵ Dimiter Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204-1330*, Cambridge 2007, s. 1-6.

sonra, XIII. yüzyılın Pakhmeres ve Akropolites gibi belli tarihçileri özelinde ele almaktır. Bu çerçevede Bizans'ın Türk kültürünü nasıl algıladığı konusunda bir model oluşturmak hedeflenmektedir. Bizans İmparatorluğu, komşuları için önde gelen bir muhatap olması sebebiyle Bizans tarih yazarlarının eserleri Türkler için bir ayna görevi görmektedir. Bu aynadan yansıyan bilgiler gerçeklikten ziyade Bizans medeniyetinin algısını ortaya koymaktadır. Bizans medeniyetinin tarihine dikey bir bakış açısıyla göz atmak suretiyle Türk kültürüne ilişkin yatay bir değerlendirme yapmak da bir diğer hedefdir. Tezde neden XIII. yüzyılı çalışıldığı konusunda son olarak şu hususu da ifade etmek gerekir: XII. yüzyıl Bizans tarih yazarlarında Türk imajı konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Örneğin XI-XII. yüzyıl Bizans kaynaklarındaki Türk imajı ile ilgili bir doktora tezi vardır.²⁶ Oysa yukarıda da izah ettiğimiz gibi büyük kırılma anı olarak görülen XIII. yüzyıl bu çerçevede daha az çalışılmış bir alan olarak durmaktadır.²⁷ Dolayısıyla Niketas Khoniates'in eserindeki Türk imajı, bu alanda Tuğçe Müge Sakarya tarafından bir yüksek lisans tezi yapıldığı için ele alınmayacaktır.²⁸ Tezin odak noktası XIII. yüzyıl da dahil olmak üzere, Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki siyasi münasebetler Osman Turan'ın eserleri başta olmak üzere birçok araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde çalışılmıştır. Fakat XI-XII. yüzyıl

²⁶ XI-XII. yüzyıl Bizans kaynaklarındaki Türklerle ilgili yapılan doktora tezi için bkz. Roman Shlyakhtin, *From Huns into Persians: The Image of the Seljuk Turks of Asia Minor among the Byzantine Literati of the Eleventh and Twelfth Centuries*, (Unpublished Ph.D. Thesis), Department of Medieval Studies Central European University, Budapest 2015.

²⁷ Nicolas Oikonomides, "The Turks in the Byzantine Rhetoric of the Twelfth Century," *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, ed. Caesar E. Farah (Kirkville, 1993), ss. 149–55; Angeliki E. Laiou, "The Foreigner and the Stranger in 12th Century Byzantium: Means of Propitiation and Acculturation," *Fremde der Gesellschaft. Historische und sozialwissenschaftliche Untersuchungen zur Differenzierung von Normalität und Fremdheit*, ed. Marie Theres Fögen (Frankfurt, 1991), ss. 71–97; Élizabeth Malamut, "L'image byzantine des Petchénègues," *Byzantinische Zeitschrift* 88, 1995, ss. 105–47; Alexander Beihammer, "Die Ethnogenese der seldschukischen Türken im Urteil christlicher Geschichtsschreiber des 11. und 12. Jahrhunderts," *Byzantinische Zeitschrift* 102, 2009, ss. 589–614; Alexander Beihammer, "Orthodoxy and Religious Antagonism in Byzantine Perceptions of the Seljuk Turks (Eleventh and Twelfth Centuries)," *Al-Masāq* 23/1, 2011, ss. 15-36. Ayrıca XII-XIII. yüzyıllar Bizans kaynaklarında Türklerin nasıl tasnif edildiğine dair bkz. Koray Durak, "Defining the 'Turk': Mechanisms of Establishing Contemporary Meaning in the Archaizing Language of the Byzantines", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik (JÖB)*, Band 59, 2009, ss. 65-78.

²⁸ Tuğçe Müge Sakarya, *Niketas Khoniates'in Eseri Historia'daki (1118-1206) Türk İmajı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

Bizans kaynaklarının Türkleri nasıl algıladığı Alexander Beihammer²⁹ tarafından kaleme alınan bir makaleye konu olmuşsa da tespit edebildiğimiz kadarıyla XIII. yüzyıl Bizans tarihçilerinin Türk algıları henüz herhangi bir çalışmaya konu olmamıştır. Bizans edebiyatındaki Hagiografyalarda; Anadolu’da Türk-Müslüman idaresinde yaşamaya başlayan Bizanslıların kimlik değişimleri ve “Türk İmajını” tespit edebilecek bazı veriler bulunmaktadır. Ancak Buket Kitapçı Bayrı bu konuyu doktora tezine dayalı yayınladığı kitabında oldukça detaylı bir şekilde ele almıştır.³⁰ Tezin sınırlılıkları göz önünde bulundurularak bu kaynak dışarıda tutulmuştur.

Tarihçilerin olayları kaydetmesinin sebepleri arasında iktidarla yaşadıkları karmaşık ve her türden çıkarların çerçevelediği ilişkiler ilk sırada gelmektedir. Bu sebeple siyasi olaylar eserlerde oldukça fazla yer kaplamaktadır. Burada tek ve mutlak bir cevabı olmayan fakat bir o kadar da kritik sorular aklımıza gelmektedir: XIII. yüzyıl Bizans Tarih yazarları eserlerini neden kaleme aldılar? Hangi olayları ön plana çıkardılar? Bu yazılanlar dışında yaşanan “gerçekliği” nasıl ortaya koyabiliriz? Bu sorular çerçevesinde Bizans-Türk ilişkilerinin sınırlarını çizmek oldukça güç gözükmektedir. Bu sebeple burada Bizans kaynaklarındaki Türk imajını resmetmekte karşılaşılan en ciddi problem, kendileri dışındaki dünyadan neden ve hangi şartlar içerisinde, hangi kavramlarla bahsettiklerini tespit edebilmektir. Modern dillerde Atina’nın hemen ardından demokrasi kavramının gelmesi gibi, Bizans’ın ardından da “imparatorluk” terimi gelir. Aynı şekilde Bizans kaynaklarında Türk kelimesiyle birlikte “Barbar”, “iyi asker, savaşçı” ve “göçebe” gibi kelimeler âdeta art arda gelmektedir.³¹

XIII. yüzyılın Bizans kaynaklarında yer alan kayıtları kullanarak Türk imajını ortaya koyarken bu alanda çalışan araştırmacıların, bahsedilen tarihçileri nasıl incelediklerini de dikkate almak gerekmektedir. Örneğin XIII. yüzyılın ilk yarısında İznik İmparatorluğu’nun çevre ile olan ilişkilerini haritalarla ele alan Ian L. Booth, Bizans kaynaklarını incelerken şu prensiplere riayet edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir:

²⁹ Alexander Beihammer, “Orthodoxy and Religious Antagonism in Byzantine Perceptions of the Seljuk Turks (Eleventh and Twelfth Centuries)”, ss. 15-36.

³⁰ Buket Kitapçı Bayrı, *Warriors, Martyrs, and Dervishes, Moving Frontiers, Shifting Identities in the Land of Rome (13th-15th Centuries)*, Brill 2020.

³¹ Kaldellis, *a. g. e.*, s. 11

Modern araştırmacıların görüş birliğine vardıkları nokta, doğruluğu kanıtlanan veya inanılan bilgilerden hareket ederek; bir tarih yazarı bahsettiği olaylara ne kadar yakınsa, bilgisi de o derecede güvenilir ve tutarlı olacaktır. Bahsedilen çağdaş müellifin resmi makamı ne kadar yüksekse, bilgilerinin de o derece sahih olacağı düşünölmektedir. Daha üst düzey bürokratlar meydana gelen olayları, diyelim ki yirmi ila yüz yıl arasındaki süreçte gözlemleyenler, o esnada orada bulunanlardan daha öz ve tutarlı bir şekilde nakledeceklerdir. Bu kıstaslara uyan tüm yazarların, mutlak anlamda tutarlı ya da güvenilir olduğu anlamına gelmez fakat aksi kanıtlanmadıkça öyle oldukları varsayılır.³² Burada izlenen metot, salt Bizans kaynaklarından toplanan tekil bulguların karşılaştırılmasından ziyade aynı yüzyıllarda ve benzer türde kaleme alınan kaynak metinlerin karşılaştırılması ve incelenen metnin çıktığı kaynağın hatta kaynaklar grubunun bakış açısının her zaman hesaba katılmasıdır. Ayrıca metinleri karşılaştırmalı bir şekilde incelerken yaşanan siyasi gelişmeler göz önünde bulundurularak, yaklaşık bir yeniden kurgu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bizans tarihçileri, kaydettikleri olaylara ya bizzat görgü şahidi olmuşlardır ya da şahitlik etmiş kimselerden işitmişlerdir. Eskiçağ tarih yazıcılığının yoğun bir şekilde etkilediği bu müellifler “barbar” stereotipini sık sık kullanmışlardır.³³ XIII. yüzyılın başlarında eserini kaleme alan Niketas Khoniates, Hıristiyan olmayanlara karşı büyük bir nefretle yaklaşmaktadır. Eskiçağ tarih yazarlarının etkisinde olmalarına rağmen Bizanslı tarihçiler için Hıristiyan Ortodoks olmayan Türkler inanmayanlar olarak dışlanmaktadır. Kimliklerin belirlenmesinde dini algıların modern öncesi toplumlarda oldukça önemli olduğu açıktır. Dolayısıyla Türkler de Ortodoks olmadıkları için dışlanan ve barbarlaştırılan olarak eserlere yansır. Ancak daha sonra IV. Haçlı Seferi neticesinde Konstantinopolis’in Latin Haçlılar tarafından yağmalanmasından bahseden Niketas Khoniates, Bizans düşüncesinde Müslömanlara karşı bakış açısında yaşanan değişimi ifade etmiştir. Müslömanların Kudüsü ele geçirdiklerinde dahi bu kadar saygısızlık

³² Ian L. Booth, “Theodore Laskaris and Paphlagonia 1204-1214: Towards a chronological description”, *Arkeion Pontou*, 50 (2003-2004), ss. 151-224, s. 153.

³³ Rustam Shukurov, “The Byzantine Classification of The Turks: Archaization or Academic Traditionalism?”, s. 283.

etmediklerini ve merhametli olduklarını belirtmiştir.³⁴ Bu cümle bahsettiğimiz imaj değişiminin en bariz göstergelerinden biridir. XIII. yüzyılın başında gücünü iyice kaybeden ve başkentlerini Latinlere terk eden Bizans için asıl tehdit Katoliklerdir. Türkler ya da Müslümanların dahi bu kadar saygısız olmadıklarını biraz da zorunlu olarak ifade etmek durumunda kalmışlardır. Pakhymeres de IV. Haçlı Seferi'ne katılanları ve Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'nun yöneticilerini, kibirli diye hor gördüğü "İtalyanlar" olarak adlandırır. Courtenaylı II. Baldwin'i "İtalyanların İmparatoru" olarak isimlendirmiştir.³⁵

XIII. yüzyıldan itibaren Bizans Devleti'nin güç kaybetmesi ve Batı Anadolu ile Balkanlar'da sıkışması sonucunda Bizans-Selçuklu ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Moğol İstilasıyla dönüşen Anadolu'nun demografik yapısıyla beraber konar-göçer Türkmenler ile kentli ya da toprağı işleyen Bizans halkı arasında özellikle ticaret vasıtasıyla yakınlaşmaların arttığını görmekteyiz. XI. yüzyıldan itibaren yazan hemen hemen bütün Bizans tarih yazarları farklı metaforlarla (Anna Komnene³⁶ Türk göçünü denizdeki kumlara benzetir) bu göç hadisesinden bahsetmektedir. Yeni bir coğrafyada eski alışkanlıklarını devam ettiren Türkmenler büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarını, bunların her türlü mamullerini Bizans pazarlarına getiriyorlar karşılığında ihtiyaçlarını temin ediyorlardı. Ekonomik yaklaşma iki kültürün birbirini tanımaya yol açmıştır. Bu yeni duruma Bizans kendini adapte ederek cevap vermeye çalışmıştır. Tabii bu, taşrada -belki Konstantinopolis civarında da- meydana gelen bir arada yaşama kültürü başkent Konstantinopolis ya da İznik merkezli eserlerini kaleme alan "saray" tarihçilerinin eserlerine ne kadar yansımıştır sorusunu akla getirmektedir. Yaşanan gerçekliklerin tam anlamıyla tarih eserlerine yansıdığını söylemek zordur. Bu durum Bizans'ın XIII. yüzyıl tarihçilerinde de muhtemelen böyledir. Her ne kadar Bizans kronikleri Anadolu'da yaşayan yerleşik ve konar-göçer grupları, Pers ve Türkmen diye birbirinden ayırsa da Bizans tarihçilerinin gözünden inşa edeceğimiz Türk algısının tam olarak gerçekliği/yaşananları yansıttığını söylemek zordur.

³⁴ Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 521.

³⁵ Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, s. 227.

³⁶ Anna Komnena, *Alexiad-Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul 2021, s. 16.

Buraya kadar araştırma konusunun genel çerçevesi çizildikten ve nasıl bir yöntem uygulanacağı ifade edildikten sonra, şimdi genel bir literatür değerlendirmesi yapılarak tezin neden bu konuda hazırlandığı izah edilmeye çalışılacaktır. Tezin gerekli bölümlerinde ele alınan sorunları çözmeye çalışırken de araştırmaların genel özellikleri açıklanacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi siyasi tarih çalışması olmayan bu tezde elbette belli başlı siyasi tarih araştırmalarından istifade edilecektir. Fakat Bizans'ın ve onunla ilişki içerisinde olan bütün Türkler hakkında bir yüzyıl gibi oldukça geniş bir dönem hakkında yapılan bütün çalışmaları kullanmak oldukça güçtür. Kaldı ki dönem hakkında yazılan bütün Bizans tarihlerinde tezle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Burada daha çok Bizans-Türk ilişkilerine değinen eserler ön plana çıkmaktadır. Kronolojik olarak gidecek olursak; Bizans kaynaklarındaki Türk imajı konusundaki çalışmalar XX. Yüzyılın başları gibi çok erken tarihlere gitmektedir. Akdes Nimet Kurat, meşhur Alman Bizans uzmanı Karl Krumbacher ile başladığı doktora tezine Dölger, Ostrogorsky ile devam etmiş ve Bizans çalışmalarının çok gelişmiş olduğu Almanya'da Latince ve Yunancasını ilerleterek XV. yüzyılın en önemli Bizans kaynağı olan Khalkokondyles'te adı geçen 84 Türk hükümdarı, bey ve kumandanının prosopografilerini ortaya koymuştur.³⁷ Bu tezin Giriş kısmında tarihçinin hayatı ve tarihçi olarak önemi vurgulandıktan sonra kaynaklar kısmında kullandığı diğer Bizans kaynakları Pakhymeres, Gregoras, Kantakuzenos, Anagnostis, Dukas Sphrantzes ve Kritoboulos gibi Türk tarihi hakkında bilgi veren önemli kaynakları da kullanmıştır. Ayrıca Osmanlı kaynaklarından da istifade ederek bu önemli Bizans kaynağında yer alan bilgileri, yerli kaynaklarla karşılaştırmıştır. Bu doktora tezi ile Akdes Nimet Kurat, Bizans kaynakları üzerine ilk çalışma yapan bilim insanı olarak Türkiye'de Bizans çalışmalarını başlatmıştır. Kurat'ın tezi, yapacağımız araştırmada bir model olma bakımından önemlidir.³⁸ Akdes Nimet Kurat doktora çalışmasından sonra özellikle Karadeniz'in kuzeyindeki IV. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar Türk varlığının Bizans ile

³⁷ Akdes Nimet Kurat, *Die Türkische prosopographie bei Laonikos Chalkokandyles*, Hamburg 1933, ss. 94.

³⁸ Akdes Nimet Kurat'ın hayatı ve eserleri hakkında oldukça nitelikli bir sempozyum Türk Tarih Kurumu bünyesinde gerçekleştirilmiş ve daha sonra sunulan bildiriler kitap olarak yayınlanmıştır. Bkz. *Akdes Nimet Kurat'ın Hayatı ve Eserleri Sempozyumu Bildirileri*, Hazırlayan: İlyas Kemaloğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

ilişkileri konusunda, alanında önemli boşlukları dolduran eserler vermiştir.³⁹ Bruno Lehmann tarafından 1940 yılında hazırlanan doktora tezi⁴⁰ Bizans-Türk ilişkileri konusunda yapılan ilk araştırmalardan biri olması açısından önemlidir. “Bizanslı Tarihçiler Niketas Khoniates, Georgios Akropolites ve (Georgios) Pachymeres’in M.S. 1180-1280 Yıllarında Selçuklular Hakkında Naklettikleri” adıyla Türkçeye çevirebileceğimiz eserin üzerinden oldukça uzun zaman geçmiş olması ve siyasi ilişkilere odaklanmış bir tez olması sebebiyle tezde istifade edilen ancak eksik görülen bir çalışmadır. Bu konuda önemli bir araştırma olan Dimitri Korobeinikov tarafından hazırlanan doktora tezi daha sonra kitap olarak da yayınlanmıştır.⁴¹ Bu araştırma tamamıyla siyasi tarihe odaklanmakla beraber, özellikle Bizans-Türk ilişkilerinde tartışmalı mevzuları oldukça detaylı bir şekilde izah etmesi açısından son derece önemlidir.

Tezi yazarken istifade edilen önemli bir araştırma eser de Dimiter Angelov’un *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium* eseridir.⁴² Araştırmacının 2002 yılında Harvard Üniversitesi Tarih Bölümünde tamamlayıp 2007 yılında Cambridge University Press tarafından yayımlanan, XIII. Yüzyılda Bizans İdeolojisinde ve siyasi düşüncesinde yaşanan değişimi inceleyen bu araştırma/kitap daha çok retorik metinlere dayanmaktadır.

Bütün dünyada oldukça büyük gelişme kaydeden Bizans tarihi araştırmaları arasında doğrudan XIII. yüzyıl tarihi kaynaklarında Türk imajı konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. XI-XV. yüzyıllarda Türklerin Arapça, Farsça, Yunanca, Süryanice yazılmış kaynaklara nasıl yansıdığına dair Michel Balivet tarafından oldukça genel fakat önemli kayıtlar değerlendirilmiştir. Makale oldukça ilginç bir başlık

³⁹ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992. Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

⁴⁰ Bruno Lehmann, *Die Nachrichten des Niketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selcuqen in der Zeit von 1180 bis 1280 n. Chr.*, Inaugural- Dissertation, Leipzig 1939.

⁴¹ Dimitri A. Korobeinikov, *Byzantium and Turks in the Thirteenth Century*, Unpublished Ph.D Thesis, Oxford University 2003.

⁴² Dimiter Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium*, 1204–1330.

taşımaktadır: “Bin Yılıın Halkı: Komşularının Gözüyle Türkler”.⁴³ Adem Tülüce tarafından hazırlanan yüksek lisans tezine dayanan *Bizans Tarih Yazımında Öteki; Selçuklu Kimliği* adlı çalışma ise yazarın da açıkladığı gibi Selçuklu-Bizans ilişkilerini özne-nesne bağlamında değerlendiren, Selçuklu Türklerinin Bizanslı yazarlarca ne şekilde algılandığını ve Türkler karşısında bu yazarların kendilerini nasıl yorumladıklarını ele alan bir çalışmadır. Yazar, Selçuklu Türk kimliğini ve öteki profilini çıkarmaya çalıştığını⁴⁴ belirtmesine rağmen metodolojik olarak oldukça karmaşık bir görüntü çizmektedir. Bu tez XIII. yüzyıl kaynaklarını tek tek ele alıp çok detaylı bir okuma yaparak bu kaynaklardaki Türklerle ilgili kimlik bilgilerinin incelemesine dayandığından bu noktada Tülüce’nin çalışmasından ayrılmaktadır.

Buket Kitapçı Bayrı, Bizans-Türk ilişkilerine klasik bakışı eleştirmiş ve farklı bir metodoloji ile sorunun ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Çağdaş söylemi şu şekilde eleştirmektedir;

“Bu tanımların birçoğu ulus-devlet kimlik anlayışı ve öğretisinin anlam yüklemesine maruz bırakılmıştır. Söz konusu tanımlara bakacak olursak, genellikle birbiriyle ilişkisi ve geçişkenliği olmayan “bizler ve onlar”, Türkler ve Yunanlılar veya Müslümanlar ve Hıristiyanlar, göçebeler ve şehirliler gibi kalıplarla karşılaşmaktayız. Kimliği bu denli mühürlenmiş bir kavram olarak ele almak, bugünün ulus-devlet kültürüyle şekillenmiş, standart devlet eğitimi, resmi dil ve ulusal resmi tarih çerçevesinde dayatılan standart vatandaş kimliği nazarında bile sorunlu bir yaklaşımdır; değil ki kimliğin sembolik olarak bir grup seçkin tarafından güç ve otoritesini meşrulaştırmak için kullanıldığı ve sıradan insanlar için bu tanım ya da tanımların ne kadar kapsayıcı olduğunu anlayabilmenin çok zor olduğu ortaçağ toplumlarında...”⁴⁵

Bu eleştirileri meselenin tam olarak algılanmasındaki önyargıları özetlemektedir.

⁴³ Michel Balivet, *Ortaçağda Türkler*, s. 13-41.

⁴⁴ Adem Tülüce, *Bizans Tarih Yazımında Öteki; Selçuklu Kimliği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016, s. 11.

⁴⁵ Bayrı, iki kültürün birbiriyle ilişkilerini daha çok hagiografyalara ve destanlara dayalı olarak yukarıda bahsettiğimiz çalışmasında ele almıştır. Buket Kitapçı Bayrı, “Rum İlinde Bizans Kimliğinin Değişimi (13.-15. Yüzyıllar)” Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi konuşma metni, Tarih: 26 Mayıs 2010, s. 3, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html (Erişim tarihi: 10.10.2021)

1. BÖLÜM

TÜRK-BİZANS İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BİZANS TARİHYAZIMINA YANSIMASI

1.1. SELÇUKLU ÖNCESİ

Roma İmparatorluğu'nun devamı olan ve tarihçilerin Bizans İmparatorluğu adını verdiği Doğu Roma İmparatorluğu; IV. yüzyıldan tarih sahnesinden çekildiği XV. yüzyılın ortalarına kadar Türkler ile zaman zaman yoğunluğu artan ya da azalan ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Özellikle Avrupa Hun İmparatorluğu'nun Büyük Kağan'ı Attila (~405-453) zamanında Türkler, Roma İmparatorluğu için büyük bir tehdit olmaları sebebiyle tarih yazarlarının eserlerine yoğun bir şekilde yansımıştır. Tezin literatür değerlendirmesi kısmında da bahsettiğimiz gibi Bizans kaynaklarının Türkler hakkında verdiği bilgiler aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren "ulus devlet inşa etme"⁴⁶ sürecinde inceleme konusu olmuştur. Fakat bu ilk araştırmalarda "Türkçülük" akımının yoğun etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Bu çalışmalar XIX. yüzyılda Mustafa Celalettin Paşa ile başlamış Cumhuriyetin ilk yıllarında Ziya Gökalp'in tesiriyle devam etmiştir. Bu süreçte Hüseyin Namık Orkun⁴⁷ ve meşhur Macar Türkolog Gyula Moravcsik'in⁴⁸ öğrencisi Türkolog Şerif Baştav⁴⁹ gibi araştırmacılar önemli çalışmalara imza atmalarına rağmen, incelemelerinde "köken arayışı" önemli bir metot olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin ruhunu yansıtan bu anlayışın eleştirisi tezin doğrudan konusu olmadığından bu tartışmalara girilmeyecektir. Bu bölümde tezin kapsamını oluşturan XIII. yüzyıldaki Bizans kaynaklarından önce, Türklerin nasıl algılandığına dair belli başlı noktalara temas edilecektir. Tez, kronolojik olarak bahsedilen yüzyılı ele

⁴⁶ Halil Bertay, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018, s. 64-66.

⁴⁷ Hüseyin Namık Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933.

⁴⁸ Ortaçağ Yunancası ile kaleme alınan eserlerdeki Türklere ait isimlerin ve unvanların listesi, Türk halklarının tamamıyla ilgili Bizans terminolojisinin analizi, Bizans tarih metinlerinde yer alan toponimi ve etnonimi ile ilgili kelimeler sistematik bir şekilde tasnif edilerek Gyula Moravcsik'in *Byzantinoturcica* adlı temel çalışmasıyla ele alınmıştır. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 1-2, (Leiden 1983).

⁴⁹ Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı: Attila*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

almasına rağmen öncesiyle karşılaştırma yapabilmek amacıyla Bizans kaynaklarındaki Türk imajının gelişim seyrini de kapsayacaktır. Fakat burada bir hususun altını çizmek de gerekir: Burada IV. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar bütün Bizans kaynaklarında Türklerle ilgili bilgiler tek tek ele alınmayacak, özellikle Türk imajı konusunda bilgi veren belli başlı tarihçilerden bazı örnekler verilecektir.

Geç Antikçağ tarihçilerinin eserlerinde ilk görülen Türk halkı Hunlar olmuştur.⁵⁰ Büyük Hun Kağanı Attila'nın Roma'nın kuzey sınırını oluşturan Tuna Nehri hattını geçmesiyle başlayan ve ölümüne kadar devam eden süreçte Romalı tarihçiler, Türklerden Antikçağın "Barbar" tiplmesi çerçevesinde bahsetmişlerdir. Hatta Attila ve Hunları hakkındaki bugünkü bilgilerimizin büyük bir kısmını bu geleneğin oluşturduğu metinlerden öğrenebilmekteyiz. Bu metinler içerisinde Asi Nehri kenarındaki Antiokkeia'da 330'lu yıllarda doğan ve Roma İmparatorluğunda general rütbesine kadar yükselen Ammianus Marcellinus'un IV. yüzyıl için eşsiz bir kaynak olan Latince kaleme aldığı Roma Tarihi ilk dikkat çeken anlatıdır. Hunların Kerç Boğazını geçerek Roma topraklarına girdikleri zamanlara dair bilgi veren ilk Roma kaynağı olan Ammianus Marcellinus'un *Res Gestae* adlı eseri büyük öneme sahiptir. Kavimler Göçünü başlatan Hunlar hakkında Ammianus şu bilgileri vermektedir:

"31.2.1. Fakat Mars'ın gazabının yol açtığı bu her yerde alışılmışın dışında şiddetle esen, bütün yıkıntının ve felaketlerin kökenini ve yatağını şöyle tanımlayabilirim. Eski yazarlar tarafından çok sathi olarak söz edilen, Buz denizine yakın olan Azak denizinin ötesinde yaşayan Hun halkı çok anormal derecede vahşidir. 2.2. Çocuklarının yanaklarına daha doğuştan derin bir bıçak yarası açarlar ki, kılları çıkma zamanı geldiğinde [bu yaraların yol açtığı] kırışıklık kıllara engel olur. Hunlar, hadımlar gibi sakalsız güzellikten mahrum yaşlanırlar. Bütün sahip oldukları katı ve güçlü kol ve bacakları ve kalın boyunlarıdır, öylesine canavarca çirkin ve şekilsizdirler ki, insan onları iki ayaklı hayvanlar veya köprü kenarlarına konulmak için kabaca bacaklardan yontulmuş heykel gibi şekillere benzetebilir. 2.3. Bununla beraber ne kadar nahş olsalar da Hunların şekli insandır, fakat yaşam biçimleri o kadar serttir ki, ne pişirilmiş ne de kurutulmuş [lezzetli?] yiyecekler yerler; sadece yabancı bitkilerin köklerini ve her türlü hayvanın yarı-çiğ etini yerler ki, bu etleri de kalçaları ile atlarının sırtları arasına yerleştirerek azıcık ısıtırlar. 2.4. Hunların kendilerini koruyacak binaları yoktur ve binalardan sanki mezarlanmış gibi uzak dururlar. Bunlar arasında çatısı kamış veya sazdan örtülmüş bir kulübe bile bulunmaz. Çoğunlukla dağlarda ve

⁵⁰ Abdullah Üstün, *Geç Roma tarih yazımında Hunlar: Batı Avrasya'da Erken Türk varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara 2013.

ormanlarda amaçsızca dolaşırlar ve daha beşikleyen soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı öğrenirler. Yurtlarından uzaktayken bir eve girmezler, çünkü bir çatı altında güvende olmadıklarını düşünürler. **2.5.** Hunlar, keten bezinden veya tarla faresinin derisinin bir araya getirilip dikilmesiyle yapılan elbiseler giyerler. Aynı elbiseyi hem içeride hem de dışarıda giyerler. Sırtlarına geçirdikleri bir elbiseyi, uzun süre giymekten lime lime olup parçalanana kadar çıkarmazlar. **2.6.** Başlarında hayvan postundan yuvarlak bir kep vardır ve kıllı ayaklarını keçi derisi ile korurlar. Şekilsiz ayakkabıları kundura kalıbı ile yapılmadığı için, rahat adım atmalarını engeller. Bunun için piyade savaşına ayak uyduramazlar ve cesur fakat çirkin atlarının üzerine nerdeyse yapışık gibidirler. Atları üzerine bazen kadınlar gibi otururlar ve günlük işlerini yaparlar. Alım-satım, yeme-içme gece gündüz at sırtında yapılır. Hatta Hunlar başlarını hayvanlarının dar boynuna doğru yaslayarak derin ve rüyalı bir uykuya dalarlar. **2.7.** Bazı önemli konuları tartışmaları gerektiği zaman bu tartışmayı da at sırtında yaparlar. Hunlar herhangi bir kraliyet otoritesine mensup değildirler, fakat önemli adamlarının düzensiz liderliğine tabidirler ve bu liderler önderliğinde yollarına çıkan her engeli aşmaya çalışırlar. **2.8.** Hunlar bazen düşmanlarını birebir dövüğe davet ederek savaşırırlar fakat savaşa girdikleri zaman savaş naraları atarak topluca savaşırırlar. Hafif teçhizatlı ve hareketlerinde çok çabuk oldukları için değişik gruplara bölünebilir ve oraya buraya saldıraabilirler ve muazzam katliamlar yapabilirler. Olağanüstü hareket kabiliyetlerinden dolayı bir savunma hattına saldırırken veya düşman kampını yağmalarken Hunlar kesinlikle görünmezler. **2.9.** Dolayısıyla Hunları bütün savaşçıların en vahşisi olarak anmakta tereddüt etmezsiniz, çünkü okların ucuna, normal metal ok başlığı yerine müthiş bir yetenekle oklara keskin kemik kıymığı geçirip çok uzak mesafelerden atabilirler. Rakipleri kılıç hamlelerine karşı kendilerini korumaya çalışırken, Hunlar yakın mesafe dövüşte hayatlarını hiç önemsemeksizin çarpışırlar. Hunlar burulmuş elbiselerden yapılmış kementlerle düşmanlarını yakalayıp prangaya vururlar ki, yakalananlar için at sürmek veya yürümek imkânsız olur. **2.10.** Hun ülkesinde hiç kimse çift sürmez veya sabana dokunmaz. Bunların hepsi belli bir yerde ikametden yoksun, odsuz ocaksız, hukuksuz ve yerleşik hayattan mahrumdurlar. İçlerinde yaşadıkları ve beraberlerinde taşıdıkları vagonlarıyla, mülteciler gibi bir yerden başka bir yere göçer dururlar. Hunların eşleri bu vagonlarda erkeklerin çirkin elbiselerini dokurlar. Kadınlar vagonlarda kocalarıyla birlikte yaşarlar, çocuklarını doğururlar ve ergenlik çağına gelinceye kadar büyütürler. Kendilerini sorulduğu zaman bu çocukların hiçbiri size nereli olduğunu söyleyemez; çünkü bir yerde ana rahmine düşmüş, bir başka yerde dünyaya gelmiş ve çok daha farklı bir yerde de büyütülmüştür. **2.11.** Hunlarla anlaşma yapamazsınız, çünkü güvenemezsiniz, zira daha fazla avantaj vadeden en ufak bir söylenti kolayca onların fikrini çelebilir ve her türlü hassasiyeti bir anlık kızgınlığa kurban ederler. Hunlar düşüncesiz hayvanlar gibi, doğru ve yanlış arasındaki farktan tamamen habersizdirler. Konuşmaları aldatıcı ve belirsizdir, herhangi bir dine ya da batıl inanca sahip değildirler. Hunların altın için aç gözlülükleri şaşılacak şeydir. Öylesine vefasız ve öfkeye meyillidirler ki, bir gün içerisinde müttefikleriyle herhangi bir provokasyon olmaksızın çatışırlar ve herhangi bir kimsenin onları barıştırmasına fırsat vermeksizin aynı gün tekrar barışırlar.”⁵¹

⁵¹ Ammianus Marcellinus, Res Gestae (=Libri Rerum Gestarum) İngilizce ve Latince çeviri: J. C. Relfe, Loeb Classical Library cilt III, s. 381-87, Londra 1964. 31. Kitap II. 1-11. Türkçe çeviri Turhan Kaçar’a aittir. Bkz. Turhan Kaçar, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların

Ammianus Marcellinus'un ifadeleriyle “adları ve âdetleri bilinmeyen meçhul halklar”, “Barbarların en vahşisi”, “doğruyu yanlış ayırt edemeyen”, “hiçbir dinî inanışa sahip olmayan”, “sadece görünüş olarak insan” olan Hunlar,⁵² Hazar Denizi ve Don Nehri arasındaki bölgelerde yaşayan İranî kökenli Alanlarla karşılaşmışlardır. Ammianus Marcellinus ve Ioardanes, Hunların Alanları mağlup etme sebebi olarak kullandıkları özel bir savaş taktiğini gösterir:

“Alanlar, uzun bir savaş tecrübeleri olmakla birlikte dış görünüşleri, hayat tarzları ve insaniyet yönünden onlardan farklı olan Hunlar, düşmanlarının savaş güçlerini kısmen zayıflatarak, onları itaat altına aldılar.”⁵³

Dönem kaynaklarının verdikleri bu bilgiler dikkate alınacak olursa, Hun Türklerinin daha çok savaşçı özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise Hunların Roma açısından sadece ciddi tehdit olarak algılanmasıdır. Bu algının sebebi olarak da tezin giriş bölümünde açıklandığı gibi, Eskiçağ tarihçilerinin kalıplarının kullanılması ve döneme uyarlanmasını gösterebiliriz.

Her ne kadar Ammianus'un eserinde Hunlar ve oluşturdukları kültürden oldukça menfi bir şekilde bahsediliyorsa da Romalılar ile Türklerin ilk karşılaşma anına şahitlik etmesi bakımından önemli bir eserdir. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda, Ammianus'un Hunlar hakkında verdiği tarihsel bilgilerin hiçbir yakın gözleme ya da araştırmaya dayanmadığı için “çok küçük tarihsel değere” sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Ammianus, Eskiçağ tarih yazım geleneğinde ciddi bir şekilde yer alan

Görünüşü: Ammianus Marcellinus'ta Hunlar”, *XIV. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler*, C. I, Ankara 2002, s. 94-95.

⁵²Ammianus Marcellinus'un Eskiçağ tarih yazım geleneğinde yer alan barbar stereotipini oldukça fazla kullanmasının ardında yatan sebeplerin ne olduğunu sadece tahmin edebiliriz. Ammianus birçok “Barbar” kavim arasından sadece Hunlardan, bu derece aşağılayıcı bir üslupla söz etmiştir. Örnek verecek olursak Perslerin müttefiki olan ve Mezopotamya'da Romalılara karşı cepheye sürülen Hionitler hakkında bu derece aşağılayıcı konuşmamıştır. Oysa Çin kaynakları; yabancı kültürleri benimseme kabiliyetine sahip olduklarını ve aralarında yüksek kültürlü insanların bulunduğunu kaydederek Hunları yüceltmektedir. Bkz. L. M. Gumilëv, *Hunlar*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003, s. 553.

⁵³ L. N. Gumilëv, *a. g. e.*, s. 573.

barbar stereotipini sık sık kullanmıştır.⁵⁴ Erken dönem Bizans-Türk ilişkileri konusunda Ammianus'tan daha kıymetli ve özgün bilgiler veren bir diğer kişi de X. yüzyıl Bizans ansiklopedisi Suidae tarafından Bizans ve Attila Tarihi olarak adlandırılan ve 434 ile 474 arasında geçen olayları kapsayan sekiz kitaptan meydana gelen eseriyle Priscus'tur. Doğrudan kendi gözlemlerine dayanan eseri Hunlar ve Attila hakkında birinci elden bilgiler sunmaktadır. Roma'dan Attila'ya gönderilen elçilik heyeti içerisinde yer alan Priscus, geleneksel "Barbar" bakış açısının dışına çıkarak birinci elden gözlemlerini yansıtmaktadır. Bu açıdan Ammianus'un verdiği bilgilerin sıhhatini Priscus sayesinde test edebilme imkânına sahibiz.⁵⁵ Anlaşıldığı üzere Geç Antikçağ metinlerinin Türkler hakkında verdiği bilgileri karşılaştırmalı olarak okumak gerekmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz Hunları "Barbar" şeklinde belli kalıplara sokan Ammianus ile Priscus'un çizdiği resim birbirinden oldukça farklıdır. Hatta VI. yüzyıl Got tarihçisi Ioardanes ile Ammianus'un oldukça taraflı değerlendirmeleri arasında Priscus ortada bir yerde durmaktadır. Dolayısıyla gözleme dayanan kayıtların ön plana çıkartılarak kullanılması Bizans-Türk ilişkilerini anlamada daha önemli gözükmektedir. Yaşadığı dönemin olaylarını sadece söylentiye dayalı bilgilerle yazmayan Priscus'un Hunlara gönderilen elçilik heyetinde bulunması, bu görevi ve sonrasında onlar arasında bir süre yaşaması, hatta Attila'nın sofrasında yemek yiyecek kadar yaklaşması gibi birinci elden gözlemlere dayalı bilgiler sunmasını sağlamıştır.⁵⁶ Nitekim Priscus'un Hunlarla Romalılar arasındaki en yakın ilişki olarak niteleyebileceğimiz elçilik görevi, eserini Geç Antikçağ yazarları arasında ön plana çıkarmaktadır. Priscus'tan öğrendiğimiz kayda değer veriler Hunların nasıl kültüre sahip olduğuna dair kıymetli bilgiler vermektedir. Priscus'un eserinde yazdığı: İmparator II. Theodosius'un hükümranlığı sırasında Hunların kralı Attila'nın, kaçak Hunların ve yapılması gereken ödemelerin bir an önce gönderilmesi ve haraç ödemelerini konuşmak için kendisine elçi gönderilmesi gerektiğini aksi takdirde İskit güçlerini dizginlemeye pek de gönüllü olmadığını söylediği mektuplar yolladığından bahsettiği kısımlar oldukça dikkat çekicidir. Bu

⁵⁴ Ali Ahmetbeyoğlu, "Türkler ve Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVIII, S. 1, Temmuz 2003, s. 21-27; Turhan Kaçar, "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'ta Hunlar", s. 94-95.

⁵⁵ Priscus, *Fragmenta et Excerpta Attila ve Bizans Tarihi*, çeviri ve notlar: Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul 2020, s. 11-12.

⁵⁶ Priscus, *a. g. e.*, s. 11.

kayıtlar Hun kültüründe yazının olduğunu ispatlar niteliktedir.⁵⁷ Anlaşmazlıkların devam etmesi üzerine Theodosius'un *consul* rütbesi taşıyan bir senatörü Attila'ya elçi olarak gönderdiğini de gene Priscus'un kayıtlarından öğreniyoruz.⁵⁸ Mektupların ana konusu olan Roma ile Hunlar arasında süregelen kaçak Hunların iadesi meselesi, zamanının medeni devleti olan Roma'nın, zor koşullarda yaşayan halklar için bir cazibe merkezi olduğunu göstermektedir. Ancak elbette ki Roma iyi savaşçılara ihtiyaç duyduğu için iadeye hoş bakmıyordu. Aynı sebeple Attila da asker gücünü kaybetmek istemiyordu. Dolayısıyla Priscus'un verdiği kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Romalılarla Hunlar arasında yaşanan problemlerin en temel sebebi; Hunlardan Roma topraklarına sığınan kaçakların teslim edilmesidir. Bu sığınmacıların kaçmalarının ardında çok farklı sebepler olabilmekteydi. Bu kaçaklar arasında Attila'dan emir almak istemeyen soylu İskit aileleri olabileceği gibi daha iyi bir hayat beklentisi içerisinde olanlar da vardı.⁵⁹

Attila önderliğinde Hunlar, Bizanslılar karşısında üstün bir tavır takınırlarken, Bizanslılardan istedikleri yerine getirilmediği zaman ordularıyla onların üzerlerine yürüyüp otoritelerini gösteriyorlardı. Bizans her defasında onlarla barış sağlamaya çalışıp istenilen haraç tekliflerini kabul edip yerine getirmeye çalışmıştır. Bu taleplere kendi döneminde karşı çıkan İmparator II. Theodosius, bunun bedelini büyük bir maddi kayıpla ödemiştir. 447 yılında Attila, Konstantinopolis sınırlarına kadar gelip Bizans'ı tehdit etmiştir. Bunun üzerine imparator barış istemiş ve bu barışın sağlanması adına önemli adamlarından "Anatolius"u anlaşma yapması için Hunların yanına göndermiştir.⁶⁰ Bu anlaşmanın şartları o kadar ağırdı ki Attila'nın sarayına elçi olarak giden Priscus, anlaşmanın vehametini şu kelimelerle anlatmaktadır:

"... Fakat komutanlarına hâkim olan büyük korkudan ötürü ne kadar ağır olursa olsun, barış arzularından dolayı her emiri kabul etmek zorunda kaldılar. Haraç ödemelerini ağır olsa da yaptılar."

⁵⁷ Priscus, *a. g. e.*, s. 55.

⁵⁸ Priscus, *a. g. e.*, s. 59.

⁵⁹ Priscus, *a. g. e.*, s. 61.

⁶⁰ Christopher Kelly, *Attila, Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü*, Çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 142.

“... Öyle ki, bir zamanların zengin adamları karılarının mücevherlerini ve mobilyalarını pazarda satıyorlardı. Savaşın sonra Romalıların başına çöken felaket buydu ve sonuçta bir kısmı ya açlıktan ya da intihar ederek hayatlarını kaybettiler.”⁶¹

Bu satırlar bizlere Hunların Bizans toplumunu ve yöneticilerini ne derece etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla dönem kaynaklarının verdiği bütün kayıtlar, böyle bir psikoloji içerisinde yazılmıştır. Devam eden süreç içerisinde Honoria olayı ve Katolonya Savaşı⁶² yaşanmış ardından Attila'nın ölümü ile birlikte Hunlar düşüşe geçmiştir. Bu düşüş içerisinde Bizans İmparatorluğu Hunları sınırlarından Macar ovasına hatta Kafkaslara kadar sürmüştür. Böylece siyasi olarak son bulan Hunlar tarihçilerin gündeminden çıkmıştır.

Priscus'un ve diğer çağdaş kaynakların belirttiği gibi Romalıların Barbar olarak gördüğü bozkır halkları, İmparatorluk topraklarına girerek, onun nimetlerinden istifade etmek istemişlerdir. Özellikle III. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yaşadığı krizden sonra dışarıdan imparatorluk topraklarına gelecek iyi savaşan halklara her zaman ihtiyaç vardı. Bu çerçevede yukarıda bahsi geçen IV. ve V. yüzyıl tarih yazarları, klasik barbar tiplemesini yaparken Hunların ya da daha genel çerçevede İskitlerin savaşçı özelliklerini ön plana çıkartmışlardır. Bu imaja Türkler hakkında bilgi veren hemen hemen bütün Bizans kaynaklarında rastlamak mümkündür. Priscus'ta geçen “Çünkü barbarlar atlarından inerek müzakere etmenin uygun olmadığını düşünüyorlardı.”⁶³ cümlesi oldukça ilgi çekicidir. Priscus da Ammianus gibi, Hunların resmi görüşmeler gibi önemli bir işi dahi at üstünde yaptıklarını ifade etmektedir. Her iki kaynağında da zikrettiği bu kayıt, iki önemli meseleye işaret etmektedir: Öncelikle yukarıda Ammianus'tan yapılan alıntılarının tamamıyla göz ardı edilemeyeceğini belirtmek

⁶¹ Priscus, *a. g. e.*, ss. 59-61.

⁶² Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria Attila'ya yüzük gönderip ondan yardım istemiş Attila da bu isteği bir evlilik akdi düşüncesi olarak düşünerek III. Valentinianus'tan Galya bölgesini çeyiz olarak istemiştir. Attila'nın bu isteğinin reddedilmesi üzerine Theophanes'in de ifade ettiği gibi “... Attila imparatorlara karşı ayaklandı.” ve akabinde ünlü Katolonya Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşta kazanan taraf net bir şekilde belirli olmayıp iki taraftan da çokça kayıp yaşanmıştır. Attila sonraki yıl gücünü kaybetmediğini kanıtlamak için Roma'ya doğru yola çıkmış Po vadisi civarında Papa onu karşılamış bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşme sonrasında Attila geri çekilmiştir. Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, ss. 121-138.

⁶³ Priscus, *a. g. e.*, s. 45.

gerekir. İkinci olarak, Roma kaynaklarındaki Türk imajında at kültürü ayrılmaz bir parçadır.

Yukarıda bahsedildiği gibi bütün Bizans kaynaklarındaki bilgileri tek tek ele almak mümkün olmadığından, ilişkilerin yoğunlaştığı dönemlerde belli başlı kaynaklardaki bilgilerle Türk imajının tarihi seyrini ortaya koyarak XIII. yüzyıl öncesi manzaranın genel durumunu tespit etmek bu bölümün temel hedefidir. V. yüzyılda Hun tehdidi sebebiyle kaynaklara birçok husus yansımıştır. VI. yüzyıl kaynakları bu çerçevede biraz daha kısır bilgiler sunmaktadır. VI. yüzyıl ile ilgili birkaç örneği burada zikretmek gerekir. İmparator Ioustinianos'un (Hakimiyeti: 527-565) oldukça hareketli geçen imparatorluğunun son yıllarında Kuzey Kafkasya'dan Konstantinopolis'e gelen bir elçi; Anadolu, Avrupa ve Balkan coğrafyalarını yakından etkileyecek olaylar silsilesini başlatmıştır. IX. yüzyılda *Khronographia*'yı kaleme alan Theophanes'in "Konstantinopolis'de büyük bir endişeyle karşılandığını" naklettiği bu elçi, Kandikh adlı Hun kılıklı bir Avar'dan başkası değildir.⁶⁴ Büyük Sarayın erguvani salonunda, altın aslan heykellerinin suni kükreyişleri eşliğinde imparatoru selamlayan elçi bir teklifle gelmiştir.⁶⁵ Söylediğine göre sayıları yirmi bin kişiden oluşan bir grup *firari*⁶⁶ imparatorluğun düşmanlarıyla savaşmak için Kafkasya'da hazır halde beklemekteydi ve karşılığındaysa sadece altın ve toprak istemekteydiler. Ömrünü, "Evrensel İmparatorluk" yolunda Roma'nın bir zamanlar sahip olduğu toprakları geri kazanmak uğruna harcayan İmparator; İtalya'da Ostrogotları, İspanya'da Vizigotları, Afrika'da Vandalları yenmesine rağmen kuzey sınırlarında istediğini bulamamıştır. Attila'nın barbarlarından sonra bir türlü istikrarın sağlanamadığı bu coğrafya, tedip edilmeye muhtaç; Utigur, Kutrigur, Alan ve Slav adlı muhtelif kavimleri barındırmaktaydı. İmparatorluğun en sancılı dönemlerini geride bırakan ve yetmişli yaşlarını yarıl原因an imparatorun ise eski kudretinin kaldığı söylenemezdi. Nitekim kendisine sunulan bu

⁶⁴ Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History Ad 284-813*, translated Cyril Mango and Roger Scot, Oxford University Press, 1997, s. 339-340.

⁶⁵ Birsal Küçüksipahioğlu, "Bizans İstanbul'una Gelen Elçiler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 367.

⁶⁶ The History of Theophylact Simocatta – An English Translation with Introduction and Notes, translated Michael and Mary Whitby, Clerendon Press, Oxford, 1997, s. 225; The History of Menander the Guardsman – Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes, translated R. C. Blockley-Francis Cairns Publications, Liverpool, 1985, s. 117.

teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Bizans İmparatorluğu ordularında “Türkler” askerlik mesleğindeki yetenekleri sebebiyle her dönemde kullanılmıştır.⁶⁷ Kafkaslardan sürekli batıya sevk edilen firariler burada önce Alanları, sonra Utigur ve Kutrigur kavimlerini bozguna uğratmıştır. İmparatorluk tarafından yıllık seksen bin solidus ile teşvik edilen bu batıya kayış, bu sıralarda tüm odağını doğudaki Sâsâni tehlikesine ayıran Bizans için yeni bir düşmanın doğuşunu da beraberinde getirmiştir. İdealist İmparator Ioustinianos’un 565 Kasımındaki ölümü bu gidişatı fark eden başka bir imparatorun, II. Ioustinos’un tahta geçmesiyle yön değiştirmiştir. Avarlar, Elbe kıyılarında Franklarla olan savaşlarını zaferle noktaladıktan sonra Targıt adındaki bir elçiyi yıllık vergiyi tahsil etmesi için Konstantinopolis’e göndermişlerdir. Dönemin kaynağı Menander’in kayıtlarında, kendini, ruhlara disiplin getiren ve yıkım arzusunu dizginleyen bir kişi⁶⁸ olarak kabul eden İmparator Ioustinos, elçi Targıt’ı şu sözleriyle geri çevirmiştir:

“Bizden Roma altınından çok daha değerli bir hediye aldınız: Hayatlarınızı. Ve tabi hayatta kalmanıza yardımcı olacak olan dehşetimizi. Sizinle kurulacak bir ittifaka asla ihtiyacım olmayacak. Bundan sonra bizden, vermek istediğimizden başka bir şey alamayacaksınız. Vermek istediğimizse; sandığınız gibi üzerimize bir vergi değil, ancak hizmetiniz karşılığında verdiğimiz bir hediye olacak.”⁶⁹

Tıpkı V. yüzyılda Attila ile Roma İmparatorluğu arasında yapılan anlaşmada görüldüğü gibi⁷⁰, VI. yüzyılda da barışın savaştan daha ucuz olması, İmparator Ioustinos’un politik ve finansal açıdan çok sorgulanmamış bu kararı Avarlara verilen verginin/hediyenin kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu görüşmenin ardından elçi Targıt eli boş bir şekilde kavminin yanına dönerken, Soğdlu tüccarlardan oluşan bir elçi heyeti Konstantinopolis’e yaklaşmıştır. Sâsâni hükümdarı Hüsrev’in ticaret akdini kaldırmasının ardından Pers topraklarından sürülen Soğdlu tüccarlar, ülkelerinin yeni sahibi Kök-Türk Kağanı İstemi’ye giderek Romalılarla başlatılacak ticaretin her iki

⁶⁷ Fatma Çapan, “Bizans İmparatoru I. Justinianos’un (527-565) Evrensel İmparatorluk Çabaları ve Sonuçları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, S. 33, Kasım 2016, s. 219.

⁶⁸ *The History of Menander the Guardsman*, s. 95.

⁶⁹ Menander, *a. g. e.*, s. 95.

⁷⁰ Priscus, *a. g. e.*, s. 31.

devlete de kazanç sağlayacağını söylemişlerdir. Bunun üzerine İstemi, saf ipek ve çeşitli hediyelerle donattığı elçilik heyetini imparatora göndermiştir.⁷¹

Maniahk adlı bir zatın başkanlık ettiği bu elçilik heyeti, saltanatının yedinci yılında imparatorun huzuruna çıkmıştır. Sâsânilere karşı yeni bir müttefik bulan imparator, kendisine sunulan ticaret akdini onaylamıştır. Konstantinopolis'te Bizans ve Kök-Türk münasebetleri bu ticaret anlaşması vasıtasıyla başlarken, kuzeyde başka bir elçilik heyeti Avarlara doğru gitmiştir. Böylece sadece paralı asker olarak değil aynı zamanda ticari münasebetler sebebiyle de ilişkilerin kurulduğunu ve iki toplumun, Türklerin ve Romalıların birbirini tanıma fırsatı bulduğunu söyleyebiliriz.

Bizans İmparatorluğu'nun altın dönemi olarak kabul edilen Heraklius (Hakimiyeti: 610-641) zamanında doğuda Sâsâni, batıda ve kuzeyde ise Avar ve Slav akınları aralıksız devam etmiştir. 610 yılındaki iktidar değişikliğini de fırsat bilerek Balkanlar'dan güneye yönelen Avar-Slav birlikleri yolları üzerindeki şehirleri ele geçirmeye çalışmıştır. Balkanlarda Bizans İmparatorluğuna ait birçok şehir özellikle Bizans'ın en önemli üssü Thessalonike (Selanik) bu akınlardan zarar görmüştür.⁷² Bu sebeple Bizans'ın Doğuda Sâsâni, batıda da Slav-Avar birlikleri ile mücadele etmek durumunda kaldığı ve VII. yüzyılın ilk çeyreğindeki Türk imajı konusunda, kaynakların klasik geleneği takip ettiğini düşünebiliriz. VII. yüzyılın Bizans-Türk ilişkilerinin zirve yaptığı olay ise 626 yılında Avar ve Slavların Konstantinopolis kuşatmasıdır.⁷³ Müttefik Avar-Slav birlikleri Konstantinopolis üzerine yürümüştür. Avar Hanı, aynı zamanda Sâsânilerle ittifak yaparak Bizans İmparatorluğunu iki taraftan sıkıştırmıştır. Sâsâniler, Kalkedon'a (Kadıköy) kadar ilerlemiştir. Şehir kuşatma altına alınmışsa da Bizans tarafından geri püskürtülmüştür.⁷⁴ Bu büyük kuşatmanın Bizans kaynaklarına yansımış olmasına rağmen, Türk imajı konusunda olumlu ya da olumsuz herhangi bir bilgi elde etmek mümkün gözükmemektedir. Avarlar'ın 796'da Panonya'da Charlemagne'ın oğlu

⁷¹ Menander, *a. g. e.*, s. 115.

⁷² Georg Ostrogorsky, *a. g. e.*, s. 86.

⁷³ Turhan Kaçar, "Constantinopolis Önlerinde Avarlar ve Sâsâniler MS 626", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, Editörler: Murat Arslan ve Turhan Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, ss. 171-200.

⁷⁴ Alexander A. Vasiliev, *a. g. e.*, s. 234.

Pepin tarafından yenilmesi, Türk kökenli Bulgarların batıya doğru ilerlemesine ve Bizans İmparatorluğu içerisinde büyük bir tehdit haline gelmesine yol açmıştır.⁷⁵

IX. yüzyılda Bizans-Türk ilişkilerinin merkezinde Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Hazarlar yer almaktadır.⁷⁶ Hazar Kağanlığı, Rusların genişlemesinden rahatsız olduğu, Don Nehrindeki Peçenek sınırını korumak ve batıdan gelecek olan bir Macar saldırısına kalkan olmak için Bizans İmparatoru Theophilus'tan 833 yılında kendilerine bir kale yapmasını istemiştir. Bizans ile Hazarların düşmanları ortak olduğundan bu istek kabul edilmiş ve Sarkel kenti inşa edilmiştir. Sarkel kalesinin inşası, Hazarların kısa süreliğine Kiev Ruslarını kendine bağlamasına ve Peçenekleri batıya itmiş olmasını sağladıysa da IX. yüzyılın sonlarına doğru bu etkisini kaybetmiştir. Bizans'ın bu yardımı muhtemelen kuzeyli kavimlere karşı Hazarları kendine kalkan olarak kullanmak istemesinden kaynaklanmıştır. Bunu Hazarların Ruslar tarafından yıkılmasından sonra Bizans topraklarının uzun yıllar Peçenek, Rus ve Macar istilalarına maruz kalmış olmasından anlamaktayız. Bulgarların bu yüzyılda Hıristiyan olmuş olması ve Hazarların Hıristiyan olmak istediklerini belirten bir mektup göndermeleri önemli olaylardan sayılabilir.⁷⁷

X. yüzyılın önemli hükümdarı VII. Konstantinos dönemine de kısaca değinecek olursak, dış politikasında Araplarla yapılan mücadeleler önemli bir yer tutmuş, batıda Güney İtalya'daki savaşlar devam etmiş, Macar akınları etkisiz hale getirilmiş ve Bulgar sınırında sağlanan barış korunmuştur. Abbasi Halifeliğine, Kurtuba merkezli Endülüs Emevi Halifesi III. Abdurrahman'a ve Alman İmparatoru Büyük Otto'ya elçilik heyetleri gönderilmiştir. Bu yönü itibarıyla birçok kültürü tanıma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.⁷⁸

⁷⁵ Julian Chrysostomides, "11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu", *Türkiye Tarihi 1071-1453*, Editör: Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 27.

⁷⁶ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri*, s. 30-43.

⁷⁷ Constantine Porphyrogenitus, *De Adminastrando Imperio*, Greek Text edited: by Gy. Moravcsik, English Translation by R. J. H. Jenkins, Washington 1967, s. 64-65. D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 201-202.

⁷⁸ Fatma Koçak, "De Administrando Imperio ve Türk tarihi Açısından Önemi", *Türk tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 1, 2017, ss. 48-74.

X. yüzyılın başlarında yazan Ioannes Genesisos eserinde; Anatolikon Theması Strategosu, “Türk” unvanlı Patrikios Bardanios’un Bizans İmparatoru I. Nikephoros’un hâkimiyetinin ilk yıllarında (802-802) Konstantinopolis’i ele geçirmeye çalışmasından bahseder.⁷⁹ Her ne kadar, Bizans İmparatorluğunda Ermenilerin durumu hakkında yaptığı öncü çalışmalarıyla bilinen Peter Charanis, bu kişinin etnik olarak Türk değil Ermeni kökenli olduğunu iddia etse de bu mesele tartışmalıdır.⁸⁰ Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Türklerin IV. yüzyıldan beri, Bizans ordusunda askeri hizmetleri yerine getirdiklerini hatta “Strategos” gibi en üst mevkilere geldiklerini Genesisos’un eserinde de görebiliyoruz.

X. yüzyıl Bizans-Türk ilişkilerinin ve dolayısıyla Türk imajının nasıl devam ettiğine dair elimizde çok önemli bir kaynak bulunmaktadır: Bizans İmparatoru VII. Konstantinos Porphyrogenitus tarafından oğlu II. Romanos’a iyi bir hükümdar olması için yazdığı, büyük oranda bir dış politikayla ilgili *De Administrando Imerio* adlı eser X. yüzyılda Bizans İmparatorluğu ve Karadeniz’in kuzeyindeki kavimlerin tarihleri için son derece önemli bir kaynaktır. Aslı Yunanca olarak Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν=Pros ton idion niou Romanon= Oğlum Romanos’a şeklinde yazılmış olmasına rağmen 1611 yılında metni ilk kez neşreden Johannes van Meursius tarafından *De Administrando Imperio* adı verilen kitap 948-952 yıllarında kaleme alınmıştır. Aslında Konstantinos Porphyrogenitus’un eserinin, Türk tarihini aydınlatma noktasında ilgi çekmesi oldukça geriye gitmektedir. Akdes Nimet Kurat hem *Peçenek Tarihi* (1937) adlı monografiyi kaleme alırken hem de daha sonra IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri (1972) kitabında bu eseri kullanmıştır. Hatta Kurat, eserin Peçeneklerle ilgili bir kısmını Türkçeye çevirerek kitabının ekine koymuştur. Konstantinos Porphyrogenitus’un tarih literatüründe *De Administrando Imperio* olarak geçen eseri hakkında Türkiye’de iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.⁸¹ Dolayısıyla, bu eserden birkaç cümle ile söz ederek Türk tarihi açısından

⁷⁹ Ioannes Genesisos, *On the Reigns of the Emperors*, tr. Anthony Kaldellis, Brill, Leiden 2017, s. 8.

⁸⁰ Peter Charanis, “The Armenians in the Byzantine Empire”, *Byzantinoslavica*, Vol. 22, s. 206.

⁸¹ Zahide Ekmekçi tarafından yapılan çeviri-değerlendirme tezi; eserin R.J.H. Jenkins’in yaptığı çeviriye dayanmaktadır. Zahide Ekmekçi, “*Konstantine Porphyrogenitus’un De Administrando Imperio Adlı Eserinin Çeviri ve Yorumlaması*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016. Diğer tez için ise bkz. Fatma Koçak, “*Türk*

neden önemli olduğundan bahsetmek gerekir. Bu eserde, bahsedilen yüzyılda Bizans diplomasisine, imparatorluğun sınırları dâhilindeki milletler ve coğrafyalarına, Türkler, Peçenekler, Hazarlar gibi kavimlerin tarihlerine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Bu tezde kronolojik olarak en çok üzerinde durulacak XIII. yüzyıl tarihçileri gibi *De Administrando Imperio*'da da Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan halkların çeşitli özellikleri anlatılmaktadır. Bu anlamda Peçenekler ile kurulacak ilişkilerde nelere dikkat edilmesi gerektiğini oğluna öğütlemektedir.⁸² Zaten eserin birinci bölümü de bu şekilde başlamaktadır. İmparator burada Peçeneklerin iyi savaşçı olmaları sebebiyle onlarla iyi geçinilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan milletler içerisinde en güçlüsü olarak görülen bu Türk halkına, daha çok savaşçı özellikleri sebebiyle dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir.⁸³ XI. yüzyıldan itibaren Bizans tarihi kaynaklarında sık sık geçen Peçenekler, Uzlar ve Kumanların (Rusça kaynaklarda Polovtzipiler) Türk kökenli oldukları kabul edilmektedir. Hatta Bizans yöneticileri bu üç halk içerisinde Peçenekleri en tehlikeli düşmanlar olarak görmüşlerdir. X. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyi ve Tuna sınır hattında bulunan Ruslar, Macarlar ve Bulgarlara karşı Peçenekler Bizans İmparatorluğu için önemli bir güçtür. Peçenekler, tarihi olaylarla bağlantılı olarak “en tehlikeli düşman”, “denge unsuru” ve “müttefik” olabilmekteydi. Peçenekler aynı zamanda Bizans'ın Kırım üzerinden Rusların ülkesine, Hazarlara ve diğer yerlerle gerçekleştirdiği ticarete aracı rolü üstlenmekteydiler. Bu hususları göz önüne aldığımızda Bizans İmparatorluğu'nun Peçeneklerle ilişkilerinin tamamen şartlara göre değişebilen pragmatik bir politikaya dayanmakta olduğunu söyleyebiliriz. İmparator İoannes Tzimiskes Doğu Bulgaristan'ı 971 tarihinde fethetmiş ve sonrasında II. Basileios Bulgar devletini tamamen ortadan kaldırmıştır (1018) ve böylece Peçenekler, Bizans İmparatorluğu'nun doğrudan komşusu olmuşlardır. Peçeneklerin Bizans kaynaklarına yansımaları “saldırgan, güçlü ve kalabalık” gibi kelimeler vasıtasıyla olmuştur. XI. yüzyıl kilise kâtibi olan Bulgar Theofilaktos, Antik çağın İskit kavramını

Tarihi Açısından De Administrando Imperio'nun Değerlendirmesi”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011. Ayrıca eserin kısmî ve dikkatli kullanılması gereken tercümesi için bkz. Konstantin Porphyrogenitus, *De administrando Imperio*, çev. İlhan Arslan, Post yayınevi, İstanbul 2020.

⁸² Bizans tarihi konusunda saygın bir uzman olan Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* adlı eserinde Peçenek meselesine ayrı bir bölüm ayırmıştır, Bizans tarih kaynaklarının etkisinde kalarak Peçeneklerden bahsederken “barbar Peçenekler” sıfatını bu konuda tartışmadan kullanmıştır. Alexander A. Vasiliev, *a. g. e.*, s. 373-374.

⁸³ Constantine Porphyrogenitus, *a. g. e.*, s. 48-49.

Peçenekler için kullanarak oldukça ilginç kayıtlar sunmaktadır: “Onların saldırıları yıldırım hızındadır; geri çekilirken pahada ağır yükte hafif ganimetlerle ışık hızında uzaklaşırlar.”⁸⁴ Peçenekler için söylenen dikkat çekici tanımlamalar birçok kaynaktan tekrar edilmektedir; kıymetli eşyalara düşkün oldukları, sayıca ilkbahar arılarından üstün oldukları, baskın yapma konusunda çok planlı oldukları, vur kaç taktiği ile düşmanı üzerlerine çektikleri; sarp kayalıkları, ormanlık alanları avantaj olarak kullandıkları ve bu sayede düşmanlarını kolayca zor durumlara sokabildikleri gibi özellikler başta gelmektedir.⁸⁵ Dolayısıyla Peçeneklerin oldukça çevik hareket eden savaşçılar olduklarını ve yağmanın ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yer tuttuğunu öğrenmekteyiz. XI. yüzyıldan itibaren Tuna savunma hattının batısına geçen Peçenekler, Bizans İmparatorluğu için tehdit haline gelmeye başlamıştır. Aynı dönemde Selçukluların ortaya çıkmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu hem Balkanlarda hem de Anadolu’da güçlü iki Türk halkın baskısına maruz kalacaktır.

1.2. SELÇUKLU DÖNEMİ

Selçukluların ortaya çıkması, İslam dünyasına ve Anadolu’ya hâkim olmaları, Akdeniz dünyasında büyük bir dönüşümün yaşanmasına sebep olmuştur. İran ve Irak’ta hüküm süren Büyük Selçuklular (1037-1157) kendi geleceğini tehdit eden Selçuklu soyundan gelenleri veya zapt edilmesi zor konar-göçer Türkmenleri, batıya doğru göç etmeye teşvik ettiler. Batıda Bizans, Gürcistan ve Ermenistan bu gruplar için yağma akınları yapabilecekleri ve hayvanları için otlak yerleri bulabilecekleri mekânlar olarak uygundu. XI. yüzyıl boyunca Anadolu üzerine devam eden yoğun Türk akınları neticesinde Bizans’ın en önemli coğrafyasının demografik yapısı değişmiştir.⁸⁶ Bu yoğun göçten sonra XII. yüzyılın büyük bir kısmında Selçuklu Anadolu’sunun siyasal ve kültürel açıdan homojen olmadığını vurgulamak gerekir. Süleymanşah’ın İznik’te Türkiye Selçuklu Devleti’ni (1075-1308) kurmasıyla birlikte bu göç hareketi kurumsal

⁸⁴ Alexander A. Vasiliev, *a. g. e.*, s. 374.

⁸⁵ Mualla Uydu Yücel, *Türkistan’dan Tuna’ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2020, s. 192.

⁸⁶ Songül Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 17-19.

bir yapı içerisinde teşkilatlanmıştır. Böylece XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Bizans-Türk ilişkileri yeni bir safhaya geçmiştir.

Dimitri Korobeinikov, Selçuklu Hanedanının yapısının Müslüman ve Hıristiyan kaynaklarında kavramlar ve unvanlar üzerinden nasıl algılandığına dair kaleme aldığı makalesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Batı literatüründe çoğu zaman Rum Sultanlığı şeklinde isimlendirildiğini belirtmektedir. Bu görüşünü de Aksarâyî'in (ö. 1332-1333)⁸⁷ Farsça yazdığı *Müsâmeretü'l-ahbâr* ve *müsâyeretü'l-ahyâr* eserinde yer alan Rum'dan gelen Sultan, Rum'un Sahibi şeklindeki unvanlara dayandırmaktadır. Ancak Aksarâyî, Türkiye Selçuklu Devletini tanımlamakta kullandığı; *Rum Mülkü*, *Rum Eyaleti*, *Rum Diyarı* gibi isimlerin devletin resmi adı olduğunu belirtmemiştir.⁸⁸ Türkiye Selçuklu Devletinin hâkimiyet telakkisi Türkistan ve İran'dan getirdikleri geleneklerden beslendikleri gibi Bizans'ın da kısmen bir etkisi görülebilir.⁸⁹ Türkiye Selçuklu Devletinden sonra ise Osmanlı sultanları Rum kimliğini kullanmakta bir çekince görmemişlerdir.⁹⁰ Dolayısıyla Bizans Devleti ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında birtakım siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşimler olduğunu düşünebiliriz.⁹¹

⁸⁷ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

⁸⁸ Dimitri Korobeinikov, “‘Doğunun ve Batının Hükümdarı’: Müslüman ve Hıristiyan Kaynaklarında Selçuklu Hanedanlığına Dair Kavram ve Unvanlar”, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, Editörler: A. C. S. Peacock - Sara Nur Yıldız, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 76.

⁸⁹ Halil İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü veya Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”, *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XIV, No:1 (Mart1959) ss. 69-95. Özellikle XII. Yüzyıldan itibaren basılan paralarda Bizans hakimiyet algısının etkilerini görmek mümkündür. Bkz. Rustam Shukurov, “Anadolu Türkmenlerinin Kimliğinde Hristiyan Unsurlar (XII-XIV. Yüzyıllar)”, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*, çev. Aslıhan Şengün, İstanbul 2016, ss. 9-53.

⁹⁰ Cemal Kafadar, “Bir yer olarak ‘Rum’ her açıdan ve her dönemde aynı yer değildir; fiziki, siyasi ve kültürel coğrafyalar her zaman örtüşmez” diyerek Anadolu’daki Rum kimliği ile alakalı oldukça ufuk açıcı bir kitap yazmıştır. Bkz. Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum’da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.

⁹¹ Her ne kadar merhum M. Fuad Köprülü, ilk olarak 1931 yılında *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda uzun bir makale olarak neşrettiği ve daha sonra müstakil bir eser olarak yayınlanan *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* adlı eserinde; Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin Bizans'tan herhangi bir şekilde etkilenmediklerini iddia etmişse de bu iddia, hem Bizans ve Osmanlı çalışmalarının henüz başlangıç aşamasında olması hem de dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik olarak bağlı olduğu unsurlarla doğrudan ilgilidir. M. Fuad

XI. yüzyılda muhtemelen büyük nüfus artışıyla konar-göçer Selçuklu Türkleri, tarih sahnesinde belirmelerinden kısa bir süre sonra Anadolu'ya kadar uzanan göç hareketleri neticesinde Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmişlerdir.⁹² Bir yüzyıla yakın bir süre devam eden Selçuklu akınları neticesinde Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in bu tehdidi kesin olarak ortadan kaldırmaya yönelik düzenlediği sefer, 26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Ovasında büyük bir yenilgi ile neticelenmiştir. Bu büyük savaş ile Anadolu'da yoğunlaşan Bizans-Türk ilişkileri 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un fethine kadar şiddeti azalan ya da artan şekilde sürekli olarak devam etmiştir. Claude Cahen'in şu ifadeleri, Bizans-Selçuklu ilişkilerinde en şiddetli çatışmaların yaşandığı XI. yüzyılın son döneminde dahi "çatışma" paradigması dışında farklı bir perspektiften bakılabileceğini göstermektedir:

*"Malazgirt Savaşı, Türkiye'nin doğuş nedeni gibi düşünülebilir. Alp Arslan'ın Bizans Anadolu'sunu fethetmek gibi bir arzusu yoktu; esir imparatoru fazla sayılmayacak bir fidyeye alarak, bazı hudut değişiklikleriyle ve müttefik olma vaadiyle serbest bıraktı."*⁹³

İmparatorların politikalarında süreklilik ve iyi yapılandırılmış siyasi, askeri ve iktisadi örgütlenmesiyle XI. yüzyılda altın dönemini yaşayan Bizans İmparatorluğu, topraklarının genişlemesi sonucunda yeni düşmanlarla yüz yüze gelmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde batıda Normanlar, kuzeyde Peçenekler ve doğuda Selçuklu Türkleri, imparatorluğu tehdit etmektedir. Ortaçağ Anadolu'sunun Bizans egemenliğinden Osmanlı fethine kadar geçen yüzyıllardaki tarihsel evrimi; karmaşık göç süreçleri, kültürler arası karşılaşma ve etnik değişim ile yakından bağlantılıdır.⁹⁴

Selçuklu tarihçilerinden farklı olarak Bizans araştırmacıları, Bizans İmparatorları II. Basileios (Hakimiyeti: 960-1025) ve IX. Konstantinos Monomakhos'un (Hakimiyeti:

Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986.

⁹² Speros Vryonis, "Anadolu'da Göçebeleşme ve İslamlaşma", Çev. Serhat Altınkaynak, *USAD*, S. 15, 2021, ss. 329-370. Andrew C. S. Peacock, "Nomadic Society and the Seljūq Campaigns in Caucasia", *Iran & the Caucasus Vol. 9*, No. 2, Brill, Leiden 2005, ss. 205-230.

⁹³ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yın., İstanbul 2000, s. 7.

⁹⁴ Alexander Beihammer, "Patterns of Turkish Migration and Expansion in Byzantine Asia Minor in the 11th and 12th Centuries", *Migration Histories of the Medieval Afroeurasian Transition Zone*, ss. 166-192, s. 166.

1042-1055) saltanatları sırasında Ermenilerin yaşadığı bölgelerin ilhak edilmesini, imparatorluğun Selçuklu saldırılarına açık hale getirilmesinin sebebi olarak görmektedirler. Selçuklu akınlarının sebebi, mahiyeti ve Bizans'ın bunlara karşılık verememesi tarihçilerin gündeminde uzun zamandır yer almakla birlikte bu sorunların mutlak bir çözümü de oldukça güç gözükmektedir. Fakat bu sürecin Bizans kaynaklarına yansması daha çok siyasi mücadele şeklinde olacaktır.⁹⁵ Tezin ağırlık noktasını oluşturan XIII. yüzyılda ise bu durumun değiştiğini söyleyebiliriz. Yukarıda da bahsedilen XI. yüzyıl Bizans-Türk ilişkilerinde çok önemli bir kırılma anı olan Malazgirt Savaşı⁹⁶, Bizans kaynaklarında oldukça geniş yer bulmuştur. Fakat bu yansıma daha çok savaşa giden süreç ve savaşın gelişim seyri hakkındadır. Bu konuda da oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Bizans ile Selçuklu ordusunun en ciddi karşılaşma anı olan bu hadiseden bahseden tarih yazarlarının eserlerinden “Türk İmajı”na dair çok somut veriler elde edebilmek oldukça güç gözükmektedir.

XI. yüzyılın başlarında Thema Sisteminin merkezi iktidarın gücünü tehdit etmesinden kaynaklanan problemler sebebiyle başlayan askeri sistemdeki çöküş Malazgirt Savaşı'nda uğranılan mağlubiyetle zirveye ulaşmıştır. Bu büyük askeri çöküşle beraber yoğun Türkmen Göçü aynı döneme denk gelmiştir. Bu kadar zor bir durumda olan Bizans İmparatorluğu geleneksel Roma politikalarını takip ederek Balkanlardan getirdiği Peçenek ve Uz Türklerini ordu içerisinde istihdam etmiştir. XI. yüzyıl Bizans kaynaklarına yansıyan Türk imajı daha çok bu paralı askerler hakkında verilen bilgilere dayanmaktadır.⁹⁷

⁹⁵ Julian Chrysostomides, a. g. m., s. 30.

⁹⁶ Malazgirt savaşı öncesi Anadolu'nun etnik yapısı hakkında bkz. bkz. Resul Ay, “Türk Fetihleri Arifesinde Anadolu Toplumunu: Bizans Emperyal Yönetiminin Sınırlarına Dair Bazı Gözlemler”, *Prof. Dr. Özkan İzgi Armağanı*, Hazırlayanlar: Bahaeddin Yediylıdız, Mehmet Öz, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2011, ss. 218-247.

⁹⁷ Bu büyük askeri çöküşten sonra: Jean Claude Cheynet ve John Haldon gibi araştırmacılar Malazgirt Savaşı öncesinde ve sonrasında büyük bir çöküş olduğuna şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Jean-Claude Cheynet, “Mantzikert: Askeri Bir Başarısızlık mı?”, çev. Murat Keçiş, *Tarih Dergisi*, S. 72 (2020/2), s. 207-227. John Haldon, “1025-1071 Dönemi Askeri Tarihi Üzerine Alternatif Yaklaşımlar”, çev. Müjdat Namdar, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 2, 2020, ss. 495-505. Anadolu'daki Bizans hakimiyetinin çöküşü hakkında en temel eserlerden başında Speros Vryonis'in meşhur eseri gelmekle beraber, eserin yayınlanmasının üzerinden uzun zaman geçmiş olması ve ön yargılı tutumundan dolayı bu çalışmanın dikkatle

XI. yüzyılın ikinci yarısında Türk fetihlerinin devam etmesiyle, Bizans tarihçilerinin algılamaları temelde klasik Barbar-Roma medeniyeti iki kutupluluğu üzerinden devam etmiştir. Bu sebeple Bizans'ı ciddi anlamda tehdit eden Selçuklu Türkleri dini bir gruptan ziyade etnik bir zümre olarak algılanmıştır. Fakat 1130'lu yıllardan itibaren ise Türkleri “Hagar oğulları” yani Müslümanlarla özdeşleştirme eğilimi hâkim olmuştur. İmparator II. Ioannes'in döneminden (1118-1143) bahseden hatipler, Eski Ahitten alıntılar yapmışlardır. Buna ilaveten batı Haçlı ideolojisinin genel özelliklerini gösteren imparatorluğa ait yeni söylemler de geliştirmişlerdir. II. Ioannes'in halefi I. Manuel (Hakimiyet: 1143-1180) ise kaynaklarda Türklere karşı kurtarıcı ve gerçek inancın yorulmaz savaşçısı olarak âdetâ Mesih gibi bir imajla yansıtılmıştır.⁹⁸

II. Ioannes'in 1142 yılında Beyşehir Gölündeki adaları Türk hakimiyetinden kurtarmak üzere çıktığı sefer, Bizans-Türk ilişkilerinin değişimine dair çok önemli bir örnektir. Adaların Hıristiyan ahalisinin Bizans İmparatorunun tarafına geçmeyi kabul etmediklerini dönemin en önemli kaynağı Ioannes Kinnamos bildirmektedir. Kinnamos'a göre, Konya'daki Türk komşularıyla ticarî ilişkiler içinde olan halk, adaları imparatora teslim etmek istememiştir.

“Bu adalarda Hıristiyan kolonileri oturuyordu; bunlar, yelkenli tekneleri ve hafif kayıkları aracılığıyla Konya Türkleriyle birbirine karışmış, böylece karşılıklı dostluk bağlarını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda güçlü ticarî ilişkiler sürdürmekteydiler. Romalılara [yani, Bizanslılara] komşularıyla ittifak halinde kendi düşmanları gözüyle bakıyorlardı. İşte zamanın daha da güçlendirdiği alışkanlık, ırktan ve dinden daha kuvvetlidir.”⁹⁹

Beyşehir Gölünde yaşanan bu olay, Anadolu'nun diğer yerlerinde de görülebilecek modus vivendi'nin (geçici anlaşma) tipik örneklerinden biridir. Yerli Hıristiyan halk ile

kullanılması gerekmektedir. Bkz. Speros Vryonis Jr, *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, Kalkedon Yyn., Ankara 2020.

⁹⁸ Alexander Beihammer, “Orthodoxy and Religious Antagonism in Byzantine Perceptions of the Seljuk Turks”, s. 15.

⁹⁹ Yunanca yazılmış Bizans kaynaklarının tercümesinde mütercime bağlı olarak farklılıklar olabilmektedir. Bu sebeple yukarıdaki alıntı Fikret Işıltan'ın tercümesi ile karşılaştırılmakla beraber Nevra Necipoğlu'nun makalesinden alınmıştır. Niketas Khoniates, *a.g.e.*, s. 24; Nevra Necipoğlu, “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri (11. ve 12. Yüzyıllar)”, Selçuklular, *Cogito*, S. 29 (Güz 2001), s. 74.

yeni gelen Türkler arasında özellikle ticaret vasıtasıyla kurulan güçlü bağlarla dini ve etnik farklılıklar ortadan kalkmış gözükmektedir. Konstantinopolis için önemli bir gelir kaynağı olan Anadolu'nun kaybedilmesi, siyasi krizleri beraberinde getirmiştir. İznik, Sivas, Malatya, Mardin, Erzurum gibi kentlerde Türk Beylik ve Devletlerinin ortaya çıkmasıyla oluşan kayıp, Bizans'ın Türk algısını derinden etkilemiştir. XII. yüzyılda Bizanslılar Türkmenleri tanıdıkça, onların sandıkları gibi “Tanrının Cezası” olmadıklarını anlamış, aksine yeni gelen hakimlerini, Bizans'ın baskısından ve ödemek zorunda kaldıkları ağır vergilerden kurtaracak bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bizans'a ödedikleri vergilerin çok daha azını haraç olarak Türkmenlere veren yerli halk, imparatorluğun “barbarlara” karşı zaman zaman uyguladığı “barışı satın alma”¹⁰⁰ siyasetinin benzerini uygulayarak kendi dinlerini ve kültürlerini rahatça yaşayabilmişlerdir.¹⁰¹

Bizans İmparatorluğu, XI. ve XII. yüzyıllarda merkezi idarenin zayıflaması neticesinde iç isyanları bastırmak için Türk paralı askerlerine sürekli başvurmak zorunda kalmıştır. Fakat bu politika ters tepmiş ve Türklerin Bizans topraklarında hızla yayılmasının önü açılmıştır. Türkmen akınlarıyla başlayan ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'nun kontrolünü hemen hemen sağladığı XII. yüzyılın sonlarına doğru artık Bizans eski gücünden çok uzaktır. Siyasi ve demografik değişim de doğal olarak Bizans kaynaklarına yansımıştır. Bizans kaynaklarında özellikle Selçuklularla ilgili bilgilerin arttığını görüyoruz, bu durumun en temel sebeplerinin başında; imparatorluğun gerek insan gerekse kaynaklar bakımından en zengin vilayeti olan Anadolu'nun Türklere kaybedilmesi gelmektedir. Malazgirt Savaşından sonraki süreçte yaşanan toprak kayıpları Bizans imparatorlarının doğu ile ilgili konularda daha fazla düşünmelerine yol açmıştır. Bu siyasi ve ekonomik sorunlarla beraber, olayların doğrudan içerisinde yer alan dönem yazarlarını Türk meselesi ile daha fazla ilgilenmek durumunda bırakmıştır. Bu sebeple en büyük toprak kayıplarının yaşandığı döneme şahitlik eden Ioannes Skylitzes, Mikhael Psellos, Anna Komnene, Nikephoros Bryennios, Zonaras, Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates gibi tarih yazarı devlet adamlarının eserleri Türklere ilgili bahislerle doludur. Fakat bu kaynaklardaki ifadeler daha çok askeri mücadeleler,

¹⁰⁰ Priscus, *a. g. e.*, s. 31.)

¹⁰¹ Muhammed Said Polat, “Türkiye de İlk Beglikler ve Kabilevi Siyasi Birliklerin Ortaya Çıkışı (1071-1175)”, *Bellekten*, Cilt 66, Sayı: 245, s. 81.

elçiliklerin gidiş gelişleriyle ilgilidir. Bizans tarihyazımında asıl büyük kırılma ve Türklerin daha farklı bir şekilde anılması ise bir sonraki bölümde bahsedeceğimiz IV. Haçlı Seferi ile gerçekleşmiştir.

XI. yüzyılın en önemli Bizans kaynaklarının başında, İmparator Aleksios Komnenos'un (Hakimiyeti: 1081-1118) kızı Anna Komnene'nin babasının faaliyetlerini anlattığı *Alexiad* adlı kendisi için bir "huzur arayışı" olan eseri gelmektedir.¹⁰² Bu eserde Türklere dair oldukça detaylı bilgiler bulunmaktadır. Fakat askeri mücadelelerin en yoğun yaşandığı dönemdeki Türk imajı daha çok mücadele içerisindeki bir milleti tanımlamaktadır. Anna Komnene'nin eserinde Türk imajı konusunda birçok veri bulunmakla beraber tezin odak noktası XIII. yüzyıl olduğundan burada çok fazla detaya girilmeyecektir.¹⁰³

Bizans tarih yazarlarının eserlerinde Türk İmajının değişiminde ikili ilişkiler kadar Haçlı Seferleri gibi üçüncü bir faktör de belirleyici olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz Türk Göçü ve Türkiye Selçuklu tehdidi karşısında Bizans, Katolik Papadan yardım istemek zorunda kalmıştır. 1096'da Kutsal Toprakları ve Bizans'ın Anadolu ile Suriye'de kaybettiği yerleri "Kafir Barbarların" elinden almaya yönelik düzenlenen ilk Haçlı birliklerinin Bizans'a ulaşmasından 12 Nisan 1204 tarihinde Haçlı birliklerinin Konstantinopolis'i yağmaladığı sürece kadar bu "Türk İmajı" belirgin bir şekilde değişmek zorunda kalmıştır. Belki de Bizans tarih yazarlarının eserlerinde ileride ele alacağımız bu büyük dönüşümün ardında Haçlılar önemli bir dış faktör olmuştur.¹⁰⁴ Bu sebeple XII. yüzyıl Bizans-Türk ilişkilerinde Haçlı birliklerinin Anadolu'da meydana

¹⁰² Anna Komnene'nin eseri Türkçe'ye çevrilmiş olmakla beraber Yunanca neşirlerinin kullanılması gerekmektedir. Anna Komnena, *Alexiad-Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul 2021.

¹⁰³ Anna Komnene'nin eseri esas alınarak Çaka Bey hakkında oldukça detaylı bir şekilde hazırlanan biyografi bkz. Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay., Ankara 1966.

¹⁰⁴ Haçlı Seferleri Tarihi konusunda oldukça geniş bir literatür bulunmakla beraber Steven Runciman'ın Türkçe'ye de tercüme edilen çalışması klasik bir eser olarak kabul edilmektedir. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I-III. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2019. Bir dönem İstanbul Üniversitesinde de ders veren ve Türkiye'de Bizans tarihi ile Haçlı seferleri konusunda çalışmaları bulunan Runciman'ın Bizans'ın Türk hakimiyetine nasıl girdiğini çok geniş bir şekilde anlatan ve gene Türkçe'ye de kazandırılmış bir diğer eseri için de bkz. Steven Runciman, *Konstantinopolis Düştü 29 Mayıs 1453*, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

getirdikleri tahribatı da dikkate almak gerekir. Bu tahribatın en büyüğü IV. Haçlı Seferi ile gerçekleşecektir. Akdeniz dünyasına hâkim olmak isteyen Katolik papaları Bizans'ı ortadan kaldırmaya yönelik planlarını nihayete erdirmek istemiştir. Dolayısıyla XIII. yüzyıl Bizans kaynaklarındaki Türk imajının oluşumunda XII. yüzyıl gelişmelerinin büyük etkisi olmuştur.¹⁰⁵

Konstantinopolis'in Fatih Sultan Mehmed tarafından kuşatıldığı 1453 yılında şehirde bulunan Lukas Notaras'ın "İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek, Latin serpuşunu görmekten daha iyidir."¹⁰⁶ şeklindeki çok keskin sözü, XII. Yüzyılda Bizans'ı derinden etkileyen Haçlı ordularının İmparatorluk topraklarında verdikleri zararlar ile ilgilidir. Bu yüzyılda, Haçlı birliklerinin, Bizans'ın hayati önemdeki topraklarını geçerken verdikleri zararlar Selçuklu Türklerine göre daha fazladır. Yukarıda birçok örnekle gösterdiğimiz olumsuz "Türk İmajı" Haçlı tehdidi ile değişmeye başlamıştır. Dönemin en önemli tarih yazarı Niketas Khoniates'in *Historia*'sında bu değişime dair birçok kanıt bulmak mümkündür. Tıpkı 1071 yılında meydana gelen ve Bizans İmparatorluğu için ikinci büyük hezimet olarak görülen Miryokefalon Savaşından (17 Eylül 1176) sonra meydana gelen olayları çok iyi bilen ve eserini XIII. yüzyılın başında "Latin felaketinden" sonra kaleme alan Niketas, Selçuklu Türklerine nazaran Latinlerden daha büyük nefretle bahsetmektedir. XI. yüzyılda Bizans'a defalarca akınlar düzenleyen Selçuklulardan daha çok batıda Norman ve Peçenek akınları daha ciddi tehdit oluşturmaktaydı. Anadolu'da Selçuklu varlığının artık kabullenmeye doğru gittiğini düşünebiliriz.¹⁰⁷ Dolayısıyla Bizans kaynaklarındaki "Türk İmajının" değişim süreci Haçlı tehdidi ile doğrudan ilgilidir. Bizans imparatorları kendilerini "Mesih"ın görevini siyaseten üstlenmiş kişiler olarak görürlerdi. Bu görevi yerine getirirken "gerçek inancın=ortodoksi" yorulmaz savaşçıları olarak kendilerini tanımlamışlardır. Bu sebeple, barbar olarak gördükleri Türkler tarafından kuşatıldıklarında Tanrı'dan büyük

¹⁰⁵ XII. Yüzyıl Bizans-Türk ilişkilerini inceleyen Ralph-Johannes Lilie, klasik anlatıların dışına çıkarak oldukça farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ralph-Johannes Lilie, "XII. Yüzyılda Bizans ve Türk Devletleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 20, sayı. 1, Haziran 2005, ss. 197-209.

¹⁰⁶ Dukas, *Bizans Tarihi*, İstanbul Fethi Derneği-İstanbul Enstitüsü Yayınları, çev. Vladimir Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 161.

¹⁰⁷ Ralph-Johannes Lilie, a. g. m., s. 198.

bir yakarıyla yardım isterlerdi. Bu duruma özellikle XII. yüzyılda Komnenos Hanedanlığı döneminde daha sık şahit olmaktadır.¹⁰⁸

“Ya Rab, daha ne kadar, dini inançlarımız ve bağlılığından uzak, aptal ve akılsız bir kavmin kaçırılmasına, sürekli yağmalanmasına ve alay edilmesine maruz kalan mirasını görmezden geleceksiniz? Daha ne kadar bu günahkâr eylemler sürecektir ve Hagar’ın soyundan gelenler, bizim insanımıza boyun eğdirmeye ve her şeyin üstünde olan adınızı taşıyan kutsal ulusunuzu yağmalamaya ve öldürmeye devam edecekler? Silahları ve kalkanlarınızı alın ve bize yardıma koşun... Kötü komşularımıza mirasınıza yaptıkları kötülüklerin yedi katını ödeyin. Yabancıların bizlerden aldığı illeri ve vilayetleri yeniden bize kavuşturun.”¹⁰⁹

Fakat Bizans’ta XII. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan iç çekişmelerin imparatorluğu hem Haçlı hem de Selçuklu fethine açık hale getirdiğini de unutmamak gerekir.¹¹⁰ XII. yüzyıl Bizans-Selçuklu ilişkilerini farklı perspektiflerden inceleyen Speros Vryonis ve Claude Cahen gibi araştırmacılar¹¹¹, bu yüzyılı Selçuklu akınları ve Bizans’ın bu akınları durdurmaya çalışması şeklinde klasik bir üslupla nitelendirmişlerdir. Fakat Ralph-Johannes Lilie, XII. yüzyılı Bizans ile Selçuklular arasında barış içinde ortak bir yaşamın kurulduğu dönem olarak nitelendirmektedir. Ancak özellikle kontrolü güç Türkmenlerin sınır ihlalleri yapmaları Bizans imparatorlarının büyük seferler düzenlemesine neden olmuştur.¹¹² Sınır ihlalleri ve bunun neticesinde yaşanan mücadelelerin temelinde Türkmenlerin hayat şartlarından kaynaklanan otlak bulma ihtiyacı vardır. Sefer zamanlarında ordunun temelini oluşturan bu konar-göçer Türkmenlerin, Selçuklu yöneticileri tarafından tam olarak kontrol altına alınması oldukça zordu. Bu göçebeler, Bizans İmparatoru ile Selçuklu Devleti arasındaki anlaşmazlıkların temelini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla dönemin Bizans kaynaklarındaki “Türk” algısının oluşmasında bu sınırlardaki çatışma kültürü etkili olmuştur. İmparatorluğun en verimli topraklarını henüz tam olarak Türklere terk etmeyi kabullenmeyen Bizans, çeşitli manevralarla Türkiye Selçuklularından Türkmenleri

¹⁰⁸ Alexander Beihammer, a. g. m., s. 15.

¹⁰⁹ Niketas Khoniates, a. g. e., s. 116-117.

¹¹⁰ Bizans imparatorluğu’nda XII. Yüzyılda yaşanan iç karışıklıklar için bkz. Georg Ostrogorsky, a. g. e., s. 371-386. Ayrıca bkz. Alexander A. Vasiliev, a. g. e., s. 495-512.

¹¹¹ Vryonis’in eseri için bkz. 72. dipnot. Claude Cahen, a. g. e.

¹¹² Miryokefalon Savaşının en önemli sebebi de Türkmenlerin Bizans-Selçuklu anlaşmasını dikkate almaksızın yaptıkları sınır ihlalleridir. Murat Keçiş, “Miryokefalon Savaşı’nda Bizans Ordusunun Stratejisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19-20 Haziran 2014, Özel Sayı, ss. 119-138.

kontrol altına almasını istemiştir. Bizans İmparatorluğu ise artık Anadolu’da Selçuklu varlığını kabul ederek yeni bir döneme girdiğinin farkındadır ve bu durum kaynaklara da yansımıştır.¹¹³

Türkmenlerin Bizans hakimiyetindeki topraklara yaptıkları akınları kontrol altına almak Selçuklu Sultanlarının da en ciddi problemini oluşturuyordu. Göçebe Türkmenlerin kontrol altına alınamaması Bizans-Selçuklu ilişkilerinde sürekli olarak güvensizliğe yol açmıştır. Her ne kadar barış içerisinde bir arada yaşama yönünde her iki başkentte de bir irade oluşmuşsa da erken dönem kırsal ağırlıklı Selçuklu toplum yapısı bunun gerçekleşmesine müsaade etmemiştir. Yaşanan mücadeleler, dini motivasyonlu olmaktan ziyade göçebe-yerleşik geriliminin sonucudur. En azından XII. yüzyılda Selçukluların Anadolu’nun tamamına hâkim olarak Bizans’ı ortadan kaldırmak gibi bir düşüncede olmadıklarını Miryokefalon Savaşından sonra yapılan anlaşmadan da anlayabiliriz. II. Kılıçarslan, Bizans ordusunu büyük bir mağlubiyete uğratmasına ve İmparator I. Manuel Komnenos’u esir almasına rağmen sadece Türkmenlerin akınlarını durdurabilecek Subleon ve Dorylaion gibi geçitleri tutan iki stratejik kalenin yıkılmasını talep etmiştir. Bu anlaşmadan da anlaşıldığına göre, Selçuklular Bizans ile bir arada yaşamayı kabul etmişlerdir.

I. Manuel’in Selçukluları tamamen ortadan kaldırmak için yola çıktığı Miryokefalon gibi büyük bir savaşa rağmen bu dönemin olaylarını kaleme alan en önemli tarihçi Niketas eserini, IV. Haçlı seferinden sonra yani 1206 yılında kaleme aldığı için en önemli düşman olarak Konstantinopolis’i yağmalayan ve Bizans yönetimine son veren Latinleri göstermiştir. Malazgirt Savaşı ile Miryokefalon Savaşı arasındaki yaklaşık yüz yıllık dönemi (1071-1176) “Çatışma Dönemi” olarak adlandırabiliriz. XIII. yüzyılda Selçuklular artık en ciddi rakip olmaktan ziyade şartlar olgunlaşırsa müttefik haline dahi gelebilirlerdi. Aynı durum Anadolu’da kurulan ve Selçukluların en ciddi rakibi Danişmendli Devleti için de söz konusuydu. Türkiye Selçuklu Devleti tarafından

¹¹³ Ralph-Johannes Lilie, a. g. m., s. 199.

ortadan kaldırıldıktan sonra Danişmendli Beylerinin bir kısmı Selçuklu hizmetine girdiği gibi bazıları da Konstantinopolis'e sığınmıştır.¹¹⁴

XII. yüzyılın istikrasız Anadolu'sunda Bizanslılar ve Selçuklu Türkleri arasında zaman zaman şiddetli çatışmalar yaşansa da aynı zamanda her iki taraftan bazı gruplar rakip tarafa geçmekte tereddüt etmemiştir. Bu tür birliktelikler kısa süreli olsa bile, ortak askeri girişimlerle, yerli Hristiyan ve konar-göçer Türk toplulukları arasında yavaş yavaş dayanışma bağlarının tesis edildiğini söyleyebiliriz. Bu durumu tam olarak tespit edebilecek çok detaylı verilerden mahrum olsak da doğal olarak Konstantinopolis merkezli yazına belli belirsiz yansıması kaçınılmazdır. Bir sonraki bölümde bahsedeceğimiz XIII. yüzyılın Latin Haçlılar karşısında yaşadığı IV. Haçlı Seferi "travması" bu tanıma ve daha yakından ilgilenme sürecini hızlandıracaktır.

1.3. XIII. YÜZYILA KADAR BİZANS TARİHYAZIMINDA TÜRK İMAJI

Tezin XIII. yüzyıla kadarki dönemi ele alan kısmını ve burada öne çıkan Türk imajını özetleyecek olursak; genel olarak Türklerin bahsinin geçtiği Bizans kaynakları, onların savaşçı, iyi asker ve göçebe özelliklerini vurgulamıştır. Büyük Hun Kağanı Attila'dan bahseden Romalı tarihçiler Antikçağın tarihyazımı geleneğini sürdürerek; Türkleri Antikçağın "Barbar" tiplmesi çerçevesinde ele almıştır. Türklerle hiç karşılaşmamış, kulaktan dolma bilgilerle yazan tarihçi Ammianus Marcellinus Hunları; adları ve âdetleri bilinmeyen meçhul halklar, Barbarların en vahşisi, doğruyu yanlış ayırt edemeyen, hiçbir dinî inanışa sahip olmayan, sadece görünüş olarak insan gibi kelimelerle betimlemiştir. Hunların Roma için çok ciddi bir tehdit olduğunu düşündüğümüzde bu yorumların sebebini de anlamış oluruz. Ammianus'un aksine Atilla'nın sofrasında oturmuş ve gözlemlere dayalı yazan Priscus'un verdiği bilgiler daha kıymetlidir. Hun kültüründe yazının olduğunu, atın Türkler için önemini ve bunun belli bir kültür oluşumuna etki ettiğini Priscus'tan öğreniyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz IV. ve V. yüzyıl tarih yazarları, klasik barbar tiplmesini ön plana çıkarırken Hunların, veya Antikçağ tarihçilerinin ifadeleriyle belirtecek olursak İskitlerin savaşçı

¹¹⁴ Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 148-152.

özelliklerini vurgulamışlardır. Sonraki yüzyıllarda Bizans'ın Türkleri askerlik konusundaki hünerleri sebebiyle ordularına dahil ettiklerini görüyoruz. İki uygarlık arasındaki ilişkiler sadece bu çerçevede ilerlememiştir. Daha önce anlatılan, VI. Yüzyılda Kök-Türk Kağanı İstemi ile İmparator II. Ioustinos arasında yapılan ticaret anlaşması, iki toplumun ticaret vasıtasıyla temasa geçerek birbirlerini daha yakından tanıma ve bir imaj oluşturma imkânı verdiğini ve karşılıklı etkileşimin kaçınılmaz olduğunu ispatlar niteliktedir. X. Yüzyılda Peçeneklerin de hemen hemen aynı sıfatlarla anıldıklarını görüyoruz. İyi savaşçı olmaları ve bu sebeple onlara karşı dikkatli olunması vurgulanır. Peçenekler; en tehlikeli düşman, denge unsuru ve müttefik gibi kelimelerle Bizans tarihçilerinin eserlerinde kendilerine yer bulmuştur. Saldırgan, güçlü ve kalabalık olmaları; yıldırım hızıyla saldırımları öne çıkan özellikleridir. Daha önce bahsettiğimiz gibi İmparator Konstantinos Porphyrogennetius'un eserlerinde; Türkler oldukça önemli bir unsur olarak görülmektedir. Özellikle oğluna öğüt mahiyetindeki *De Administrando Imperio*'de yağma ile geçinen ve yurt arayışı içerisinde olan Peçeneklerle çok iyi geçinmesine dair birçok ifade bulunduğunu görüyoruz. Bu şekilde bir arayış da yerleşik olanlar tarafından elbette ki işgalciler olarak algılanmalarına yol açmıştır.

Selçuklu dönemine geldiğimizde ise Türklerin biraz daha farklı bir imajla resmedildiğini söyleyebiliriz. İran ve Irak'ta hüküm süren Büyük Selçuklular devamında Türkiye Selçuklu Devleti Bizans'la Anadolu'da karşı karşıya gelmiştir. Türk göçü bu döneme damga vurmuştur. Özellikle Malazgirt Savaşından sonra meydana gelen büyük göç hareketi yıllarında Türkiye Selçuklu Sultanları Bizans imparatorlarıyla diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu dönemle ilgili olarak bir kimlik meselesinden ve Anadolu'nun Türk yurduna dönüşmesinden söz etmek mümkün. Bu konulardaki tartışmalara tezin ilgili kısımlarında değinilmiştir. Artık Anadolu'da özellikle siyasi çerçevede artan Bizans-Türk ilişkileri 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un fethine kadar sürekli olarak devam etmiştir.

XI. yüzyıl Bizans kaynaklarına yansıyan Türk imajı, Bizans ordu yapısında yaşanan büyük dönüşümle ilgilidir. Thema sisteminden vazgeçilmesinden sonra Bizans imparatorları her milletten olduğu gibi Türklerde de paralı askerleri orduda istihdam

etmişlerdir. Bu sebeple kaynaklarda Türklerin savaşçı özellikleri ile alakalı birçok bilgi bulunmaktadır. Bizans'ın hem doğuda hem de batıda toprak kaybetmesiyle beraber bu askerlere ihtiyaç artmıştır.

Türkmen akınlarıyla başlayan ve Türkiye Selçuklu Devletinin Anadolu'nun kontrolünü hemen hemen sağladığı XII. yüzyılın sonlarında Bizans eski gücünü kaybetmiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucunda da Türk imajı değişmiş ve Anadolu'da Türk varlığı Bizans tarafından kabullenilmiştir. Yukarıda detaylıca bahsettiğimiz gibi yaşanan tüm gelişmeler neticesinde Selçuklular Bizans'ı, Bizans da Selçukluları Anadolu'dan tamamen çıkartmayı artık düşünemez hale gelmiştir. Bu bir kabulleniş durumudur. Her iki taraf da sadece kendi konumlarını güçlendirmekle ilgileniyorlardı. Hatta çatışmaların olduğu sınırların dışında, dindeki farklılıklara rağmen güç dengesi kuran bu iki devlet için ortak bir yaşam kültüründen söz etmek mümkün görünmektedir. XII. yüzyılda Türklerin Anadolu'da siyasi ve kültürel hâkimiyet kurmaya başlaması ve Bizans imparatorluğunun doğusunun büyük bir kısmının artık Türklere kaybedilmesiyle birlikte “düşmanın” varlığını kabul etmekten başka çareleri kalmamıştır. Bizans İmparatorluğu'nun dış dünyayla etkileşiminin temelini, Tanrı tarafından korunan imparatorun, “kâfir/barbar” kavimlerin tehditlerine karşı Hıristiyanlığın koruyucusu olarak hizmet ettiği inancına dayanan bir anlayış oluşturmaktadır. Dini bir algılayış çerçevesinde kâfir halk olarak gördükleri Türklerden gelen tehlikeyi, Tanrı'nın başlarına sardığı ölümcül bir tehdit olarak algılamaya başlamışlardır. Bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere Bizanslılara göre; XIII. yüzyıldan itibaren artık sadece Tanrının güçlü mücadelesi eski düzeni tekrardan kuracaktır. Bu aslında çaresizliğin getirdiği mutlak bir kabullenıştır. Yeni yüzyılın tarihçilerinde göreceğimiz Tanrısal ve coşkulu ifadeler bu çaresizliğin göstergesidir.

2. BÖLÜM

BİZANS TARİHYAZIMINDA TÜRK İMAJININ DÖNÜŞÜMÜ

2.1. XIII. YÜZYIL TÜRK-BİZANS İLİŞKİLERİ VE YENİ TÜRK ALGISININ OLUŞUMU

I. Aleksios Komnenos'un hem İtalya'da Normanlar hem de Anadolu'da Selçuklular karşısında düştüğü zor durumdan kurtulmak amacıyla batı Katolik Papasından askeri yardım talebine daha büyük ordular şeklinde cevap verilmesiyle başlayan fakat dönemin Avrupa toplumunun bulunduğu durumunun da etkisiyle ortaya çıkan ve tarih literatüründe Haçlı Seferleri adı verilen askeri göç hareketlerinden en ciddi Bizans İmparatorluğu zarar görmüştür. Klasik anlamda 1095-1291 yılları arasında yapılan Haçlı Seferleri ve nedenleri günümüze dek birçok farklı bakış açıları ile değerlendirilmekte ve sonuçları yine birçok farklı görüşlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu seferler inanç ve bu inanç sisteminin değerlerini korumak, ona sahip çıkmak ideolojisi yaratılarak düzenlenmiştir.¹¹⁵ Bu ideoloji, içinde yine her biri kendi içinde birçok değişkeni bulunduran unsurlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte seferlerin en önemli sebebinin kârlı Doğu Akdeniz ticareti olduğu açıktır. Binlerce yıldır süren güç gösterisinin en önemli sahası olan Akdeniz ve bu denizde yapılan ticaret, bölge ülkeleri için tartışılmayacak derecede kıymetlidir. Haçlı Seferleri, Avrupa'da birbirini tetikleyen siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntı ve zorlukların yaşandığı yıllarda gerçekleşmiştir. Türklerin doğudan batıya olan göçleri, Müslümanlığın giderek daha geniş bir coğrafyada var olmaya başlaması Bizans ve Avrupa'yı harekete geçmeye zorlamıştır. IV. Haçlı Seferi (1199 – 1204) yaklaşık iki yüz yıl kadar süren seferler içinde; Bizans İmparatorluğunu çöküşünü hızlandıran, Avrupa'nın, Doğu Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun geleceğini hazırlamaktaki rolü ile dikkat çekicidir.

Bahsettiğimiz kârlı Akdeniz ticaretinin dinamik gücü Venediklilerin finansmanı ile başlayan IV. Haçlı Seferi Bizans taht çekişmelerinin etkisiyle, başkent

¹¹⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I. Cilt, s. 91.

Konstantinopolis'in yağmalanmasıyla neticelenmiştir. Şehirlerin kraliçesi 12 Nisan 1204'te Haçlıların eline geçmiş ve üç gün süren tarihte örneği olmayan bir katliam ve yağma ile belli bir sebebi olmaksızın harabeye çevrilmiştir. Manastırlar, kütüphaneler ve kiliseler Venediklilere göre değerli olan sanat eserleri alındıktan sonra haçlılar tarafından büyük bir öfkeyle tahrip edilmiştir. Bu büyük tahribattan İmparatorluğun diğer bölgeleri de nasibini almıştır. Başkentini Latinlerin eline geçmesini takiben yeni bir siyasi düzen kurulmuştur. Haçlı askerlerinin Konstantinopolis'e girişi Hıristiyanlar arasında kopuşu başka bir deyişle kırılmayı ifade etmektedir. Bu tarihten sonra Hıristiyanlar arasında her ne şekilde olursa olsun bir birlik kurma imkânı kalmamıştır. Bu olay Bizanslıları bir kimlik muhasebesi yapmaya itmiştir. Artık Bizanslılar Ortodoks Helen kimliğini daha ön plana çıkarmışlardır.¹¹⁶ Venedik Doçu Henrico Dandolo'nun baş aktör olduğu bu yağmadan sonra, Venediklerinin kontrol altında tutabileceklerini düşündükleri Flandre Kontu IX. Baudoudin, Latin kralı olmuştur.¹¹⁷ Bizans başkenti, Latinler ile en büyük kazancı elde eden Venedikliler arasında paylaşılmıştır. Venedikliler, en önemli liman ve adalara sahip olmuşlardır. Venedik başkentinden İstanbul'a kadar olan deniz yolunu, Boğazları ve şehre giriş noktalarını kontrolleri altında tutuyorlardı. Ayasofya da dahil olmak üzere Konstantinopolis'in sekizde üçü Venediklilere aitti. Bu tarihten sonra Bizans İmparatorluğu, Trabzon, İznik ve Epirus'ta kurulan devletler vasıtasıyla devam edecektir. Bizans'ı yok olmaktan kurtaran, bu üç rakip devletin de tek bir hedefi vardı: Başkenti Katolik Latinlerden geri alarak Ortodoks Hıristiyanlığının merkezi *Kutsal bilgeliği* "kafirlerin"¹¹⁸ elinden kurtarmak. Diğer taraftan IV. Haçlı seferine katılanlar içerisinde Venedik, Doğu Akdeniz'de giderek güçlenen bir deniz gücü haline gelecektir.¹¹⁹

Yukarıda bahsettiğimiz üç devlet içerisinde Laskaris ailesinin İznik İmparatorluğu ile Komnenos ailesinin Trabzon İmparatorluğu¹²⁰, XIII. yüzyılın başlarında birbiriyle ciddi anlamda rekabet ederken, 1219 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı olan I. Alaaddin

¹¹⁶ Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2006, s. 21-23.

¹¹⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III. Cilt, s. 100-110.

¹¹⁸ IV. Haçlı Seferinden sonra, Bizanslıların gözünde Katolik Hıristiyanlar artık "kafir" olarak görülmektedir.

¹¹⁹ Georg Ostrogorsky, *a. g. e.*, s. 390-393.

¹²⁰ Trabzon Rum İmparatorluğu hakkında detaylı bilgi için bkz. Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler* (1204-1404), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Keykubad'ın¹²¹ Anadolu'da hemen hemen tek güç haline geldiği dönemde, yerel bir devlet haline gelmişlerdir. Başkente daha yakın olma avantajına sahip İznik, Moğol İstilasından sonra iyice izole olan Trabzon, Anadolu'nun hâkim unsuru Türklerle bir şekilde bir arada yaşamak zorundaydılar. Konstantinopolis'i sadece bu aileler değil birçok soylunun da terk etmek zorunda kaldığını özellikle Batı Anadolu'daki yerel ailelerden de anlıyoruz.¹²² İşte Bizans tarih yazıcılığındaki büyük kırılma, yaşanan bu tarihsel sürecin bir sonucudur.

Bu yerel güçler arasında Philadelphia'yı (Alaşehir) ele geçiren Theodoros Mangafas, bir diğeri Milet (Balat) yakınlarındaki Sampson'u ele geçiren Sabbas Asidenos ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile iş birliği yaparak Menderes Vadisinde tutunmaya çalışan Manuel Mavrozomes'u sayabiliriz.¹²³ XIII. yüzyılda Bizanslıların Türklere bakış açısının değişmesinde bu yerel hakimlerle kurulan ilişkilerin de etkili olduğunu düşünebiliriz. XIV. yüzyılda Osmanlı Beyliğinin Bitinya eyaletinde hızlı yükselmesinin ardında Evrenos Gazi¹²⁴ ve Mikhael Gazi¹²⁵ gibi isimlerin ortaya çıkışı ve bunların Osmanlılar ile ittifak yapması, yukarıda bahsettiğimiz XIII. yüzyılın başlarında meydana gelen siyasi kriz ve tabii ki de Moğol İstilasının yol açtığı Türk göçünün yol açtığı demografik değişimle doğrudan ilgilidir.

İznik İmparatorluğu; imparatorluğun otoritesini yeniden tesis etmek, Batı Anadolu'da Selçuklu akınlarına karşı varlığını devam ettirebilmek ve Konstantinopolis'i Latinlerden geri alabilmek için tam bir denge siyaseti izlemek zorunda kalmıştır. İbn Bibi “Yeryüzü onun gibi bir padişah görmedi, Gök de ona çadır gibi gölgelik eder.” şeklinde kaydederken Alaaddin Keykubat döneminde Türkiye Selçukluların âdeta “altın

¹²¹ Türkiye Selçuklu tarihi hakkında bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 2021.

¹²² Bkz. Yusuf Ayönü, “Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 26, S. 42, 2007, ss. 141-154.

¹²³ Julian Chrysostomides, a. g. m., s. 43.

¹²⁴ Ayşegül Kılıç, *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gazi Evrenos Bey*, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.

¹²⁵ Fahamettin Başar, “Mihaloğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, 2005, ss. 24-25.

çağına”¹²⁶ gönderme yapmaktadır. Bu dönemde İznik imparatorları bu güç karşısında 1204 yılından itibaren topraklarını sürekli olarak kaybetmiştir.¹²⁷

Hatta Niketas Khonaites’in kaydına göre; İznik İmparatoru Theodoros Laskaris, Khonai (Honaz) ve Laodikeia gibi zengin kentleri Türkiye Selçuklu Sultanına terk ederek dengeleri gözetmiştir.¹²⁸ Selçuklu Sultanı da ilginç bir şekilde 1209 yılında Venedik aracılığıyla Konstantinopolis ile ittifak yapmıştır. Değişen güç dengelerinde İznik İmparatorluğu, mirasçısı olduğu Bizans İmparatorluğu’nun Akdeniz dünyasında üstlendiği oyun kurucu pozisyondan çıkarak mevcut siyasi iklimde varlığını devam ettirebilmek amacıyla her türlü can simidine sarılan bir siyasi yapıya dönüşmüştür. Bu çerçevede bu döneme kadar Bizans metinlerinde yer alan geleneksel anlayışın ürünü olan “barbar” Türk imajı, ciddi biçimde değişmek zorunda kalmıştır.

1211 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev ile İznik İmparatoru Theodoros Laskaris arasında Antiocheia ad Maenandrum (Aydın ili Kuyucak ilçesi, Yamalak civarında) yakınlarında meydana gelen savaş, İznik-Konya siyasi ilişkileri konusunda oldukça farklı bir yerde durmaktadır. İmparatorun savaşı kaybederken ani bir hamle ile Sultanı öldürmesiyle olayın seyri değişmiş ve Türkiye Selçukluları herhangi bir başarı sağlayamamıştır. Türkiye Selçuklu Sultanları nihai olarak bölgeye hâkim olma planlarını ertelemek zorunda kalmıştır. İznik İmparatorları da doğudan gelen Selçuklu baskısını azaltarak dikkatini Latinlere yöneltmiştir.¹²⁹

¹²⁶ İbn Bibi, *Selçukname (el-Evâmirü'l-‘Alâ’iyye fi'l-umûri'l-‘Alâ’iyye)*, Hrz. Mürsel Öztürk, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, s. 241.

¹²⁷ İlk İznik İmparatoru Theodoros Laskaris’in Paflagonya’daki askeri mücadeleleri hakkında bkz. Ian Booth, a. g. m., ss. 151-224.

¹²⁸ Niketas Khoniates, *Historia* (1195-1206), çev. Işın Demirkent, Dünya Aktüel, İstanbul 2004 s. 226; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 300-301; Yusuf Ayönü, a. g. e., s. 216-218.

¹²⁹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yyn., İstanbul 2008, s. 27-29; İbn Bibi, a. g. e., s. 15; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 310-314; Yusuf Ayönü, a. g. e., s. 220-222.

2.2. ESERLERİNDE TÜRKLERDEN BAHSEDEDEN XIII. YÜZYIL BİZANS TARİHÇİLERİ

2.2.1. Georgios Akropolites

Bu tezde XIII. yüzyıl Bizans kaynaklarındaki Türklerin nasıl algılandığını tespit etmek hedeflendiği için öncelikle bu yüzyılın tarih yazıcılığı geleneğinde meydana gelen değişimi ve genel bir bakış açısını ortaya koymak gerekir. Bahsedilen yüzyılın ilk yıllarında eserini kaleme alan Niketas Khoniates, Konstantinopolis'in Latin İşgali altında olduğu bir dönemde eserini kaleme alması, eserin büyük bir kısmının XII. Yüzyılın olaylarından bahsetmesi ve yukarıda zikredilen Tuğçe Müge Sakarya'nın çalışması sebebiyle tezin dışında tutulmuştur.¹³⁰ Dolayısıyla XIII. Yüzyılda yaşanan büyük dönüşümün görgü şahitleri, Georgios Akropolites ve Georgios Pakhymeres gibi iki Bizans yazarı tezde en sık kullanılacak kaynakları oluşturmaktadır. Bu bölümde, bahsedilen bu tarihçilerden yola çıkarak XIII. yüzyılın genel tarihyazımı geleneğini değerlendirmek amaçlanmaktadır. Georgios Akropolites'in tarihinin çeviri ve değerlendirmesini doktora tezi yapan Juliana Ruth Macrides, XIII. Yüzyılın Bizans tarihyazım geleneğini değerlendirdiği makalesinde, "XIII. yüzyıl, Bizans tarihi çalışmalarında olduğu gibi Bizans tarih yazımında da daima ayrı ve farklı olarak -ve üstelik ayrılabilir bir parça gibi- ele alınmıştır." şeklindeki ifadeyle bu yüzyılın kendine ait özellikleri olduğunu vurgulamıştır. Bu cümleden hareket ederek bu dönemde farklı bir "Türk" algısının kaynaklara yansımış olacağı düşüncesi bu tezin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Aslen Nikaea'lı soylu bir aileden gelen ve son Bizans hanedanı Palaiologoslarla da akraba olan Georgios Akropolites'in hayatı hakkındaki sınırlı bilgileri büyük oranda *Tarih* adlı eserine borçluyuz. Bizans kaynaklarında çoğu zaman bir yazar hakkında bildiklerimiz onun yazdığını düşündüğümüz metnin kendisinden gelir. Müelliflerin kendileri hakkında söylediklerine ne kadar güvenmemiz gerektiğini bilmek zordur. Başkent'in Akropolisinde yaşadıkları için bu adı alan Akropolites ailesi, X. yüzyılın sonlarından itibaren devletin mali işlerinden sorumlu bir aile olarak tarih sahnesine

¹³⁰ Tuğçe Müge Sakarya, a. g. m., Ankara 2008.

çıkışlılardır. Köken itibarıyla Nikaea’lı olmakla beraber eserinde kendisi hakkında verdiği bilgilerden anladığımız kadarıyla 1217 yılında Latin İstilasını altındaki Konstantinopolis’te doğmuştur. Konstantinopolis’in önemli ailelerinden birine mensup olması ve yüksek devlet kademelerinde bulunması sebebiyle iyi bir eğitim ve devlet terbiyesi aldığı düşünülebilir. 1233 yılında 16 yaşına ulaşınca ailesi tarafından biraz da zorunlu olarak Konstantinopolis’ten, Bizans İmparatorluğu’nun varlığını devam ettirmeye çalıştığı Nikaea’ya gönderilmiştir. Dönemin önemli bir eğitim ve kültür merkezi olan Nikaea’da, Akropolites ilk olarak Theodoros Heksapterygos’un daha sonra da 1237 yılında Nikephoros Blemmydes’in okulunda eğitim almıştır.¹³¹

Devlet işlerinde önemli mevkilerde bulunması ve diplomatik görevle 1274 yılında Lyon Konsiline, 1281-1282 yılında Trabzon İmparatorluğuna ve 1282 yılında Bulgarlara gönderilen Bizans elçilik heyetlerinde yer alması, oldukça iyi bir eğitim aldığı iddiasını güçlendirmektedir. Hatta 1261 yılında Konstantinopolis’in Latinlerden geri alınmasından sonra başkentte kendi okulunu kurmuştur. Bu okulda öğrencisi ve önemli bir tarih yazarı Pakhymeres de eğitim almıştır. Akropolites 1282 yılında vefat edene kadar devlet hizmetinde görev yapmıştır.¹³² Georgios Akropolites almış olduğu eğitimle yazdığı eserinde klasik tarihyazımını taklit etmiştir. Aslında Bizans tarihçilerinin en önemli özelliklerinden biri, orijinal bir eser ortaya koymaktan ziyade Herodotos ve Thukydides gibi tarihçileri taklit etmektir. Bu özelliği Akropolites’te açık bir şekilde görmekteyiz. Herodotos’un klasik “barbar” tiplemesini, yaşadığı dönemin koşullarına uyarlayarak Türkler için kullanmıştır. Aşağıda, eserini incelerken buna dair bazı örneklerle bu durum gösterilmeye çalışılacaktır.

Akropolites, Konstantinopolis’in Latin işgalinde olduğu ‘sürgün’ döneminde, İznik İmparatorluğu’nun hakimiyetinde yaşamıştır. Ancak eserlerini 1261’de şehrin geri alınışından sonra Konstantinopolis’te yazmıştır. Bu açıdan Türkler hakkında verdiği oldukça sınırlı ama bir o kadar da değerli bilgiler, Konstantinopolis merkezli kendinden önceki yazarlardan daha fazla önem taşımaktadır. Akropolites’in eseri; İznik

¹³¹ George Akropolites, *The History*, Ruth Macrides, 2007, s. 5-9.

¹³² George Akropolites, *The History*, Ruth Macrides, 2007, s. 10-16; Murat Keçiş, “Georgios Akropolites ve “Tarih” Adlı Eseri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 28, S. 45, 2009, s. 193.

İmparatorları I. Theodoros Laskaris, III. İoannes Vatatzes,¹³³ II. Theodoros Laskaris'in hükümdarlıklarının tamamını ve VIII. Mikhael Palaiologos'un Konstantinopolis'i Latinlerden geri alarak iktidara yükselişini kapsamaktadır.

Akropolites, eserinin giriş [προοίμια] bölümünde, tarih yazıcısı olarak kimliğinin oluşmasının ve içinde yetiştiği tarihsel geleneğin farkında olduğunu açık bir şekilde gösterir. Analiz edeceği olaylarda eserinin ne kadar faydalı olduğunu söyleyerek eserine başlar:

“Bizden önceki tarih yazarları tarihin faydasını/değerini ortaya koydular ve sadece onların söylemek zorunda oldukları her ne varsa, bunları biz de söyleyebilmeliyiz (geçmiş olaylar hakkında). Çünkü tarih yazmış ve eserlerinde tarihin genel değerini ortaya çıkarmış bu denli çok araştırmacının ortaya koyduklarından başka daha yeni nasıl bir anlam bulabiliriz? Fakat belki, konularında değerli sözler söyleyen bizden öncekilerin yazdıklarına ilâve olan bizim çalışmamızda şimdi belirtmemiz gerekecek. Bu şunu açıklar: Kimsenin henüz yazıya dökmediği geçmişte olan daha yeni olaylarımız vardır. İnsanlar doğru bir şekilde açıklanmayan, rasgele söylenen bu olayları algıladıkları zaman daha yeni ve yararlı bir fırsat çıkmış olur. Bununla birlikte kimileri bizimle ilgili olaylar hakkında yazmış olanlar birbirinden farklı başlangıç noktaları belirlediler. Onların kimileri de evrenin oluşumundan başladı. Kimileri de bazı söz edilmeye değer uygarlıklardan, sözgelimi Perslerden, Helenlerden, Romalılardan ya da başka hangi soylar varsa onlardan başladılar. Her biri eserini kendi amacı doğrultusunda düzenledi. En azından bizim çalışmamız bu şekilde sonlanmayacak.”¹³⁴

Öncelikle Akropolites'i kendinden önce yazan Bizans tarih yazarlarından farklı kılan özelliklerin altını çizmek gerekir. Yukarıda Akropolites'in eserinin girişinden yapılan alıntı da açıkça görüleceği üzere, dönemin tarihçilik anlayışı hakkında birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. Ayrıca XIII. yüzyılın ilk yarısının en önemli şahidi olarak verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir.

Bizans tarih yazım geleneğinin kendine özgü bir yapısı olmakla birlikte, Antik Yunan yazım geleneğinden beslendiğinden yukarıda bahsedilmiştir. Bu çerçevede Akropolites

¹³³ III. İoannes Vatatzes'in İznik İmparatorluğu üzerine yapılan doktora tezi için bkz. John Springer Langdon, *Ioannes III Ducas Vatatzes' Byzantine Imperium in Anatolian Exile, 1222-54: The Legacy of His Diplomatic Military and Internal Program for the Restitutio Orbis*, (Unpublished Ph. D Thesis), University of California. Los Angeles 1978.

¹³⁴ George Akropolites, *The History*, Ruth Macrides, 2007, s. 105. Murat Keçiş, a. g. m., s. 196-197.

ortaya koyduğu eserle, Bizans devlet ideolojisinin kırılmaya başladığı bir dönemi temsil etmektedir. Bu özellikleriyle eserinde XIII. yüzyılda hem devlet ideolojisinde hem de Türklere bakıştaki değişimi görmek mümkündür. Bununla birlikte Nikaea, Epiros ve Balkan olaylarının onun odak noktası olması, ülkenin doğusunda yaşananları özet bir şekilde vermesi, Türk imajındaki dönüşümü tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. O halde Bizans'ın Anadolu'yu mecburen gözden çıkartmasına paralel olarak Akropolites'in eserinde Anadolu'da meydana gelen olaylar merkezi bir rol oynamamaktadır. Bütün bu handikaplarına rağmen XI. yüzyılın son çeyreği ile XII. yüzyılın başları hakkında önemli bir kaynak olan Anna Komnene ile Akropolites'in eseri arasında, siyasi olayları anlatma açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Malazgirt Savaşı sonrası yoğun Türk akınları ve Haçlı Seferleri gibi savaşların ön plana çıktığı bu dönemle XIII. yüzyılda yine Türk göçleri ve Moğol istilası benzerlikler göstermektedir. Bu durum da tarihyazımına benzer şekillerde yansımıştır. Hatta Akropolites, savaşlardan ve seferlerden Anna Komnene'den bile daha fazla bahsetmektedir. Akropolites, imparatorun en yakınında olan kişilerden biri olmasına rağmen, imparatorun yönetimine, yürürlükteki kanunlara, yargının işleyişine, hamilik, kilise veya manastır kuruluşları, yardım faaliyetleri hakkında hemen hemen hiçbir şey söylememektedir.¹³⁵

Georgios Akropolites'in *Vekayinâme* diye tercüme edilen eseri aslında tam anlamıyla döneminde meydana gelen olayları detaylı bir şekilde anlatan bir eser değildir. Eserin orijinal adı Χρονική Συγγραφή (Kronik yazı) şeklindedir. İngilizceye History=Tarih olarak tercüme edilmiştir. Bu yüzden bu metinde eserden *Kronik yazı* diye bahsedilecektir. 1203-1261 yıllarını kapsayan Akropolites'in eseri, İznik İmparatorluğu hakkında en detaylı bilgileri veren Bizans tarih kaynağıdır. Akropolites, özellikle İznik-Selçuklu ilişkileri bakımından son derece önemlidir. Akropolites'in eseri sayesinde, XIII. yüzyılın ilk yarısında, İznik İmparatorluğu-Selçuklu Devleti ve Trabzon İmparatorluğu arasında yaşanan ilişkiler hakkında birçok detayı öğrenmekteyiz.¹³⁶

¹³⁵ Murat Keçiş, a. g. m., s. 194-195; George Akropolites, *The History*, Ruth Macrides, 2007, s. 81-85.

¹³⁶ Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, s. XVIII.

İznik İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki ilk ve en ciddi karşılaşma 1211 yılının bahar aylarında (tam olarak tarihini bilemiyoruz) Frigya'daki Antiokeia'da meydana gelmiştir. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit edilmesi ile neticelenen bu savaş bazı Bizantinistler tarafından düşmanca devam eden Bizans-Selçuklu ilişkilerinin Malazgirt, Myriokephalon Savaşından sonra üçüncü ve belki de son aşaması olarak görülmektedir.¹³⁷ İznik İmparatorluğu'nun en fazla ilişki içerisinde bulunduğu halk "Persler", "Müslümanlar"¹³⁸ ve Hagar'ın torunları¹³⁹ olarak isimlendirilen Türklerdir. Akropolites, "Türk" kelimesini bireyleri tanımlamak için kullanmaktadır.¹⁴⁰ Akropolites'in Türkler'e yaptığı atıflar; doğu sınırlarının güvenliği, sultana ve Romalılara sığınanlarla ilgili İmparatorun elçiler göndermesi yani imparatorun siyasi manevralarıyla doğrudan ilgili konulardır. Akropolites'in, bu çalışmada *Kronik yazı* olarak isimlendirilen eserinde, "Konya Sultanları'nın" başarılarına dair bazı kanıtlar vardır. Türklerle ilgili konulardan bahsederken Yunanca transliterasyonla sultanların onursal unvanlarını da zikretmektedir: Iathanites (I. Gıyaseddin Keyhüsrev: Sultanlığı, ilk defa: 1192-1196; ikinci kez: 1205-1211)¹⁴¹ Azatines (I. Alaaddin Keykubad, Sultanlığı: 1219-1237,¹⁴² ve oğlu Iathatines (II. Gıyaseddin Keyhüsrev: Sultanlığı, 1237-1246,¹⁴³ Akropolites ayrıca ismini zikretmeksizin "Sultan" şeklinde II. İzzeddin Keykavus'dan uzun uzun bahsetmektedir. Sultan İzzeddin Keykavus, kardeşi IV. Kılıçarslan ile giriştiği taht mücadelesini kaybederek Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Palaiologos'a sığınmıştır. 1261 yılında da gelecekte Konstantinopolis'i Latinlerden geri alarak Bizans'ı tekrar eski başkentinde ihya edecek müstakbel imparator VIII. Mikhael Palaiologos, giriştiği iktidar mücadelesinde Türkiye Selçuklu başkentine sığınmıştır.¹⁴⁴

¹³⁷ Alexis G. C. Savvides, "Acropolites and Gregoras on The Byzantine-Seljuk Confrontation at Antioch-on-The Meander (A.D. 1211) English Translation and Commentary", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 15, S. 26, 1990-1991, s. 93.

¹³⁸ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 131-138.

¹³⁹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 66.

¹⁴⁰ Georgios Akropolites, *The History*, Oxford 2007, s. 92, dipnot: 587.

¹⁴¹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 26-29.

¹⁴² Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 74-76

¹⁴³ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 74-76

¹⁴⁴ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 104, 121,129, 131, 138.

Akropolites sadece I. Alaaddin Keykubad ve oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev gibi iki yöneticinin karakteristik bazı özelliklerini ifade etmektedir. Akropolites bunu yaparken Bizans yazarlarının Müslümanlardan bahsederken kullandığı klişe ifadeleri¹⁴⁵ kullanmaktadır. Her iki Selçuklu sultanını da (I. Alaaddin Keykubad'ı biraz daha az olmakla beraber) şehvet düşkünü olarak nitelendirmektedir:

“Takharios’lar (Moğollar) başında Sultan Azatines (Alâeddin)’in oğlu Sultan İathatines’in (II. Keyhüsrev) -iyi babadan olma kötü oğul- bulunduğu Müslümanların (Anadolu Selçuklularının) ordusunu ezip geçtiler. Bu kişi aşırı içerdi, sefahat düşkünyüdü, acayip (sapık) cinsel ilişkide bulunurdu ve hiç kafası çalışmayan, genelde de insanlara özgü âdetleri olmayan fasafiso kişilerle düşer kalkardı. Oysa babası böylesine adam değildi. Gerçi o da sefahat âlemlerinden hoşlanırdı, ama oğlu kadar değil; bu nedenle de orduyu ardılından daha iyi yönetirdi, beri yandan da İmparatorla dostça ilişkiler yürütürdü. Halbuki oğlu zevk almalarının safasını doymazcasına sürdü. Takharioslarla /Moğollarla savaşmaya kalktı ve yenildi.”¹⁴⁶

Akropolites’in, Türkiye Selçuklu Sultanlarının özel hayatlarından ilk defa bu kadar ayrıntılı bir şekilde bahsetmesi ilginç bir durumdur. Bu kadar detay vermesinin ardında başka sebepler olduğu düşünülebilir. Tezin ilgili yerlerinde birçok kez bahsedildiği gibi Bizans tarih yazarları dönemin şartlarını oldukça iyi gözlemlemekte ve buna göre eserlerini inşa etmektedirler. Bilindiği üzere I. Alaaddin Keykubad dönemi Türkiye Selçuklu Devleti’nin altın çağı olarak kaynaklarda yer almaktadır. Oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in başarısız politikaları ve Moğollar karşısında Köseadağ savaşında uğradığı büyük yenilgi Selçuklular için sonun başlangıcı olarak görülmektedir. Dolayısıyla 1243’lü yıllara kadar İznik İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Sultanlığı arasındaki siyasi ilişkiler ve Akropolites’e göre Sultanın başarısızlığı, Moğolların Anadolu’yu istila etmesine yol açacaktır. Yukarıdaki alıntıda Sultanı “sapık”lığa varacak kadar aşağılayan ifadelerle zikretmesi tamamen yaşanan siyasi gelişmelerle ilgilidir. Kaldı ki eserini 1261’li yıllarda kaleme aldığında Anadolu’da Bizans için ciddi bir Moğol tehdidi söz konusuydu. Akropolites’in kayıtlarını bu çerçevede düşünerek değerlendirmek gerekmektedir.

¹⁴⁵ Bu konuyu ele alan Keith Hopwood, Bizans kaynaklarının kullandığı bu ifadeleri çok eleştirmeden değerlendirmiştir. Keith Hopwood, “Bizans Prensesleri ve Şehvetli Türkler”, çev. E. Uşşaklı, Kebikeç, S. 13, 2002, ss. 145-156.

¹⁴⁶ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 75.

Akropolites'in eserinde İznik İmparatoru Thoeodors Laskaris ile Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev arasında Menderes Antiokheai'sında meydana gelen savaş oldukça detaylı bir şekilde yer almaktadır. Tarihçi, 1211 yılında yapılan anlaşmadan sonra Türklerle barış içerisinde uzun bir süre var olma imajı çizmektedir.¹⁴⁷ Nikaealılar ve Türkler arasında 1243 yılında önceki anlaşmanın yenilediğinden bahsetmektedir.¹⁴⁸ Türkiye Selçuklularının Moğol tehdidi ile baş etmek durumunda kaldığı XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde, İznik İmparatorluğu'nun da öncelikli hedefi başkentlerini, şehirlerin kraliçesi olarak gördükleri Konstantinopolis'i Latinler'den geri almaktı. Dolayısıyla Akropolites'in eserinde Selçuklu Türklerinden en detaylı şekilde bahsedilen olay yukarıda bahsettiğimiz ve belki de XIII. yüzyılın son büyük karşılaşması olan Alaşehir'de meydana gelen savaştır. Akropolites'te Selçuklular'a karşı düşmanlığa dair belirti, Philadelphia halkını tanımlamasında açıkça görülebilmektedir. Yöre halkının savaş sanatı konusunda oldukça maharetli olduklarını belirtmiştir. Bunun en önemli sebebinin ise bu kentin sınırında "Perslerin" yaşamasının olduğunu vurgulamıştır. Persler olarak görülen Selçukluların daima savaşa sebep olduklarını ve bu sebeple onlarla sınırı olan şehirlerin savaşmak ve ok atmak konusunda eğitilmiş olduklarını ifade etmiştir.¹⁴⁹

Akropolites, Türklerin batıya doğru akınlar düzenlediklerinde İmparatorun, doğu sınırının güvenliği konusundaki ilgisine işaret etmektedir. Akopolites ayrıca III. Ioannes'in ve II. Theodoros'un Philadelphia-Tripolis sınırına elçiler göndermesinden de bahsetmektedir.¹⁵⁰ Akropolites'in bu açıklamaları tamamıyla Moğol (Tatar) tehdidi bağlamındadır. Ancak Moğollara karşı güvenlik için her iki imparator tarafından alınan önlemler, bir sonraki bölümde oldukça detaylı bir şekilde bahsedilecek tarihçi Pakhymeres tarafından tekrar kaydedilmiştir. Hem Bizans hem de Selçuklu tarafından "düşmana" sığınmaya dair bariz örneklerden de anlaşılacağı üzere XIII. yüzyılın sınır kavramı oldukça geçirgendir. Bunun belli başlı iki sebebi olduğu düşünülebilir: İlk olarak IV. Haçlı seferine giden süreç ve bu süreç sonucunda Bizans'ın artık lokal bir devlet haline gelmesi önemli bir etkidir. Diğer bir sebep ise Moğol İstilasının neden

¹⁴⁷ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 27-30.

¹⁴⁸ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 74-76.

¹⁴⁹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 104.

¹⁵⁰ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 63, 74, 104, 134-135.

olduğu yoğun Türkmen göçüdür. Dolayısıyla bu iki devlet arasındaki sınırın çok da kesin olmadığını ve etkileşimlerin daha önceki yüzyıllara nazaran daha fazla olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu etkileşimin demografi, kırsal ve kentsel yaşam, toprak mülkiyeti, sosyal sınıflar, kurumlar, yönetim, mali, hukuki ve askeri uygulamalar, din, dil, edebiyat ve mimari alanlarda olduğu düşünülebilir. Akropolites’in yaşadığı dönemde “öteki” olarak tanımlanan gruplarla zorunlu bir iletişime geçilmiş ve ihtida, kölelik ve taraf değiştirmeler sonucu Bizanslılar sayısal olarak küçülmüştür. Bu gelişmelerle beraber, Niketas Khoniates ile başlayan ve Akropolites ile yerleşmeye başlayan Bizanslı ile “barbar” arasındaki konvansiyonel farklılık XIII. yüzyıldan itibaren belirsizleşmeye başlamıştır. Bu koşullar altında İznik İmparatorluğu yönetici ve elitleri arasında farklı bir Bizanslı kimliği oluşmuştur. Akropolites’in eserinde, geleneksel Bizans evrensel imparatorluk kimliğindeki unsurlar bulunmakla beraber, yeni duruma kendini adapte etmiştir.¹⁵¹

2.2.2. Georgios Pakhymeres

Pakhymeres’in hayatı hakkındaki oldukça yetersiz bilgileri 1260-1307 yılları arasında kapsayan Συγγραφικὸν Ἱστοριῶν= Syngraphikōn Historiōn= Tarihsel İlişkiler¹⁵² adlı eserinden öğrenmekteyiz. Bu bilgiler ne kadar az ve kısıtlı olsa da o derece önemlidir. Pakhymeres 1242 yılında Nikaia’da doğmuş ve burada büyümüştür. 1261 yılında Konstantinopolis, VIII. Mikhael Palaiologos tarafından Latinlerden geri alındıktan sonra 20’li yaşlarında Konstantinopolis’e gelmiş ve kendisini kilisenin hizmetine adamıştır. 1203-1261 yılları arasındaki olayları anlatan *Chronike Syngrafe’nin* yazarı ve döneminin en ünlü âlimi Georgios Akropolites’in öğrencisi olmuş ve aldığı eğitim sayesinde Kilise tarafından papaz yardımcılığı ile görevlendirilmiştir. Bu şekilde Ayasofya Kilisesi dini heyetinin ileri gelenlerinin hiyerarşisi içinde en önemli makam olan ve Ayasofya’ya sığınan köle, borçlu ya da cinayet zanlılarını dinleyerek günahlarından arınmaları için ceza veren Protekdikos rütbesine getirilmiş, aynı zamanda

¹⁵¹ Buket Kitapçı Bayrı, “Rum İlinde Bizans Kimliğinin Değişimi (13.-15. Yüzyıllar)” Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi konuşma metni, Tarih: 26 Mayıs 2010, s. 3-4, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html (Erişim tarihi: 10.10.2021)

¹⁵² Bundan sonra Pakhymeres’in anlatısından “*Tarihsel İlişkiler*” ya da “*Eser*” diye bahsedilecektir.

sarayda da itibarı artmaya başlamıştır.¹⁵³ Sonrasında ise sadece din adamlarına verilen, en alt kademedeki yargıç rütbesi olan dikaiophylaks rütbesiyle onurlandırılmıştır. Pakhymeres, 1285 yılında muhtemelen iki unvanı da elinde tutuyordu ve kariyerinin zirvesindeydi. Artık Pakhymeres saray ve kilise içerisinde önemli mevkilere getirilmiş, döneminin en itibar gören kişilerinden birisi olmuştur. Ölüm tarihi bilinmemekle birlikte eserinin 1307’de son bulması sebebiyle bu tarihlerde öldüğü varsayılmaktadır.¹⁵⁴ Hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı düşünülen eserinde, yaşadığı dönemin canlı şahidi olması sebebiyle yaklaşık 50 yıllık bir dönemin özetini yapmıştır.

Öncelikle Pakhymeres’in nasıl bir dünyada eserini kaleme aldığını anlamak gerekir. Ruth Macrides’e göre, 11 Mayıs 330 tarihi ile başlayan 29 Mayıs 1453’e kadar devam eden uzun Bizans İmparatorluğu tarihinde XIII. yüzyıl; bu yüzyılda meydana gelen olaylar sebebiyle oldukça ayrı bir yere sahiptir. Bu yüzyılın başında gerçekleşen IV. Haçlı Seferiyle (1204) imparatorluğun sınırlarının ve imparatorluk ideolojisinin değişmesi Bizans tarih yazarlarının eserlerine belirgin bir şekilde yansımıştır. Değişimin en temel sebebi, yarım asrı aşkın süredir Bizans’ın başkenti Konstantinopolis’in Latinlerin elinde olmasıydı. Bahsedilen dönemde Bizans dünyasının merkezi İznik’ti. Dolayısıyla, 1204’ten sonra imparatorluk vasfını yitirmiş bir Bizans’tan söz etmekteyiz. Bu siyasi değişiklik Helen kimliğinin yükselmesine, Roma kurumlarının, özellikle Roma kanunlarının zayıflamasına yol açmıştır.¹⁵⁵

Bizanslıların coğrafi algılarının büyük oranda dönüştüğü XIII. yüzyılda eserlerini kaleme alan Bizans tarih yazarlarının oldukça geniş bir literatür kullandıkları bilinmektedir. Ancak Bizans coğrafi sınırlarının daralmasıyla imparatorluğun hâkimiyeti dışında kalan bölgeler ve “öteki” olarak görülen halklar hakkında verdikleri bilgiler ters orantılı bir şekilde artmıştır. Bu bölümde ele alacağımız Bizans kronik yazarı Pakhymeres bu değişim döneminin en önemli tarihçisidir. Bizans’ın

¹⁵³ Levent Kayapınar, “PAKHYMERES, Georgios”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, ss. 139-140.

¹⁵⁴ Nathan Ioannes Cassidy, *A Translation Commentary of Book One and Book Two of the Historia of Georgios Pakhymeres*, (Unpublished Ph.D. Thesis), University of Western Australia, School of Humanities Classics and Ancient History 2004, s. XIII-XIV.

¹⁵⁵ Juliana Ruth Macrides, “Bizans Tarih Yazıcılığında XIII. Yüzyıl”, s. 698.

zayıflamasına ve yanı başında Osmanlı Beyliği'nin doğuşuna şahitlik etmiştir. Pakhymeres'in değerli bir tanık olarak görülmesinin sebeplerinden biri de kendisinin gerçeğe bağlı kalmak konusunda gösterdiği hassasiyettir, başka kaynaklarla verilerini desteklemeye, şahitlikler sunmaya özen göstermiştir. Pakhymeres, tarih yazıcılığı anlamında klasik gelenekten kopuşu simgelemesiyle üzerinde ayrıca durulması gereken bir tarihçidir. Bu özelliği sayesinde Konstantinopolis'in doğusunda yaşayan halkların etnografyası hakkında daha sağlıklı bilgiler vermektedir. Bu çerçevede tarihçinin bakış açısıyla alakalı olarak iki temel husus dikkati çekmektedir:

1. Dönemin iyi eğitilmiş tarih yazarları arasında ön plana çıkan Pakhymeres'in eseri; Bizans ortak aklının, etrafındaki dünyaya bakışını yansıtmaktadır.

2. Artık Roma İmparatorluğu ideallerinden uzaklaşmış Bizans, güç bela korumaya çalıştığı sınırlarının dışındaki halkların hareketlerinden her zamankinden daha fazla etkilenmektedir. İmparatorluk entelektüelleri gibi halkın da durumun ciddiyetinin farkında olduğu Pakhymeres'in ifadelerinden anlaşılmaktadır.¹⁵⁶

Pakhymeres'in eserinin bilinen on üç nüshası vardır. Bu yazmalardan üçü Pakhymeres'in eserinin basımında ve değerlendirilmesinde esas alınmıştır, bunlar:

“Monacensis graecus 442, Vaticanus Berberinianus graecus 198 ve Vaticanus Berberinianus graecus 203 numaralarıyla Vatikan'da muhafaza edilmektedir. Özellikle sonuncu yazma, P. Poussines'in 1666'da Roma'da Pakhymeres'in eserinin ilk altı bölümünü kapsayan kitabına ve 1669 yılında yayımladığı, Pakhymeres'in yedi ve on üçüncü kitaplarını kapsayan bölümlerini ihtiva eden eserine temel teşkil etmiştir. Poussines'in neşrettiği Pakhymeres'in bu eseri 1729'da Venedik külliyyatı içinde XIII. cilt olarak yeniden yayımlanmıştır. Poussines bu çalışmasında her zaman Grekçe el yazmasının metnine sadık kalmamış, Venetus Marcianus graecus 404'te bulunan, Pakhymeres'in eserinin daha basit bir Yunanca ile yazılmış özeti olan yazmayı da sık sık kullanmıştır.”¹⁵⁷

¹⁵⁶ Pakhymeres'in eserinde etnolojiye dair bilgilerin değerlendirmesi hakkında bkz. Angeliki E. Laiou, “On Political geography: The Black Sea of Pakhymeres”, *Studies Donald M. Nicol*, 1993, s. 94-95.

¹⁵⁷ Levent Kayapınar, a. g. m., s. 140.

Poussines'in çalışması, 1835 yılında I. Bekker'in desteğiyle *Bonn* külliyyatı içinde iki cilt halinde yeniden basılmıştır. Bekker bu yayımda Roma baskısındaki imlâ hatalarının birazını tashih etmiş, ancak çeviriden kaynaklanan hataları düzeltmeden bırakmıştır. Eser, 1865 yılında J. P. Migne'nin Paris'te neşrettiği *Patrologiae Cursus Completus: Series Graeco-Latina* içinde 143 ve 144. ciltler halinde Bekker'in *Bonn* baskısını temel alarak bir daha yayımlanmıştır.¹⁵⁸ P. Poussines'in neşrini esas alan L. Cousin kitabı Fransızca'ya (*Historie de Constantinople depuis le règne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'empire, VI. l'Histoire des empereurs Michel et Andronique, écrite par Pachymere*, Paris 1685), A. Karpov da Rusça'ya (*Georgija Pachimera Istorija o Michail i Andronik Paleologach trinacat knig. I. Carstvovanie Michaila Paleologa [1255-1282]*, St. Petersburg 1862) çevirmiştir. Pakhymeres'in eserinin çevirileri Poussines'in yaptığı yayıma dayandığından onun yaptığı hatalar ve açıklamalar daha sonra modern tarihçiler tarafından kullanılarak bazı yanlış yorumların yapılmasına yol açmıştır.¹⁵⁹ Eserin modern bir edisyonu Vitalien Laurent ve Albert Failler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁰ Pakhymeres'in eserinin metni bu son baskıda dört cilt halinde yayımlanmış, V. ciltte indeksi verilmiştir. İlk dört ciltte orijinal Yunanca metin ve Fransızca çevirisi birlikte yer almıştır. Bu yayımın orijinal yazmaları karşılaştırmasının dışında diğer bir özelliği, Pakhymeres'in olayları anlatırken hikâyesini yarıda keserek geriye dönük olaylar hakkında bilgi verme alışkanlığından kaynaklanan ve modern araştırmacılara olayların kronolojisini tespit etmekte zorluk çıkaran kısımların, diğer tarihî kaynaklara dayanılarak dipnotlarla açıklanmasıdır.¹⁶¹

Nathan Ioannes Cassidy tarafından eserin ilk iki kitabı "*A Translation Commentary of Book One and Book Two of the Historia of Georgios Pakhymeres*" adıyla İngilizceye çevrilmiştir. Cassidy çevirisinde Yunanca metinleri transkribeyle beraber vermiştir. Çalışmasının başında Pakhymeres'in hayatından bahsetmiştir. İlcan Bihter Barlas, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2008 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde Pakhymeres'in eserindeki Türklerle ilgili bilgileri tercüme etmiştir. 2009 yılında bu tezi

¹⁵⁸ Georgius Pakhymeres, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, II Volumes, Bonnae 1835.

¹⁵⁹ Levent Kayapınar, a. g. m., s. 140.

¹⁶⁰ Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, I. Livres I-III.

¹⁶¹ Levent Kayapınar, a. g. m., s. 140.

“Bizanslı Gözüyle Türkler”¹⁶² adıyla yayımlamıştır. Ancak tercümenin kısmi yapılmasının getirdiği handicap bir tarafa Fransızcadan yapılması da ciddi problem yaratmaktadır. Ayrıca eserin anlaşılması yönünde bütüncül bir bakış açısı sağlanamadığından akademik amaçlı kullanıma pek elverişli değildir.

Pakhmeres’in oldukça edebi bir usulle yazdığı eserini anlamak görüldüğü kadar kolay değildir. Eseri anlamak için öncelikle XIII. yüzyılın son çeyreğinde hâkim olmaya başlayan Hıristiyan yazınının terminolojisine de hâkim olmak gerekmektedir. Bütün bu zorluklarına rağmen Osmanlı Beyliği’nin erken dönemlerini aydınlatma gibi yaklaşık bir asırlık tartışmaya az da olsa ışık tutacağı açıktır. Erken Osmanlı kronikleriyle birlikte okunduğu takdirde Pakhmeres’in boşlukları nispeten doldurulabilir. Bu anlamda erken Osmanlı tarihi araştırmalarını Bizans tarihini de göz önünde bulundurarak değerlendirmek hatta karşılaştırmalı bir şekilde araştırma yapmak gereklidir. Bu şekilde yapılan çalışmaların en zor tarafı filolojiktir. Ancak, günümüzde bilgiye ve belgeye ulaşmak daha kolaydır ve Grekçe eserlerin İngilizce ve Türkçe çevirileri de gün geçtikçe artmaktadır. Bütün bu bilgilerin ışığında şunu söylemek mümkün; günümüzün imkânlarıyla metinleri karşılaştırmalı olarak okumak ve Yunanca gibi zor bir dilin zorluklarını aşmak daha kolaydır.

Pakhmeres dışında, XV. yüzyıl gibi oldukça geç bir dönemde kaleme alınmış olsalar da Khalkokondyles ve Sphrantzes gibi Bizanslı tarih yazarlarının eserlerinde kuruluş dönemi ile ilgili değerli bilgiler vardır.¹⁶³ Bu kayıtlar Pakhmeres’in anlatısıyla hemen hemen uyumludur. Çalışmanın sınırları göz önünde bulundurularak bu veriler burada değerlendirilmemiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz zorluklara ilâveten Pakhmeres’in eserinin Yunancasının son derece ağdalı olması bu kaynağın verdiği çok değerli bilgileri kullanmayı zorlaştıran bir diğer faktördür. Tabii ki sorun sadece Pakhmeres’in karmaşık dili değildir. XIII. yüzyıl

¹⁶² Georges Pakhmeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgî Kültür Sanat, İstanbul 2009, İstanbul 2016.

¹⁶³ Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles’in Kroniği ve değerlendirilmesi (V.-VII. bölümler)*, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 38-45.

Bizans İmparatorluğu açısından büyük kırılmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzden Bizans'ı tehdit eden birçok siyasi yapı hakkında Pakhymeres'in verdiği bilgileri değerlendirebilmek oldukça güç gözükmektedir. Bununla birlikte Bizanslıların etraflarındaki dünyaya bakışında Pakhymeres bir ayna işlevi görmektedir. İnanç ile siyasetin iç içe geçtiği *Tarihsel İlişkiler'in* 3. kitabın 3-5. bölümleri çeşitli tarihî olayları aydınlatacak oldukça geniş perspektife sahip verilerden oluşmaktadır. Antonis K. Petrides'e göre bu oldukça kıymetli tarihi bilgilerin olduğu bölüm; etnografya ile retorik olarak abartılmış duygusal tarzla kuru bilgiyi ve mantıksal siyasi söylemle hikâyeveri dedikoduyu bir araya getirmektedir. Bu özellikleriyle Pakhymeres klasik tarih yazıcılığı geleneğinden ayrılmaktadır. Antikçağ tarih yazıcılığı geleneğinde bulunan "Barbar" kavramı, Pakhymeres'in "öteki"sini karşılamaktan uzaktır. Eserinde anlatı ile etnisite; tarihinin gündemi ile siyasi olaylar iç içe geçmiştir.¹⁶⁴ Bu açıdan Pakhymeres'in sistematik bir analizi, Bizanslıların etrafındaki dünyayı ne şekilde algıladıklarını aydınlatacak zengin bilgiler sağlayacaktır. Burada, İznik'te doğmuş, yirmili yaşlarına kadar bu şehirde yaşamış ve iyi bir eğitim almış, daha sonra Konstantinopolis'in Bizans tarafından Latinlerden geri alınması üzerine başkente gelip yerleşmiş bir tarihçi olarak Pakhymeres'in kayıtlarındaki Türk imajını incelemek hedeflenmektedir.

Pakhymeres'in eserinde Türk imajını tespit edebilmek için, öncelikle yaşadığı dünyada mekânı nasıl algıladığı üzerinde durmak gerekmektedir. Bilindiği üzere Bizanslıların coğrafi bilgisi Antikçağla doğrudan ilgilidir. XIII. yüzyılda sahip oldukları teknik malumatın, kartografik bilgilerin ve bunların kullanımları hakkında söz konusu kaynakların çok azının günümüze ulaşması sebebiyle yeterince bilgi sahibi değiliz. Pakhymeres'in eserinde verdiği bilgilerin daha iyi anlaşılması için coğrafya, etnografya ve siyasi tarih çalışmalarının birlikte düşünülerek ele alınması gerekmektedir. Zira Laiou'ya göre Bizanslılar, etraflarında meydana gelen olayları anlamak amacıyla bahsedilen konuları kesinlikle ihmal etmemişlerdir. Bu çerçevede Georgios Pakhymeres'in eserinin sistematik bir şekilde analiz edilmesiyle Bizanslıların

¹⁶⁴ Antonis K. Petrides, "Etnoğrafya ve Anlatı Arasında Georgios Pakhymeres: Συγγραφικὰ Ἱστορία 3.3-5", çev. Canan Öztürk, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, S. 2, Aralık 2021, s. 286.

etraflarındaki dünyayı ne şekilde algıladıklarını aydınlatacak zengin bilgiler elde edilebilir.¹⁶⁵

Kendilerinden önceki döneme nazaran XIII. yüzyıl Bizans kaynakları, etraflarındaki ve özellikle “Doğu” olarak niteledikleri dünya hakkında daha fazla bilgi vermekteydiler. Georgios Pakhmeres çok iyi eğitim alması sayesinde Bizans dışında olup bitenlerin farkındaydı. Bizans’ın artık yavaş yavaş Polis=Kent devletine dönüşüm anında sınırları dışındaki halkların siyasi, sosyal ve iktisadi manevralarından her zamankinden daha fazla etkilenmeleri retoriğe olan ihtiyacı artırmıştır. XIV. yüzyılda birçok iç savaş yaşanması İmparatorluğu oldukça zor duruma sokmuş ve nihaî olarak bu süreç Bizans’ın Osmanlılara bağlanması ile neticelenmiştir. Elbette İmparatorluk halkı da bu çöküşün farkındaydı. Gücünü tüketmiş Roma imparatorluğunun tarihçisi olarak Pakhmeres; kendi sınırları dışındaki halkların hareketlerinden her zamankinden daha fazla etkilenmiş ve bunları tasnif etmeye çalışmıştır. Geç dönem Bizans tarihi üzerinde çalışan uzmanların biraz da abartılı ifadeleriyle Palaiologos Rönesans’ı¹⁶⁶ olarak nitelenen bu dönemde haritacılığa artan bir ilgiden söz edebiliriz. Laiou’ya göre Georgios Pakhmeres, belki de oldukça zor dili sebebiyle, modern araştırmacılar tarafından en az çalışılmış tarih yazarlarından biridir. Pakhmeres ağıdalı dilinin ardında oldukça zengin bilgiler sunmaktadır. Özellikle yaşadığı dönemde oldukça hareketli olan Karadeniz Bölgesine özel bir önem vermektedir. Bölge XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğollar, Bulgarlar ve Cenovalılarla çok hareketli bir dönem yaşamaktaydı. Ayrıca Karadeniz Bölgesi, Anadolu’nun Selçuklulara bırakılmak zorunda kalınmasıyla beraber Bizans devlet adamlarının ve gözlemcilerinin öncelikli ilgi alanı haline gelmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Angeliki E. Laiou, “On Political geography: The Black Sea of Pakhmeres”, s. 94.

¹⁶⁶ Edmund Fryde, *The Early Palaeologan Renaissance (1261-c. 1360)* Brill, Leiden 2000. Deno John Geanakoplos, *Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches*, The University of Wisconsin Press, Madison 1989. *Late Byzantium Reconsidered: The Arts of the Palaiologan Era in the Mediterranean*, ed. Andrea Mattiello ve Maria Alessia Rossi, Taylor and Francis, London 2019. Steven Runciman, *The Last Byzantine Renaissance*, Cambridge University Press, Cambridge 2008. Ihor Ševčenko, *The Palaeologan Renaissance*, Stanford University Press, Palo Alto 1984.

¹⁶⁷ Angeliki E. Laiou, “On Political geography: The Black Sea of Pakhmeres”, s. 95.

Pakhmeres, yukarıda bahsettiğimiz siyasi büyük dönüşümler içerisinde Osmanlı Beyliği'nin yükselişine de şahit olmuştur. Fakat bilindiği üzere, bu dönemle ilgili çağdaş Osmanlı kaynaklarından mahrum olmamız sebebiyle erken dönem hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu durum Bizans gibi köklü tarihyazını geleneğine sahip bir uygarlığın metinlerini değerli kılmaktadır. Dolayısıyla Bizans tarihçilerinin verdiği her bir bilgi daha dikkatli bir şekilde ve farklı disiplinlerin metodolojisiyle ele alınmalıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz özelliklerinin yanında Pakhmeres hanedan üyelerini çok iyi tanımaktaydı, Konstantinopolis Patriği Ioannes Bekkos'un, Antakya Piskoposu Villehardouin'in ve İskenderiye Piskoposu II. Athanasios'un arkadaşıydı. Bu kadar geniş bir bilgi birikimine ve entelektüel ağa sahip olması ile birlikte bu türden ilişkileri de eserinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Dolayısıyla *Tarihsel İlişkiler* gibi önemli bir metni okurken, müellifin gündemini bilmek, aldığı eğitime vakıf olmak, verileri doğru yorumlayabilmek açısından oldukça önemlidir.¹⁶⁸

Pakhmeres'in günümüze sekiz eseri ulaşmıştır. Bunlar: *Aristoteles'in Felsefesinin Özeti*, *Belagat Egzersizleri*, *Quadrivium*, *Pseudo-Ddenys Areopagite'nin Eserinin Yorumlanması*, *Aziz Ruhun Kitabı*, *İki Mektup* ve *Çeşitli Şiirler* ve bu çalışmaya konu olan tarihsel bilgi açısından en önemli eseri "Syngraphikōn Historiōn" adlı kitabıdır.¹⁶⁹ Angeliki E. Laiou'nun vurguladığı gibi doğa bilimlerine hararetli ilgisiyle bilge bir tarihçi olan Pakhmeres, yukarıda bahsedilen sebeplerle coğrafya bilimine özel ilginin uyandığı bir dönemde Konstantinopolis'te yaşamıştır. Pakhmeres'in çağdaşları arasında çok önemli bir isim ön plana çıkmaktadır: Keşiş Maksimos Planoudes. Bu coğrafya uzmanı, meşhur Strabon'un *Coğrafya* adlı eserini temin etme ve ortaya çıkarma dışında, Ptolemaios'un *Coğrafya'sının* da bir kopyasını arayıp bulmuştur. Hatta bu esere zeyil olarak haritalar yaptırmıştır.¹⁷⁰ Sonuçta Pakhmeres, Ptolemaios'un *Coğrafya* adlı eserinden haberdardı ve bahsi geçen bilim insanları ile çağdaş olması

¹⁶⁸ Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, s. 31.

¹⁶⁹ Levent Kayapınar, a. g. m., s. 139.

¹⁷⁰ Angeliki E. Laiou, "On Political geography: The Black Sea of Pakhmeres", s. 95.

onun çok geniş bir bilgi birikimine ulaşabilecek imkanlara sahip olduğunu göstermektedir.

Mekânı çok iyi bilen bir tarihçi olarak Pakhymeres, tıpkı hocası Akropolites ve XII. yüzyılın büyük tarih yazarı Anna Komnene gibi Syngraphikōn Historiōn adlı eserinin giriş kısmında bu tarihi neden yazdığını açıklamaktadır. Burada görüleceği üzere, Pakhymeres eserinde hakikati ortaya koymaya çalışacağını iddia etmektedir. Gerçeklik vurgusu onun için oldukça önemlidir:

“Bu eseri, Konstantinopolis asıllı olan fakat Nikaea’da [İznik] doğup büyümüş, Konstantinopolis bir kez daha Tanrı’nın izniyle Romalıların himayesine girdiğinde, gelip şehre yerleşmiş, henüz yirmili yaşlarında olmasına rağmen kutsal ruhbanlığa kendini adanmış, kilise makamları tarafından uygun görülmesinin ardından protekdikos makamına ulaşmış ve saray tarafından dikaihophylaks rütbesiyle onurlandırılmış olan Georgios yazdı. Anlattıklarım basitçe geçmişten alınan hikâye ya da söylentiler değil, çoğuna bizzat kendimin tanık olduğu ya da tanık olanların anlattığı ve bu anlatıları da diğer şahitlerin doğruladığı olaylardır. Amacım; bir bilgenin de söylediği gibi “var olan yok olur” sözünün gerçekliğiyle, sık sık gerçekleşen döngüsel değişimlerle doğasında her şeyi saklamak olan zamanın, tarihsel gerçekleri küçültüp önemsizleştirerek yok etmesine engel olmaktır. Bu sebeple bunları ileten kişi gerçeğin batıldan daha az olduğuna kanaat etmemelidir. Gerçek, birçok insanın söyleyebileceği gibi, tarihin ruhudur; gerçeğin kutsal olması gerekir ve onun huzuruna yalancı getiren kişi açıkça günahkârdır.”¹⁷¹

Pakhymeres, yukarıda söz edilen özelliklerinin yanı sıra siyasi çöküşle bağlantılı tarih yazıcılığı anlamında klasik gelenekten kopuşu simgelemesiyle üzerinde ayrıca durulması gereken bir tarihçidir. Sadece kendi dönemini değil “mutlak çöküşün” sebeplerini anlayabilmek için kendinden önceki dönemle de ilgilenmektedir. Eserini kaleme aldığı Bizans’ın Anadolu’da sadece Nikaea (İznik), Prousa (Bursa) ve Philadelphia (Alaşehir) gibi şehirleri elinde bulundurduğunu “büyük bir üzüntüyle” kaydetmektedir. Doğu sınırında yaşanan gelişmeler İmparatorluğun geleceğini belirleyeceğinden Pakhymeres’in öncelikli gündemi “Persler” olarak isimlendirdiği Türklerdir. Hatta doğudaki tehlike sebebiyle Bizanslıların batıyı ihmal ettiklerini üzümlere kaydetmektedir. Bu gündemi sayesinde Pakhymeres, Konstantinopolis’in doğusunda yaşayan halklarının etnografyası hakkında kendinden önceki yazarlara nazaran daha detaylı bilgiler vermektedir. Hatta doğuda yaşanan çöküşün sorumlusu

¹⁷¹ Georges Pachymères, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, 1. 1., s. 22-23.

olarak gördüğü VIII. Mikhael Palaiologos'un imparator olmadan önce "güvenli fakat utanç verici" bir şekilde Sangarios (Sakarya) Nehri'ni geçerek "Perslere=Selçuklu Sultanlığına" kaçışını detaylı bir şekilde tasvir etmektedir.¹⁷²

Pakhmeres'in eserini kaleme aldığı dönemde Ortodoks ve Latin Kiliselerinin birleşmesine yönelik devam eden tartışmalar oldukça hararetlenmişti. Bizans siyasetinde dini konularla siyasi konular birlikte çözülmesi gereken meselelerdir. Dolayısıyla dini tartışmalar, Bizans metinlerinde en fazla yer kaplayan hususlardır. Bu açıdan bu kaynak grubundan "Türk İmajını" çıkarmak oldukça güç gözükmektedir. Pakhmeres'in eserinin odak noktası esas olarak siyaset ve dindir. Eski Yunan ve Roma'dan tevarüs edilen Bizans tarihyazımının klasik halini sürdürmekle beraber *Tarihsel İlişkiler'de* Ortodoks kilisesinin derin izlerini gözlemek mümkündür. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Pakhmeres'in Aya Sofya Kilisesindeki görevi sebebiyle dini argümanlar eserin her satırında gözlemlenebilir. Ayrıca, siyasi olaylara doğrudan müdahale eden kilisedeki huzursuzluk metne yansımıştır. Basileus=İmparator tarafından tahttan indirilen patriklerden uzun uzun bahsetmiştir. Dini konulara odaklanması büyük ölçüde Pakhmeres'in aldığı eğitimden, mesleğinden ve bunların doğal sonucu olan ilgi alanlarından kaynaklanmaktadır: Bütün hayatı boyunca kilisenin hizmetinde görev yapmış ve bu kilisenin koruyucusu olarak gördüğü imparatorluğun nasıl hayatta kalacağı öncelikli kaygısını oluşturmuştur.¹⁷³ Bu bakış açısıyla kaleme aldığı eserindeki Türk algısı, Magdalino ve Macrides'in ifade ettikleri Kiliseyi ve onun hamisi siyasi otoriteyi yani Tevrat'ta belirtilen 4. Krallığı korumak eksenindedir.¹⁷⁴

Pakhmeres'in eseri Albert Failler'in Fransızca tercümesinin de bulunduğu yeni baskısı ve bu tercümenin üzerinde yapılan çalışmalara rağmen edebi kaygılar sebebiyle oldukça ağdalı yazıldığı için anlaşılması güç bir metindir. Bunun yanında eserinin girişinde yazdığı topos ile tarafsız bir eser kaleme alacağını belirtmesine rağmen, kilise mensubu olması sebebiyle adeta bir kilise tarihi kaleme almıştır. Bizans Ortodoks Kilisesi XIII.

¹⁷² Georgios Pakhmeres, özellikle Bizans topraklarında problem yaşayan birçok kişinin Selçuklu ülkesine kaçışını belirtmiştir. Georges Pachymères, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, 1. 20., s. 88-91.

¹⁷³ Nathan Ioannes Cassidy, *a. g. t.*, s. XVI.

¹⁷⁴ Ruth Macrides & Paul Magdalino, "Dördüncü Krallık ve Helenizm Retoriği", çev. Murat Keçiş-Mehmet Yağcı, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.40, S. 70, 2021, s. 460.

yüzyılın sonlarından itibaren gücünü artırmıştı, bunun sonucu olarak bu durum tarihyazımına da yansımıştır. Ruth Macrides'in belirttiği gibi, Pakhymeres'in eserini, dini tartışmaların canlı yaşandığı bir dönemde kaleme alması sebebiyle anlatısında dini örgüler çok yer kaplamaktadır. Kilisede görevli biri olması sebebiyle birçok olayı Tanrısal bir işaret olarak yorumlamasına rağmen görgü şahitliğine bağlı kalmaya çalışması da ilginçtir. Eserlerinde olayları sebep-sonuç ilişkisi üzerinden açıklamaya özen göstermiş olan Pakhymeres, tarihini kendi döneminde gerçekleşen Küçük Asya üzerinde Bizans idaresinin çöküşünün nedenlerine dair bir tartışma ile açmıştır.¹⁷⁵ Yazar kendisinden önceki dönemlere pek fazla değinmemiştir. Bunun sebebini ise şu sözlerle açıklamaktadır; *“Hükümdarlıkları boyunca gerçekleşmiş birçok başarılı olayı anlatmaya hevesli olsam bile, hangi olayın ne gibi sebeplerden dolayı gerçekleştiğini bilmiyorum ve anlatacaklarım kesin bilgilerin ötesinde tahminler olacaktır.”*¹⁷⁶ Eserinde tarihsel kronolojiye sadık kalan tarihçi, bu sözlerle hem kendisinden önceki olayları anlatmamasının sebebini açıklamış hem de doğru bilginin önemine bir kez daha vurgu yapmıştır. Pakhymeres üslubu açısından, Bizans tarihyazımı içerisinde oldukça farklı bir yere sahiptir. Eser; Homeros, Pindar, Platon ve Sofokles gibi antik yazarlara atıflarla doludur. Üslubu Thukydides'i andırmaktadır. Ayrıca eserde birçok mitolojik unsur bulunmaktadır. Pakhymeres eserinde antik dünyaya karşı duyduğu hayranlığı göstermek için büyük bir gayret içerisindeydi öyle ki, Bizanslıların kullandığı güneş takvimi yerine, Atinalıların kullandığı ay takvimini kullanır. Pakhymeres, antik şiirlerde yer alan oldukça nadir rastlanan terimleri kullanarak eserini oldukça anlaşılabilir hale getirmiştir. Bu bakımdan çağdaşı olan yazarlardan farklı bir tarza sahiptir.¹⁷⁷ Özellikle kişileri belirtirken isimleri değil de zamirleri kullanması eserinin tam bir tercümesinin yapılmasını tamamen imkânsızlaştırmıştır.¹⁷⁸ Pakhymeres üst düzey bir kilise mensubu olmasına rağmen, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan siyasi ve ekonomik krizin ortaya çıkardığı kimlik problemleriyle, eserinin girişinde de belirttiği gibi gerçeği

¹⁷⁵ Juliana Ruth Macrides, “Bizans Tarih Yazıcılığında XIII. Yüzyıl”, s. 705-706. Ağırlıklı olarak Attika Yunancası ve Ortaçağ Yunancası ile yazılan Bizans edebiyatı, köken olarak klasik edebiyata dayanmaktadır. Geçmişte araştırmacılar tarafından klişe, süslü, yapay ve gerçeklikten uzak bir edebiyat olarak nitelenmişse de özellikle son yirmi yıldır yapılan akademik çalışmalar bu değerlendirmenin haksız olduğunu ortaya koymuştur. Bkz. Siren Çelik, “Bizans Edebiyatına Kısa Bir Giriş”, s. 294-305.

¹⁷⁶ Murat Keçiş, *a. g. e.*, s. 32.

¹⁷⁷ Murat Keçiş, *a. g. e.*, s. 32-33.

¹⁷⁸ Cezmi Karasu, Tuğçe M. Sakarya, Oktay Berber, *Osmangazi İlkler ve Karacahisar*, Odunpazarı Bld. Kültür Yyn., Ankara 2012, s. 126.

bulmaya çalışmıştır. Eserini XIII. yüzyıl krizinin gelecekte de okunması/anlaşılması kaygısıyla yazmıştır. Dolayısıyla öncelikli olarak; Antikçağ geleneği ile Bizans tarih yazıcılığı arasında kendini konumlandıran Pakhymeres'in, mekân algısının nasıl geliştiğine odaklanarak daha sonra doğuyu ve burada yaşayan Türkleri nasıl algıladığını ele almak gerekir.

Bizans metinlerinin ortaya çıkmasında Herodotos ve Thukydides gibi Antik Yunan metinlerinin derin bir etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. Bizanslı tarihçiler bu güçlü tarihyazım mirasının metinlerini muhafaza etmişler ve çok önemli gördüklerini bir seçki haline getirerek kendilerine göre biçimlendirmişlerdir. Bu çerçevede Bizans, Antik Yunan düşünce dünyasıyla ilk temas noktası olarak görülebilir. Antikçağın en önemli coğrafya eserinin günümüze ulaşan en eski üç yazma nüshası, bahsettiğimiz haritalarla birlikte XIII. yüzyılın sonlarına tarihlenir. Bizans'ın himayesi altında bu yazmaların çoğaltılmasında ve haritaların çizilmesinde Planoudes'in önemli bir figür olduğu rivayet edilmektedir.

Dönemin Bizans İmparatoru II. Andronikos'un himayesiyle Planoudes'in gayretleri sayesinde coğrafya hakkında entelektüel merakın arttığını görmekteyiz. Planoudes'in bu faaliyeti gerçekleştirebilmek için, harita yapabilecek 26 kişiyi bulabilmesi oldukça ilginç bir birikimi göstermesi açısından önemlidir. Laiou'ya göre Konstantinopolis'te, Pakhymeres'in göç ettiği 20'li yaşlarında yetenekli teknik ressam ve dönemin coğrafi bilgisine sahip önemli kişiler bulunmaktaydı.¹⁷⁹ XIII. yüzyılda Bizans başkentinde kopyalanan ve oldukça güzel haritalar eklenen Ptolemaios'un *Coğrafya'sı* muhtemelen kendinden önce yapılan bir nüshaya dayanmaktadır.¹⁸⁰ daha önceki el yazmalarının, yetenekli haritacıların ve haritacılığa ilgi duyan yüksek mevkilerdeki insanların varlığı, XIII. yüzyılın sonlarında Konstantinopolis'te coğrafya bilgisine sistematik bir merakın olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Pakhymeres'in çağında başkentte coğrafyaya karşı büyük bir ilginin olmasının sebepleri arasında duruma göre düşman ya da dost olabilen komşularının yaşadıkları yerler hakkında detaylı bilgiye sahibi olma isteği yatmaktadır.

¹⁷⁹ Angeliki E. Laiou, "On Political geography: The Black Sea of Pakhymeres", s. 95.

¹⁸⁰ Codex Urbinas Graecus 82, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.gr.82.

Pakhmeres'in, çağdaşı Planoudes gibi haritacılığa merakının olduğuna dair somut kanıtlar yoktur. Doğa bilimlerine ilgisi olan tarihçinin, anlattığı olayların geçtiği yerler hakkında ortalama bir coğrafya bilgisine sahip olduğu kesindir. Eserini meydana getirirken muhtemelen Ptolemaios'un coğrafyasından faydalanmıştır. Pakhmeres çalışmasının merkezine gelenek olduğu üzere Konstantinopolis'i koymuştur. İmparatorluğun kalbi olarak gördüğü başkente doğudan ve batıdan yapılan saldırılar, onun için çok önemlidir. Topraklarının küçüldüğü bir dönemde, imparatorluk hem doğudan (Türkler) hem batıdan (Normanlar) büyük tehdit altındadır. Pakhmeres'in dünyasında "doğu" ya da "doğuya ait kısımlar" olarak nitelendirdiği (Ἀνατολή, τὰ κατ' Ἀνατολήν, ἕως) yer genellikle Anadolu'dur.¹⁸¹ Örnek vermek gerekirse; XIV. yüzyılın başlarında Küçük Asya'dan Konstantinopolis'e sığınanlar için ἀνατολίθην ya da ἕθεν'den geldiler demektedir. Antikçağ tarih yazarlarının etkisinde eserlerini kaleme alan Bizans tarihçileri, imparatorluğun doğusundaki halklar için ἀνατολικός terimini kullanırlar. Pakhmeres'in "doğu" diye tabir ettiği coğrafya, bazen Küçük Asya'nın sınırlarının ötesine kadar uzanan bölgeleri ve burada yaşayan halkları ifade etmektedir.¹⁸² Bizans imparatorluğunun en geniş sınırlara ulaştığı XI. yüzyılda "doğu" kavramı daha geniş bir açı kazanmaktadır. Doğu gibi oldukça muğlak coğrafi bir tanımlama; Ἀνατολικοὶ Τόχαροι olarak adlandırılan İlhanlılarla bağlantılı gözükmektedir. Laiou'nun sıkça vurguladığı gibi Pakhmeres'in çözülmesi gereken oldukça karmaşık bir terminolojisi vardır. Altın Orda Batılı-Moğollar olarak isimlendirilirken, İlhanlı hanlarına yapılan atıftan anladığımız kadarıyla onlar Doğulu olarak isimlendirilir. Bu çerçevede, Pakhmeres için doğu ve doğulu terimi öncelikle Küçük Asya'ya, ikincisi İlhanlılara ve nadiren Bizans imparatorluğunun doğu kısmına işaret eder. Böylece Küçük Asya şeklinde sınırlandırılmış coğrafi referans, imparatorluğun sınırlarının küçüldüğü ve başkent öneminin iyice arttığı bir zamanı temsil etmektedir. Pakhmeres'in kullandığı şekliyle doğu coğrafi bir terim olduğu kadar siyasi bir terimdir ve Bizanslılarla ilişki içerisinde olan doğuyu tanımlamak için kullanılmaktadır.¹⁸³

¹⁸¹ Georges Pachymères, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, s. 27, 31, 35, 115, 403.

¹⁸² Angeliki E. Laiou, "On Political geography: The Black Sea of Pakhmeres", s. 95-96.

¹⁸³ Angeliki E. Laiou, "On Political geography: The Black Sea of Pakhmeres", s. 96-97.

Yukarıda da belirtildiği gibi, *Tarihsel İlişkiler'in* üçüncü kitabında, VIII. Mikhael'in Patrik Arsenios'la olan can sıkıcı etkileşimlerinin anlatıldığı son bölümden sonra, Pakhymeres dikkatini Doğu politikasına (3-5 Bölümler), yani Τόχαροι (Moğollar) ve Αιθίοπες (Memlûkler) ile diplomatik ilişkilere çevirir. Bu bölümde Bizans İmparatorluğu'nun dış politikada doğru kararlar almasına yönelik olarak komşulara ya da tehditlere karşı birtakım bilgiler vermektedir.

Laiou'nun, "On Political geography: The Black Sea of Pakhymeres" adlı makalesinde bahsettiği üzere Pakhymeres'te "Batı" sıfatıyla kastedilen genellikle Altın Orda değil, daha ziyade, VIII. Mikhael'in ve II. Andronikos'un hâkimiyetleri sırasında Karadeniz'in kuzey ve kuzeybatı sahiline yerleşip egemenliklerini Bulgaristan içlerine doğru genişleten ve güneyde Trakya'ya kadar baskınlar yapan Nogay hâkimiyetindeki Moğollar'dır. Dolayısıyla doğu ve batı Moğollar arasındaki ayrımın, Moğol hanlıklarının nispi konumlarıyla çok bir ilgisi yoktur. Daha ziyade, harita üzerinde batıya doğru uzanan bu devletlerin Asya ve Avrupa'daki yerlerini tespit etmeye bağlıdır. Pakhymeres'in etrafındaki dünyayı algılaması Antikçağın coğrafi kavramlarıyla gerçekleşmektedir. Antikçağ yazarlarında olduğu gibi Asya ile Avrupa'yı Don nehri ayırmaktadır. Bizans coğrafyacıları bu bilgileri, Strabon'un, Dionysios'un ve Periegetes'in eserlerinden öğreniyorlardı.¹⁸⁴ Pakhymeres etkilendiği klasik yazarların aksine, Avrupa'daki "Batılı" Moğollar (Nogay'ın Moğolları) ile Asya'daki Doğu Moğolları (İlhanlıları) birbirinden ayırır. Pakhymeres, dönemin karmaşık siyasi olaylarını Bizans açısından açık bir şekilde çözümlenmiştir.

Pakhymeres ile alakalı çalışmalar yapan diğer bir Bizans tarihçisi de Antonis K. Petrides'tir. Petrides, tarihçinin kuzey yönünü belirtmek için Karadeniz ve Azak Denizi'ni referans aldığını ortaya koymuştur. Tarihçi kuzey rüzgârlarını "Tanaites" olarak isimlendirir. Bölgeleri esas alan sınıflandırmasıyla Pakhymeres, kuzeyden Mısır'a köle ticaretinden bahsettiği bir paragrafta, kuzeyli ve güneyli insanların karakterlerini tahlil etmektedir. Bu iki bölgeyi iki Klimata=Dünyanın bölgeleri olarak tasnif etmiştir. Ayrıca Pakhymeres, insanların yaşadıkları yerlerle karakterleri arasında

¹⁸⁴ Angeliki E. Laiou, "On Political geography: The Black Sea of Pakhymeres", s. 99.

güçlü bağlar oluştuğunu da belirtmiştir. νότιος (notios) kavramıyla ekvatorun güney bölgelerini kastetmektedir.¹⁸⁵

Pakhmeres insanların yaşadıkları ülkelere göre birtakım tasniflerde bulunmuştur: İnsanlar ve hayvanlar, kuzeyde mi yoksa güneyde yaşadıklarına bağlı olarak birbirinden ayrılmaktadır. Kuzeydeki hayvanlar beyaz, güneydekiler ise siyahtır. Aynı tasnifi insanlar için de yapmaktadır: Kuzeyde yaşayanlar zeki olmadıkları gibi mantıktan da yoksundurlar. Üstüne üstelik ne bilime ne bilgiye ne hikmete ne de insanları akılsız varlıklardan ayıran sanatlara sahip değildirler. Bu tasnifden anladığımızı göre coşkun ve savaş düşkünüdürler. Güney bölgelerinin insanları ise; siyasette, sanatta ve bilimde zeki ve bilgedirler. Tembel ve heyecandan uzaktırlar (μαλακοὶ πρὸς μάχας). Hippokrates gibi karakter analizleri yapan Pakhmeres'in verdiği bu bilgileri nasıl yorumlamalıyız? Birbirine zıt olan iki iklim kuşağının insanları, kalıtım yoluyla belli karakter özellikleri kazanmıştır. Teoriye göre, zekanın gelişmesi için beynin ısınması gerekir. Kuzey ülkelerinde yaşayan insanlar yeterince güneş ışığından yararlanamadıklarından, vücudun azaları ve kol-bacak kasları güçlenmektedir. Güneyde güneşin daha fazla ısıtması zekayı beslerken kas gücünü zayıflatmaktadır. Pakhmeres'in bu ifadeleri Bizanslıların miras aldığı kadim bilgiğe çok şey borçlu olduklarını göstermektedir. Bizanslılar, genellikle gerçeğe dayalı doğruluğun aleyhine, klasik edebi söylemin bütünlüğünü korumak amacıyla arkaik yer isimlerini ve etnik terimleri taklit etmişlerdir.¹⁸⁶ Herodotos ve Strabon gibi Antikçağ yazarlarında Mısırlıların tarımı geliştirdiklerine ve bilime çok ciddi katkı yaptıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Aynı şekilde Nikephoros Blemmydes'in *Geografia Synoptike* (Γεωγραφία Συνοπτική) ve Selanik'li Eustathios gibi Bizans metinlerinde de benzer ifadeler yer almaktadır. Pakhmeres'in bu geleneğe katkısı iki yönlüdür: Birincisi, Antikçağ yazarları Cermen Kabileleri ve Mısır halkı hakkında bilgi verirken Pakhmeres; Kumanlar ve Mısır halkının etnografik özelliklerinden bahseder. Hem kuzey halkı olmaları hem de savaşçı özellikleriyle Kumanlar Cermenlerin karakter

¹⁸⁵ Antonis K. Petrides, "Etnoğrafya ve Anlatı Arasında Georgios Pakhmeres: Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι 3.3-5", çev. Canan Öztürk, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/II, Aralık 2021, s. 286.

¹⁸⁶ Rustam Shukurov, "The Byzantine Classification of The Turks: Archaization or Academic Traditionalism?", s. 280-281. Elizabeth M. Jeffreys, "The Attitudes of Byzantine Chroniclers Towards Ancient History", s. 237. Koray Durak, a. g. m., s. 77-78.

özelliklerini alarak büyük bir değişim yaşamışlardır. Pakhymeres'in Kumanlara atfetmediği tek Cermen özelliği sarışınlıktır; beyaz ve siyahi halklar yerine beyaz ve siyah hayvanlardan bahsederek bu meselenin üzerinde çok durmamaktadır.¹⁸⁷

Pakhymeres, Karadeniz bölgesindeki Kuman kölelerle ilgili de oldukça ilginç bilgiler vermektedir. Tarihçi, 1261-62 yıllarında Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Palaiologos'un İlhanlı Hanı Hülâgû ile evlilik ittifakı kurma¹⁸⁸ ve Memlûk Sultanı Baybars'la (1260-1277) ittifak yapma çabalarını anlatırken Kumanlara da değinmektedir.¹⁸⁹

“İmparator istediklerini gerçekleştirmek için bu amaca uygun olarak uzak ülkelerdeki hükümdarlara elçiler gönderdi. Bu hükümdarlardan biri Tatar şefi Hülâgû, diğeri ise Memlûk Sultanıydı. ... İmparatora gelirse o biraz önce bahsettiğimiz hükümdarlara elçiler yollamış ve onlardan da Bizans sarayına elçiler gelmişti. Hülâgû ile evlilikle bağlanan bir anlaşma yapılmak istenmiş, bunun için de İmparatorun Diplobatzina'dan olan öz kızı Maria, keşiş olan ve soylu bir aileden geldiği için kendisine Prinkips de denen Theodose eşliğinde, Moğol ülkesine gönderilmişti. Onu götüren Prinkips, Pantokrator Manastırı'nın başıydı ve bu genç kız büyük bir titizlikle özel araçlarla götürmüştü; ayrıca yanına çadırdan bir kilise ve kutsal törenler için değerli vazolar almıştı. Bu şapelin (çadır-kilise) bezi ipekten dokunmuştu, direkleri sazdan kamışlarla yapılmıştı, üzerinde ise altından aziz resimleri bulunmaktaydı. Ancak hazırlanan bu anlaşma büyük bir skandalla sonuçlanmış, daha genç kız yanına ulaşmadan Hülâgû bu dünyayı terk etmişti. Genç kız ise daha sonra ülkenin yeni hükümdarı olan, Hülâgû'nun oğlu Abaka ile evlendirildi.”¹⁹⁰

Sultan Baybars'ın Mısır'a satılan bir Kuman olduğunu ve Mısırlıların köle olarak satın aldıkları bu kişileri yetiştirerek askerlik hizmetinde kullandıklarını tasvir etmektedir. “İskitler” olarak nitelendirdiği savaş sanatında becerikli Kumanlar,¹⁹¹ Memlûkler tarafından aranan yetenekli askerlerdir. Hatta Pakhymeres burada çok ilginç bir noktanın daha altını çizmektedir: Şayet Mısır Sultanı Bizans ve Cenova kontrolündeki

¹⁸⁷ Angeliki E. Laiou, “On Political geography: The Black Sea of Pakhymeres”, s. 110.

¹⁸⁸ Murat Keçiş, “Trabzon Rum Devleti'nde Kadına Dair Diplomatik Bir Usul: Evlilik İttifakları”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, ss. 337-353.

¹⁸⁹ Dimitri Korobeinikov, “XIV. Yüzyılda Bizans İmparatorluğu ve Memlûk Sultanlığı Arasındaki Diplomatik Yazışmalar”, çev. Murat Keçiş ve Uğur Dede, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XXXI/I, (İzmir 2016), s. 305-330.

¹⁹⁰ Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, I. Livres (I-III. Kitaplar), s. 234-235; Murat Keçiş, a. g. m., s. 341-342.

¹⁹¹ İskit (Kumanlar) paralı askerlerinin Bizans ordusunda kullanılmalarıyla alakalı olarak bkz. Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 117.

Karadeniz’i kontrol edebilseydi onun, köleleri daha rahat bir şekilde Mısır’a getirebileceğini ifade etmektedir.¹⁹² Mısır’daki Memlûk hakimiyetinin devam edebilmesi için Karadeniz’in kuzeyi ile devam eden köle ticaretinin sorunsuz bir şekilde devam etmesi hayati önemdeydi. Bu sebeple Sultan, imparatora birçok kıymetli hediyeler göndermiştir. Karşılığında imparator Memlûklere ait gemilerin Karadeniz’e girmesine ve İskit kölelerini alarak ülkelerine dönmesine izin vermiştir. Fakat Pakhymeres, Akka Krallığı’nın Memlûk Sultanlığı tarafından ortadan kaldırılmasına büyük bir öfkeyle ve yas tutarak bunu bir dereceye kadar VIII. Mikhael’in Sultan Baybars ile ittifak siyasetine bağlamıştır.¹⁹³ Bu olayları anlatırken İskitlerin özellikleri/doğası üzerine yukarıdaki bahsettiğimiz değerlendirmeleri yapmaktadır.

Pakhymeres’in hayatı, eseri hakkında bilgi verdikten ve etrafındaki dünyayı nasıl algıladığını izah etmeye çalıştıktan sonra şimdi de *Tarihsel İlişkiler’in* Türk tarihi bakımından değerine gelecek olursak öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir; XIII. yüzyılın ikinci yarısından 1307 yılına kadar yaşanan Bizans-Türk siyasi ilişkilerinin en önemli kaynağıdır. Bununla birlikte, eserde Bizans-Türk ilişkilerinden bahsedilen bölümlerde yer alan kayıtların, tarihi olayların gelişim seyrini takip ederek dikkatlice değerlendirilmesi gerekmektedir. Eserinde Türklerden bahsederken “Persler” etnonimini¹⁹⁴ kullanmıştır. Pakhymeres’in gündemine Türklerin girmesinin en temel sebebi, imparatorluğun Doğu sınırlarını tehdit etmeleridir. Pakhymeres’in Persliler ifadesi etnik bir isimlendirmeden ziyade Türklerin geldiği mekânı tanımlamaktan kaynaklanmaktadır.¹⁹⁵ Yukarıda detaylı bir şekilde bahsettiğimiz üzere Moğollardan Tocharioiler diye bahsetmiştir. Fakat Moğolların Selçuklu ülkesini istila etmesine oldukça yüzeysel bir şekilde değinmiştir. Pakhymeres eserinde Selçukluları büyük bir tehdit olarak görmüş, imparatorluğun doğuda sürekli Selçuklularla uğraşması neticesinde özellikle batı sınırlarını ve diğer bölgelerini ihmal ettiğini, bu durumunda

¹⁹² Georges Pachymères, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, s. 236-237.

¹⁹³ Georges Pachymères, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, s. 241, 243.

¹⁹⁴ Persler etnoniminin kullanımı hakkında bkz. Shukurov, “The Byzantine Classification of The Turks: Archaization or Academic Traditionalism?”, s. 288-291. Koray, a.g.m., s. 67-68.

¹⁹⁵ Arslan Kılıç, *Nikiפורos Grigoras’ın Romaiki Istoría adlı eserinin I.-VI. bölümlerinin çevirisi ve değerlendirilmesi*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019, s. 46, 82. dipnot.

imparatorlukta istikrarsızlığa neden olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁶ Bu yüzden Pakhymeres, yaşanan çöküşün en önemli sorumlusu olarak gördüğü İmparator VIII. Mikhael Palaiologos'un Selçuklulara kaçışını utanç verici bir durum olarak nitelendirmiştir.

“Sınırların kuvvetlendirilmesinin bir öncelik olduğu düşüncesiyle ve aynı zamanda Basileus ilan edilmesinin kendi mevcudiyeti ile bilinmesini sağlama arzusuyla, Philadelpheia'ya gitmeye karar verdi ve genç hükümdarın gerçek bir kral muamelesi gördüğü Magnesia'da bıraktı. Basileus'a büyük bir özenle koruma sağlayan ve büyük bir çaba sergileyerek her yerde ve her düşmana karşı savaşmaya hazır olan bütün ordu, Palaiologos'u takip ediyordu. Patriği Nikaea'ya geri gönderdi, her ikisinin de taç giymesi için kısa zaman içinde genç Basileus ile beraber geri döneceğine söz verdi. Patrik, rahipler ve piskoposlar, geleneksel şekilde Basilei'nin iznini aldıkları üzere, Nikaea'ya doğru yola koyuldular. Taburları beraberinde götüren Basileus onları marş düzenine soktu ve soyluların eşliğinde Philadelpheia'ya ilerledi. Şehre varması üzerine oradan itibaren sınırları kuvvetlendirdi. Bazı adamları gönderdi ve ona gelen diğerlerini kabul ederek en cömert hediyeleri onlara sundu, onları koruma sağlamak için hevesli hale getirdi ve umutlar vererek daha kararlı kıldı. Philadelpheia'dan sonra biraz daha ilerledi ve etraftaki toprakları gezdi. Bazılarına dostane yaklaşımlarda bulunarak ve diğerlerine hediyeler verip vaatlerde bulunarak, bazı durumlarda tehditlerinin arasına nezaket karıştırarak ve ortaya çıkan her hususa bir Basileus'a yakışır şekilde davranarak, elinden gelen en iyi şekilde durumu iyileştirdi ve savunmayı garnizonlarla takviye etti.”¹⁹⁷

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, Pakhymeres değişen güç dengeleriyle birlikte imparatorun aldığı tedbirleri zikretmektedir. Bu tedbirlerin işe yaramadığını bizzat yaşayarak gören yazarın “Türkler” hakkında kullandığı ifadelerde son derece itidalli olduğunu görebiliriz. Aşağıda “Pers=Selçuklu” elçilik heyetinin VIII. Mikhael'e gelmesinin anlatılacağı bölümde de bu türden ifadelere rastlamaktayız. Mikhael Palaiologos'un geri dönme çabalarına ve İmparatorun onu affetmesine ise “bağışlanamayacak suçlar işlediğini ifade eden Palaiologos'a saygınlığını iade etti” diyerek bu kaçışın bağışlanamayacak kadar ağır bir suç olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁹⁸ Bu ifadeleri Türklere olan bakış açısını ve nefretini açık bir şekilde göstermektedir. Değişmekte olan güç dengelerinin farkında olarak, kendinden önce yazan Bizans tarihlerinin açıkça ifade ettikleri söylemi biraz da gizleyerek bu nefretini örtük bir şekilde yapmaktadır.

¹⁹⁶ Nathan Ioannes Cassidy, *a. g. t.*, s. 5.

¹⁹⁷ Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, s. 138-139.

¹⁹⁸ Nathan Ioannes Cassidy, *a. g. t.*, s. 9.

“Nymphaion’a [Kemalpaşa] geldiğinde Perslerin [Selçuklulardan] elçilerini ve hediyeleri kabul ederek, olayların seyri nedeniyle hırpalanmış olan Sultana, Romalıların topraklarına gelmesi halinde onu açık kollarla karşılayacağına, doğru zaman geldiğinde ve durumlar tekrardan barışçıl bir hal kazandığında ise onu korumalar eşliğinde geri göndereceğine söz verdi. Melik; [Sultanın kardeşi] yaklaşmıştı ve sultan da daha önceden karşı koyamadığı kuvvetli güçleriyle geri dönmesinden korkuyordu. Korkusunu yatıştırmak amacıyla, Basileus eski dostlukları üzerine bir teklifte bulundu.”¹⁹⁹

Pakhmeres’in bu ifadeleri Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Palaiologos’un Selçuklular korkusu karşısında sürekli olarak barış arayan bir yönetici olduğunu göstermektedir. Gerek Nikaea’daki Laskaris Hanedanlığı döneminde gerekse Konstantinopolis’in Latinler’den geri alınmasından sonra Palaiologos Hanedanlığı zamanında Anadolu’da Bizans-Selçuklu devletleri siyasi olarak rakiplerdi. Yine de birlikte yaşama tecrübesi içerisinde olduklarını ve aralarında sık sık elçilerin gidip geldiğini belirtmek gerekir. Pakhmeres’in kayıtlarında bunun birçok örneğini görmek mümkündür.²⁰⁰ Balivet’in ifade ettiği üzere, Bizans-Türk birlikteliğini mümkün kılan en önemli faktör, her iki unsurun da ciddi anlamda tehdit altında olmasıdır. Bizans, Latin tehdidi ile karşı karşıyayken Türkiye Selçukluları da Moğol İstilası’nın tehdidini yakından hissetmiştir. VIII. Mikhael’in Bizans İmparatorluğu’nu birleştirme çabaları, şiddetli Latin düşmanlığıyla bilinen Romalılar arasında, daha önemsiz bir tehdit olarak görülen “Türlere” karşı sempatinin artmasına sebep olmuştur.

Pakhmeres’in eseri dikkatli bir şekilde incelendiğinde en mühim kaygısının Küçük Asya’nın “makus” kaderi olduğu görülmektedir. Eserinde verdiği diğer tüm bilgiler içerisinde, yaşanan gelişmelerle durumun vahameti sebebiyle “Doğu”nun kaybı oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Batılılardan bahsederken en sık tekrarladığı mevzu, onların hem Konstantinopolis’i işgal etmeleriyle hem de 1261’den sonra sürdürdükleri düşmanlıklarıyla Bizans İmparatorluğu’nu zayıflatmalarıdır. 1204-1261 yıllarında yaşanan bu “büyük kriz” Bizanslıları ilk olarak Türkler ile müttefik olmaya ve ikinci olarak da kaynaklarının Küçük Asya’dan Batıya yönlendirilmesine mecbur etmiştir. Buna bağlı olarak Pakhmeres, Küçük Asya’nın düşmesinden Batılıları sorumlu tutmuştur. Bu düşüncesine rağmen, eserinde Katolik ile Ortodoks Hıristiyanlar

¹⁹⁹ Georges Pachymères, *Relations Historiques*, I. Livres I-III, s. 148-149.

²⁰⁰ Michel Balivet, *Ortaçağda Türkler*, s. 137.

arasındaki düşmanlıktan ziyade, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki rekabet daha ön plandadır. Fakat Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin birleşmesine “Union” karşı olduğu açıkça görülmektedir.²⁰¹ Aşağıda daha detaylı izah edeceğimiz üzere bu politika Türk fetihlerini kolaylaştıran etkenlerden birini oluşturmaktadır. İznik’te doğmuş ve büyümüş biri olarak Pakhymeres, imparatorluğun kalbinin ve çekirdeğinin doğuda olduğuna inanıyordu. Pakhymeres’in ilgilendiği dünya Doğu’dan (Küçük Asya) ve Batı’dan (Konstantinopolis’in batı toprakları, öncelikli olarak da Epirus) oluşmaktadır. Küçük Asya’nın kaybindan acı duymuştur ve bundan kısmen de olsa İtalyanları sorumlu tutmuştur. Pakhymeres gerçekçi biridir. Onların 1204’te Konstantinopolis’i zapt etmesi ve akabinde “thalassokrazi”yi kurmaları Bizans’ı kıyı bölgelerin savunması için kaynak aktarmaya zorlamış ve onların Türk ilerlemesine karşı koymasını engellemiştir, İtalyanlara karşı mücadele edebilmek için Kumanlar ve Türkler ile çıkara dayalı müttefiklikler kurmak zorunda kalmışlardır.²⁰²

Georgios Pakhymeres’in en önemli özelliklerinden biri de Bitinya eyaletine sıkışan Bizans İmparatorluğu’nun doğu komşusu Osmanlı Beyliği’nin durdurulamaz yükselişine siyasi ve dini olayların doğrudan içerisinde yer alarak şahitlik etmesidir. Eserinde 1307 yazında meydana gelen olayların kronolojisini aktarırken birçok Türk beyinden de bahsetmektedir. Bu beylerden her birinin kendi başına ve düzensiz bir şekilde Bizans İmparatorluğu’nun doğu topraklarına doğru akınlar düzenlediğini aktarmaktadır. Her ne kadar Pakhymeres bu verimli arazilerin kaybedilmesinden dolayı büyük üzüntü yaşasa da sadece bu toprak kayıplarının sebeplerini ve sorumlularını tespit etmeye çalışmıştır. Failler, bu beylerin birçoğu hakkında Nikephoros Gregoras²⁰³

²⁰¹ Failler, 29 vd.; Angeliki E. Laiou, “Italy and the Italians in the Political Geography of the Byzantines (14th Century)”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 49, Symposium on Byzantium and the Italians, 13th-15th Centuries, 1995, s. 77; Murat Keçiş, “Georgios Pakhimeres’te XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bizans-Selçuklu Hududu: Sakarya Savunma Hattı”, *Geçmişten Günümüze Sakarya, Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildirileri*, Ed. M. Y. Ertaş, M. B. Aydın, A. Bilgin, Sakarya 2017, ss. 63-70.

²⁰² Angeliki E. Laiou, “Italy and the Italians in the Political Geography of the Byzantines (14th Century)”, s. 80.

²⁰³ Gregoras eserini yazarken 1310’lu yıllara kadar geçen olayları büyük oranda Pakhymeres’ten özetleyerek almıştır. Arslan Kılıç, “Nikiforos Grigoras’ın Romaiki Istorıa adlı eserinin I.-VI. bölümlerinin çevirisi ve değerlendirilmesi”, s. 40-50.

gibi dönemin bir başka kaynağında da bilgi bulunmasına rağmen sadece Pakhymeres'te geçen ifadeleri değerlendirmiştir.²⁰⁴

Pakhymeres'in özellikle Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'den bahseden ilk tarihçi olması, eserini Türk tarihi açısından daha önemli hale getirmektedir.²⁰⁵ Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bapheus Muharebesi"²⁰⁶ adlı makalesinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında son derece önemli bir yere sahip olan Bapheus Savaşı hakkında Pakhymeres'in verdiği bilgileri Osmanlı kaynakları ile karşılaştırarak değerlendirmiş ve bu savaşın detaylarını ortaya koymaya çalışmıştır. İnalçık'ın makalesinde belirttiği gibi Osman Gazi ile çağdaş olan ve olayları detaylı bir şekilde anlatan Pakhymeres, dönemin en güvenilir kaynağıdır. Pakhymeres'in eserinin güvenilirliğini artıran en önemli nokta, eserinde kendisinin de ifade ettiği gibi hikâyenin hem kendi gözlemlerine hem de olayların tanıklarının ifadesine dayandığını açıkça ortaya koymasındır. Bununla birlikte Pakhymeres'in verdiği kayıtların doğruluğunu test edebilmek için mutlaka Osmanlı kronikleri ile karşılaştırılması gerekmektedir. Her ne kadar İznik'te doğmuş ve 1261'e kadar bu kentte yaşamış olması sebebiyle bölgede cereyan eden gelişmeler hakkında coğrafyayı tanımanın getirdiği avantajları iyi kullansa da zaman zaman olayları ve şahısları birbirine karıştırabilmektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ Albert Failler, "Les Émirs Turcs À La Conquête De L'Anatolie Au Début du 14e Siècle", *Revue des Études Byzantines*, 52, 1994, s. 69.

²⁰⁵ Failler'ın şu ifadeleri Pakhymeres'in Türk tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır: "Şayet oldukça somut bilgiler sunan Georgios Pakhymeres gibi XIII. yüzyılın son on ve XIV. yüzyılın ilk on yılındaki Bizans tarihinin izlerini takip edebileceğimiz bir tarihçinin şahitliğine sahip olmasaydık, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu üzerine bildiklerimiz, destansı bilgilere dayanacaktı.", Failler, "Les Émirs Turcs À La Conquête De L'Anatolie Au Début du 14e Siècle", s. 70.

²⁰⁶ Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou, çevirenler: Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova, İstanbul 1997, s. 79. İnalçık'ın Pakhymeres'e atıf yaparak, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu Osmanlı kroniklerinde belirtilen tarihten iki yıl sonrasına 1302 yılına tarihlendirmesi Hakan Yılmaz tarafından eleştirilmiştir. Yılmaz, İnalçık'ın sadece Pakhymeres'i ön plana çıkartmasını ve Bizans kaynaklarının da sıkça başvurduğu Bizans takvimini dikkate almaması sebebiyle bu şekilde bir hataya düştüğünü belirtmektedir. Bkz. Hakan Yılmaz, "Çağdaş Kaynak ve Belgeler Işığında Sakarya'nın Fethi ve Fethin Bilinmeyen tarihi", *Geçmişten Günümüze Sakarya: Tarih/Toplum/Kültür*, Editörler: Mehmet Yaşar Ertaş, Mükerrrem Bedizel Aydın, Arif Bilgin, Sakarya 2018, s. 75.

²⁰⁷ Pakhymeres'in karmaşık kronolojisini tespit edebilmek amacıyla Failler bir dizi makale kaleme almıştır. Albert Failler, "Chronologie et composition dans l'histoire de Georges

Pakhmeres'in Türkleri nasıl gördüğüne dair metnini tahlil ederken en dikkat çekici hususlardan biri XIV. yüzyılın başında yaşanan askeri mücadelelerdir. Her ne kadar bu tez siyasi bir tarih araştırması olmasa da burada Pakhmeres'in kaydettiği Bizans-Osmanlı mücadelelerinin en önemli aşamaları ele alınarak "Türk İmajına" dair birtakım sonuçlara ulaşmak hedeflenmektedir. Bu sebeple eserin bazı noktalarına temas etmek yerinde olacaktır. Pakhmeres'in "öteki" olarak gördüğü Osmanlı Türklerini nasıl algıladığını bu tür siyasi olaylardaki tutumundan/kayıtlarından çıkarmak mümkün olmaktadır. Bu noktada Pakhmeres sınır hattında yaşanan mücadelelere özel bir önem vermektedir. Bizans İmparatorluğu ile Türkler arasındaki sınır, genel hatlarıyla doğuda Sakarya, güneyde ise Menderes Irmağı'ydı. Burada yazar, Paflagonya'daki (Kastamonu ve civarı) Çobanoğulları'nın faaliyetlerini Osman Gazi ile bağdaştırmak gibi bir yanılgıya düşmüştür.²⁰⁸ Pakhmeres, Bapheus savaşını anlatırken birden Ali adlı birinden bahseder. Bu Ali, Osman Bey'in yanında savaşmaktadır. Fakat Pakhmeres'in bu hikâyeyi tam olarak nakletmemesi birtakım karışıklıklara yol açmaktadır. Bu sorun üzerine Elizabeth A. Zachariadou ve Halil İnalçık kaleme aldıkları makalelerinde Pakhmeres'in karmaşasını çözmeye çalışmışlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Pakhmeres'in kayıtları kendisinden elli yıl sonra yazan Gregoras tarafından tekrarlanmaktadır. Ancak Gregoras ile Pakhmeres'in kronolojisinde bazı farklılıklar vardır. Zachariadou makalesinde Pakhmeres'i doğu kaynaklarıyla karşılaştırmış ve kaynağın verdiği bilgilerin doğru olduğunu ortaya koymuştur. Muhtemelen Gregoras'ın ise çok üzerinde düşünmeden Pakhmeres'i direkt kullanması, kronolojik yanlışlara sebep olmuştur. Gregoras, Kastamonu'daki Ali'nin babasının Bizans-Türk sınırını oluşturan Sakarya nehrinin batısına geçerek Bizans köylerine saldırdığını belirtir.²⁰⁹ Hatta bu olayları VIII. Mikhael'in Sakarya nehri boylarına düzenlediği seferlerle de ilişkilendirir.²¹⁰ Bizans tarih metinlerinin birçoğunda (Kroniklerden farklı olarak) olduğu gibi Pakhmeres'in eseri de kronolojik olarak düzensizdir. Bunun en temel sebebi ise zaman içerisinde meydana gelen olayları düz bir çizgi halinde anlatmak

Pachmère", *Revue des Études Byzantines*", 38, 1980, ss. 5-103; Albert Failler, "Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymère", *Revue des Études Byzantines*", 39, 1981, ss. 145-249.

²⁰⁸ Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", s. 80.

²⁰⁹ E. Zachariadou, "Pakhmeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 16, sayı. 1, 2001, s. 226.

²¹⁰ E. Zachariadou, a. g. m., s. 236.

yerine gerçeği bulma kaygısının (Eserinin girişinde kendisinin de ifade ettiği üzere) ön planda olmasıdır. Dolayısıyla eserinde kronolojiyi doğru bir şekilde vermekten çok gerçeği bulma kaygısı daha çok önemsendiği bir durumdur. Ayrıca sürekli üzerinde durduğumuz anlaşılması güç dili de buna yol açmış olabilir.

Yusuf Hakan Erdem, Halil İnalçık'ın Bapheus Savaşı ile ilgili olarak coğrafya konusundaki tespitlerini eleştirmiştir. Pakhymeres'in Nikomedeia (İzmit) yakınlarında olduğunu söylediği Bapheus savaşının tam olarak nerede cereyan ettiği konusu hâlâ tartışmalıdır. İnalçık bu savaşın Nikaea'dan Nikomedeia Körfezi'ne inen vadi/yol üzerinde, Karadere ve Ayazma köyleri arasında gerçekleştiğini iddia etmektedir. Âşıkpaşazâde'ye göre tefurların saldırısını Koyunhisarı'nda karşılayan Osman Bey çarpışa çarpışa Dinboz'a gelmiş ve orada onları yenmiştir. Ona göre adına "Dinboz gazası" denen bu savaş 1302-1303'te olmuştur. 1302'yi Pakhymeres'in verdiği tarih ile uyumlu görebiliriz. Fakat savaşın başka hiçbir yönü onun anlatısı ile örtüşmemektedir. İnalçık, bu tutarsızlıkları Bizans ve Osmanlı kaynaklarının aynı savaşın farklı safhalarını anlattıkları şeklinde açıklamaya çalışmıştır. Görüldüğü gibi, İnalçık, Bapheus savaşının anlatımında, Pakhymeres'ten sadece Bizans askerlerinin Nikomedeia'ya sığındığı hususunu almış, geri kalan bütün unsurlar için Osmanlı kroniklerini esas almıştır. Pakhymeres, Bapheus Savaşının "Nikomedeia yakınlarında" meydana geldiğini açıkça belirtmektedir. İnalçık, Pakhymeres'in verdiği bilgiyi Osmanlı kaynaklarıyla birleştirmeye çalışmıştır: Bapheus savaşı Yalak Ovası'nda olmuştur ve amacı kuşatma altına alınan Nikaea'yı kurtarmaktır. Bu savaş hakkında en detaylı Osmanlı kaynağı ise Anonim Osmanlı Kroniği'dir. Hem Pakhymeres hem de Anonim'in Osman'ın Nikaea civarındaki hareketlerinden bahsettiğine dikkat çeken İnalçık'a göre Pakhymeres'teki "Halizon" yöresi, Osmanlı kaynaklarında Yalova-Karamürsel arasındaki Yalak Ovası'dır. İznik'ten Hersek'e ulaşan anayolu kontrol edebilecek bir konumda olan Çoban Kale de Osmanlı kaynaklarındaki Koyunhisarı (Bapheus) olmalıdır.²¹¹

²¹¹ Y. Hakan Erdem, "Bapheus ile Yalak Ovası savaşı aynı değildi", *Karar Gazetesi*, 2018, <https://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/bapheus-ile-yalak-ovasi-savasi-ayni-degildi>, (5.12.2020)

Özetle Yusuf Hakan Erdem, özellikle Bapheus Savaşı ve Pelakanon gibi önemli iki askeri başarının Osmanlı kroniklerine neden yansımadığını ele aldığı yazısında, İnalçık'ın Bapheus savaşı hakkında bilgi veren Pakhymeres ile Osmanlı kroniklerini eşleştirmeye çalışmasını eleştirmektedir. Erdem ayrıca, İnalçık'ın bu savaş hakkında Pakhymeres'i detaylı bir şekilde kullanırken savaşın nerede meydana geldiği hususundaki problemde Bizans kaynağını kullanmaktan kaçınmasına da işaret etmektedir. Erdem, savaşın detaylarını ve bu savaşta kazanılan zaferi Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi olarak görmesi konusunda Pakhymeres'i kullanırken neden savaşın lokalizasyonu konusunda aynı kaynağı kullanmadığını eleştirmektedir. Pakhymeres ile ilgili yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, onun coğrafi bilgisinin oldukça güvenilir olduğunu dikkate alarak, bölgenin coğrafyası konusunda kolay kolay yanılığa düşmeyeceği düşünülebilir. Angeliki A. Laiou, Pakhymeres'in coğrafi bilgisinin güvenilir olduğunu göstermiştir.²¹²

Pakhymeres'in verdiği bilgiler içerisinde yukarıda bahsettiklerimizin dışında Bizans imparatorluğu için oldukça önemli olan Sakarya savunma hattının nasıl çöktüğü mevzuu önemli problem olarak karşımızda durmaktadır. Zachariadou, "Observations on some Turcica of Pakhymeres" adlı makalesinde Pakhymeres'in eserinde yer alan Türkçe kelimelerin Yunanca yazılışlarını incelemiştir. Pakhymeres, Sakarya Nehri civarının sınırdaki en savunmasız ve harap bölgelerden biri olduğunu ve Paphlagonya Türklerinin akınlarına maruz kaldığını söyler. Bu bakımdan onun yaptığı tespitler ve verdiği bilgiler Sakarya bölgesindeki tehdidin ciddiyetini ortaya koymaktadır.²¹³ Dolayısıyla Pakhymeres'in eserindeki Türk imajı daha çok tehdit algısını antik kaynaklardaki terimlerle anlatmaya yöneliktir.

Diğer taraftan Paphlagonya topraklarında Kıpçak başta olmak üzere Avşar, Kınık ve Salur boylarının varlığını görmekteyiz. Osmanlı öncesinde Bizans sınırlarına dayanan Türkmen akınlarının bölgenin demografik yapısını değiştirdiği açıkça belli

²¹² Angeliki E. Laiou, "On Political geography: The Black Sea of Pakhymeres", ss. 94-121.

²¹³ Elizabeth Zachariadou, "Observations on some Turcica of Pakhymeres", *Revue des études byzantines*, tome 36, 1978, s. 267.

olmaktadır.²¹⁴ Özellikle 1303 ile 1304 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nun Menderes ve Sakarya nehirleri boyundaki sınır hattı hareketli günler yaşıyordu. Selçuklu Devleti'nin Anadolu'nun tamamı üzerindeki hakimiyetini kaybetmesiyle beraber merkezden uzaktaki beyler kendi başlarına hareket etmek suretiyle Bizans topraklarına saldırılar düzenliyorlardı. Pakhymeres; bu süreci Bizans bakış açısıyla değerlendirerek imparatorların yanlış politikaları sonucunda oluşan zafiyet ile izah etmeye çalışmıştır. Ona göre sınır hatlarının savunma sistemi olan *Pronoia*'dan²¹⁵ vazgeçilmiş olması bu durumu yaratmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun, önemli bir savunma hattı olan Sakarya nehri boylarını neden savunmasız bıraktığı sorusuna cevap arayan Pakhymeres, bunu yönetim zafiyeti şeklinde açıklamaktadır.²¹⁶ Osman Gazi'nin bu bölgedeki zayıf savunmayı tespit edip bu bölgeye yoğunlaştığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş meselesi bölgenin demografisi, siyasi, coğrafi ve hatta iklimsel durumları²¹⁷ dahil olmak üzere pek çok açıdan ele alınmalıdır. Kaynakların tek tek dış tenkiti ve daha da önemlisi iç tenkiti ayrıntılı bir şekilde yapılmalıdır. Kaynak kim tarafından, ne sebeple, hangi şartlar altında yazılmış bunları iyi anlamak gerekir. Zachariadou'nun şu tespiti Bizans tarih yazarlarını okurken nelere dikkatli etmek gerektiğini açıklar niteliktedir: *“Esasen, Bizans kronik yazarları karmakarışık üsluplarıyla Doğu kaynaklarındaki bilgileri, kendi arkaik dilleriyle eserlerine aktarıırken bunları sanki yeni bilgilermiş gibi göstermeye çalışmışlardır.”*²¹⁸ Feridun Emecen'e göre ilk Osmanlı kroniklerinde Orhan Bey'in, Sakarya nehrine bakan hisarlarından Karaçepiş'i, Absu'yu (Âb-ı Safi/Karapürçek) alıp bunlardan ilkinin savunmasını Konur Alp'e, diğerini ise Akçakoca'ya verdiği ve kendisinin Karatekin hisarına hareket ettiği yazar. Bu fetihlerin Sakarya havzasında yeni uç bölgeleri oluşturmak ve İznik'e olan bağlantıları kesmek amacına hizmet ettiği şeklinde

²¹⁴ Dimitri A. Korobeinikov, “How ‘Byzantine’ were the early Ottomans? Bithynia in ca. 1290-1450”, *Oxford Byzantine Seminar*, 3 February 2006, s. 224.

²¹⁵ “Pronoia”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Vol. III, Oxford 1991, s. 1733-1734.

²¹⁶ Murat Keçiş, “Georgios Pakhimeris'te XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bizans-Selçuklu Hududu: Sakarya Savunma Hattı”, s. 66.

²¹⁷ Son zamanlarda tarihçilerin verdiği bilgileri çevre faktörlerini de göz önüne alarak inceleyen “Çevre Tarihi” adlı yeni bir araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Genel anlamda, insan ya da siyasi yapıların çevre ile olan ilişkisini ele almaktadır. Osman Gümüüşçü-Sevilay Top Yılmaz, *Çevre Tarihi*, İstanbul 2021; J. Donald Hughes, *Çevresel Tarih Nedir?*, çev. M. Fatih Çalışır, İstanbul 2019. Bu anlamda Türklerin Sakarya savunma hattını aşmasında çevresel faktörlerin de dikkate alınarak incelenmesi gerekir.

²¹⁸ E. Zachariadou, a. g. m., s. 237.

yorumlanmıştır. Karşılaştırma yapıldığında bu ilk kroniklerin bilgileri, dönemin çağdaş tarihçisi Pakhymeres'in anlatımıyla da örtüşmektedir.²¹⁹ Pakhymeres, Bizans'ın doğu sınırında bulunan Sakarya ve Menderes bölgesinde meydana gelen Türklerin yoğun baskısının dışında, batıda İtalyanlar tarafından tehdit altında olan bir imparatorluğun yaşadığı siyasi buhranın en önemli tanığıdır. Nikaea'dan, Konstantinopolis'e taşınmasından sonra imparatorluğun ekonomik, askeri ve toplumsal politikalarında meydana gelen değişiklikler doğu sınırında geri döndürülemez sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda tarihçi, söz konusu politikaların meydana getirdiği olumsuz etkilerin bir sonucu olarak artan Türk baskısının aktörleri ve faaliyetleri hususunda bize çok değerli bilgiler vermektedir.

²¹⁹ Feridun M. Emecen, "Konur Alp Gazi'nin Kimliği ve Faaliyetlerine Dair Bilinirliğinin Sınırları", *Bellekten*, Ağustos 2020, c. 84, S. 300, s. 546.

3. BÖLÜM

BİZANSLI TARİHÇİLERİN GÖZÜYLE TÜRKLER

3.1. TÜRK İMAJININ OLUŞUMUNA ETKİ EDEN UNSURLAR

XIII. yüzyıl Bizans tarih yazarlarının eserlerinde Türk imajının oluşumunda; doğal olarak Bizans İmparatorluğu ile Türkler arasında yaşanan siyasi mücadelelerin etkili olduğu açıktır. XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Selçuklu Türklerinin konar-göçer Türkmenlere daha verimli otlaklar bulmak üzere Anadolu'ya yaptıkları akınlarla başlayan Bizans-Türk ilişkileri, 26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt ovasında yapılan meydan muharebesi ile yeni bir aşamaya geçmiştir. Selçuklu tarihçilerinin “Anadolu'nun kapılarının Selçuklu Türklerine açılması” metaforuyla kaydettikleri bu olay, Mikhael Psellos gibi dönemin Bizans tarih yazarları tarafından “büyük çöküş” olarak nitelendirilmektedir. XI. yüzyılın sonlarına doğru Bizans'ın Selçuklu Türklerine karşı aciz duruma düşmesiyle ve Batıdan askeri yardım talep etmesiyle fitili ateşlenen Haçlı Seferleri, Bizanslıların Türklere karşı bakışının değişiminde önemli bir faktör oluşturacaktır. Bizans-Türk ilişkilerinde en azından imparatorluk ile Türk halkı arasında yaşanan olaylara dair bir örnek vermek gerekirse; I. Haçlı seferinde gerçekleşen Nikaea kuşatması sırasında Bizanslılar, Haçlıların taşkınlıklarına rağmen Türk esirlere nazik davranmışlardır. Şehri yağmalamak ve Türk asilzadeleri fidye için alıkoymak isteyen Haçlılara müsaade edilmemiştir. İmparator Aleksios, Türklerin şehirden güvenle çıkışını sağlamıştır.²²⁰ Her ne kadar Haçlı Seferlerinin ortaya çıkmasında Bizans İmparatorluğu'nun rolü olmuşsa da düzensiz Haçlı birlikleri, Konstantinopolis önlerinde gözükmelerinden itibaren endişeye yol açmıştır. Bu sebeple Türk halkına karşı Bizans imparatorunun tutumunun daha medeni olduğunu söyleyebiliriz.

Selçuklu akınlarına karşı başlatılan Haçlı Seferleri, yaklaşık bir asır sonra Bizans başkentini vuracak ve “düşman ve öteki” olarak görülen Türkler, XIV. yüzyıla

²²⁰ Sayime Durmaz, “Haçlılar, Bizans ve Selçuklular”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Editör: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2015, s. 43.

gelindiğinde bazı Bizans tarih yazarları tarafından “müttefik” olarak adlandırılacaktır. Bu büyük dönüşümün ardında yatan en önemli sebep yaşanan gelişmeler olmakla birlikte, kaynaklarda tam olarak detaylarını tespit edemediğimiz birlikte yaşama tecrübesinin de etkili olduğuna şüphe yoktur. Bizans ile Türklerin Anadolu’da dört asırdan fazla süren mücadele ve birlikte yaşama tecrübesi, imajın oluşumunda en önemli iki faktörü oluşturmuştur. XII. yüzyılda Bizans-Türk ilişkileri, Anadolu’dan geçen Haçlı ordularının her iki tarafa da zarar vermesi gölgesinde nispeten sakin bir seyir izlemiştir. Fakat Türkiye Selçuklu merkezi yönetiminin de uğraşmak zorunda kaldığı konar-göçer Türkmenlerin kontrolsüz hareketleri, 17 Eylül 1176 tarihinde Miryokefalon Savaşı’nın meydana gelmesine sebep olmuştur. Türkiye Selçuklu Devletini ortadan kaldırmaya yönelik I. Manuel Komnenos’un giriştiği bu seferde onun, Sultan II. Kılıçarslan tarafından pusuya düşürülerek yenilmesi ile Bizans-Türk ilişkileri yeni bir evreye girmiştir. Dolayısıyla bu gelişmelerle XIII. yüzyılda yazan tarihçiler bambaşka bir Türk imajı çizeceklerdir. Türk imajının dönüşümüne etki eden faktörlerin başında yaşanan siyasi olaylar gelmekle beraber burada Türklerin savaşçı özellikleri en çok zikredilen hususların başında gelmektedir. XI. yüzyıldan itibaren Selçuklu Türklerinin Yakın Doğu’da belirmesiyle askeri rolleri çok fazla ön plana çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse XI. yüzyılın önemli tarih yazarı ve Malazgirt Savaşının görgü şahidi Mikhael Attaleiates, Türklerden bahsederken;

“Bu halk sürekli olarak her yıl Rum ülkesine, büyük felâketlere yol açarak, akınlar yürüttü. Onlara karşı koymağa çabalayan, sınırların Rum koruyucuları onlarla baş edemez kaldılar; çünkü düşmanlarımız ok atma sanatını iyi biliyorlardı ve büyük isabetle nişan alıyorlardı [hedeflerini vuruyorlardı], böylece hasımlarını, oklarıyla açtıkları yaralar nedeniyle dehşete düşürüyorlardı.”²²¹

Fakat eserin devamında Türklerin savaş sanatındaki maharetlerini anlatırken diğer taraftan da Anadolu’nun çeşitli yöreleri üzerine yaptıkları ve kentlerin zarar görmesine sebep olan akınlardan da bahsetmektedir. Bizans tarih yazarlarının metinlerine yansıyan en önemli özellik her zaman Türklerin askerî yetenekleriyle ilgilidir. XI. yüzyılın bir diğer kaynağı Ioannes Skylitzes, Türklerin kim olduğu hakkında oldukça ilginç bir ifade kullanmaktadır: “Kafkasya Dağlarının kuzeyinde yaşayan, köken olarak Hun olan

²²¹ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 55.

kalabalık ve bağımsız Türk halkı; asla bir milletin kölesi olmamıştır."²²² Bu bilgi, Türklerin XI. yüzyıldaki isimlendirmesi açısından oldukça önemlidir. Hem Skylitzes Zeyli hem de Skylitzes'in vakayinamesini takip eden XII. yüzyıl kronikçisi Kedrenos, XI. yüzyılda Anadolu'ya gelen ilk Selçuklu akıncılarını; Türkler için kullanılan arkaik terimler olan Hunlar (Οὐννοι), Persler (Πέρσαι), Partlar (Πάρθοι), Persoskythian (Περσοσκυθῶν) veya Skythopersians (Σκυθοπέρσαι) olarak değil Türkler (Τοῦρκοι) olarak tanımlarlar. Üst düzey bir Bizans bürokrati ve tarihçisi olarak eserini XII. yüzyılın başlarında kaleme alan Ioannes Zonaras da Türklerin akınlarını ve XI. yüzyılda Nikaia'da Selçuklu Devletini kurmalarını anlatırken aynı terimi kullanmayı tercih etmiştir. Anadolu Türklerini, Türkler (Τοῦρκοι) olarak da ifade eden bu arkaizmden kaçınan eserler grubuna Mikhail Glykas'ın XII. yüzyıl vakayinamesi ve Selanikli Eustathios'un Normanların Selanik'i ele geçirmesine ilişkin anlatımı da dâhil edilebilir. Hatta bazı kroniklerde Türkiye Selçukluları da dâhil olmak üzere Anadolu Türkleri için "Türk" ve "Pers" terimleri birbirinin yerine kullanılmıştır.²²³

Bizans tarihçileri ve vakanüvisleri, Bizans'ın doğulu komşuları için arkaik isimlendirmeleri rastgele kullanmamışlardır. Tarih yazarları Sarazenler (Σαρακῆνοι) ve Persler (Πέρσαι) terimlerini kullanırken çağdaş anlamlarının farkındadırlar. Sarazen; Bizans'ın Arapça konuşan komşularını, Persler ise Küçük Asya ve Yakın Doğu'nun Farsça ve Türkçe konuşan halklarını temsil etmektedir. XI. yüzyıldaki Türklerin gelişinden önce Bizans tarih yazarları doğudaki komşularından bahsederken, Arapları "Pers" tabiri ile nitelendirmemiştir. X. yüzyılda yazılan Theophanes'in Zeylinde, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'nın Arapça konuşan Müslümanları Sarazenler (Σαρακῆνοι), Hagarenler (Ἁγαρευοί), İsmaililer (Ἰσμαηλιται) veya Araplar (Ἀραβες) olarak tanımlanmıştır.²²⁴

²²² John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811–1057*, translated by John Wortley, Cambridge University Press, New York 2010, s. 416.

²²³ Koray Durak, a. g. m., s. 66-67.

²²⁴ Koray Durak, a. g. m., s. 69; Adem Tülüce, a. g. e., s. 184-187.

3.2. MÜTTEFİK TÜRKLER

Yukarıda Bizanslılar ile Türkler arasında dört buçuk asırlık süreçte yaşanan mücadeleler ve bunun sebep olduğu siyasi çekişmeler açıklanmıştır. Fakat ilişkiler sadece mücadele ve çekişme şeklinde olmamıştır, arada ittifaklar da söz konusudur. Şüphesiz Bizanslılar ve Türkler arasındaki ittifaklarda Türklerin askeri nitelikleri önemli bir faktördür. Özellikle IV. yüzyıldan itibaren Bizans kaynaklarında Türklerin çok iyi savaşçı olduklarına dair gözlemlere sıkça rastlamaktayız. Bizans'ın onlardan askerlik hizmeti için sık sık yararlandığı da bir gerçektir. Hatta Malazgirt Savaşında Bizans ordusu içerisinde önemli miktarda Türk olduğu da bilinmektedir. Mikhael Attaleiates tarafından bu gruplar yabancı birlikler olarak görülmektedir. Attaleiates; Türkler'in Bizans İmparatoru Diogenes'in kampının dışında bulunan İskitler'e bir gece saldırdığından bahsetmiştir. İskitler kendilerini korumak için içerdeki kamp alanına girmiş ve Türklere benzedikleri için bir kargaşa yaşanmıştır. Bir diğer rivayetinde ise, savaş sırasında İskitlerin bir kısmının Türklerin tarafına geçtiğinden bahsetmiştir. Bahsedilen olaylar şu şekilde cereyan etmiştir:

“O zaman, sanki ex machina [Birden ortaya çıkış için kullanılan bir deyimdir.] gibi, Türkler aniden çıkagelip kampın dışındaki İskitlere ve askeri malzeme satanlara vahşice saldırdılar. Anlamsız ulumalar ve ok atışlarıyla etraflarında at sürdüler ve onları daracık bir yere sıkıştırdılar bu yüzden saldırıların kurbanları ordugahın içine kaçmaya zorlandılar. Hepsi birbirinin üstlerine çıkmış halde kovalandıkları ve giriş kapısına doğru sıkıştırıldıkları için büyük bir karışıklık oluştu, bu yüzden kampın içindekiler düşmanın topyekûn saldırdığını, bütün kampı ve teçhizatı ele geçireceklerini düşündüler. Gökyüzünde ay olmadığından kimin kaçtığını kimin kovaladığını ya da kimin karşı tarafta olduğunu anlayamazdınız. Üstelik İskit paralı askerleri tüm yönleriyle Türklere benziyordu ki bu, o gece durumu daha karmaşık hale getiriyordu... Yetmezmiş gibi, ertesi gün de düşman etrafta dolaşmaya ve savaşmak için bizi kışkırtmaya devam etti. Ayrıca yakınlardaki nehre erişimi de kontrol altına aldılar ve Romalıları susuz bırakmak için uğraştılar. Aynı gün Tamis komutasındaki bir grup İskit, düşman tarafına geçti”²²⁵

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, İskitler şeklinde bahsedilen Türkler Bizans ordusunda görev almıştır. XI. yüzyıldan itibaren Bizans Thema ordularının sık sık

²²⁵ Attaleiates, *Tarih*, s. 162.

problem çıkarması üzerine bu türden paralı askerlerin orduda istihdam edildiği görülmektedir.

Yukarıdaki örnek dışında oldukça farklı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Mütteliklik ya da düşmanlık ikileminde devam eden ilişkilerin çok standart bir modelini oluşturmak zor gözükmektedir. Örneğin Bizans İmparatorluğu'nun, XII. yüzyılda Anadolu'da birbirleriyle çetin bir mücadeleye giren Türk beylerini birbirine kışkırttığı durumlar olmakla birlikte bazen de bunun tam tersi söz konusu olabilmektedir. Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud ile Danişmend Gazi Gümüş Tekin Ahmed, Bizans'a karşı ortak hareket edebilmektedir. Bizans tarihçisi Niketas bu durumu oldukça incelikli bir üslupla kaydetmiştir:

“Konya sultanı Mesud'un düşmanı olan Mukhumet(Muhammed) şehre hakimdi. Ioannes bu uygun durumdan yararlanarak Mesud ile ittifak akdetti ve ondan aldığı kuvvetlerin yardımı ile Muhammed'e taaruz etti. Muhammed doğal olarak bu iki ordu ile başa çıkamayacağını biliyordu; onun için kendi milletinden olan Mesud ile anlaşmaya ve aralarındaki düşmanlığı ortadan kaldırmaya çalıştı. Yazdığı bir mektupta, diğer bazı hususlar yanında özellikle, Bizanslıların imparatoru ile yapılan ittifak yüzünden Türk çıkarlarının zarar gördüğüne işaret ediyordu; bu sebepten onlar, her ikisi de aynı millete mensup oldukları cihetle, birbirleriyle ittifak etmeliydiler.”²²⁶

XI. yüzyılda ve devam eden süreçte Anadolu'ya yoğun bir şekilde göç eden Türkler, Bizans toplumunu yalnız askeri ve siyasi yönden etkilememiştir. XIII. yüzyıldan itibaren Türkler, Bizans medeniyeti ile sosyo-kültürel alanlarda karşılaşmışlardır. Yaşanan gelişmeler neticesinde doğal olarak Bizans tarihçileri, yabancılarla karşılaştıklarında verdikleri tepkileri güncelleme ihtiyacı hissetmiştir. Yunanca kaleme alınan metinlerde Bizans-Türk karşıtlığının yerini karşıdakini “benimseme” yönünde bir tutumun aldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman Türkler, Geç Bizans toplumu ile bir arada yaşayan bir halk haline gelmiştir.

IV. Haçlı Seferiyle Bizans başkentinin yağmalanmasından sonra Laskaris ailesinden Theodoros, Konstantinopolis'i Latinlerden geri almak üzere Nikaea gibi elverişli bir

²²⁶ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s. 13.

kenti ele geçirmek için annesi Bizanslı bir prenses²²⁷ olan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'den (Hakimiyeti: 1192-1196, 1205- 1211) destek almıştır.²²⁸ Akropolites'e göre Gıyaseddin Keyhüsrev, İmparator Aleksios tarafından vaftiz edilmiş ve evlat edinilmiştir.²²⁹ Tarihçinin kaydettiğine göre imparatorun Anadolu'da Latinlere karşı güçlenmesi öncelikli hedefiydi. Bu yaşanan gelişmeler Laskaris ailesini ve Türkiye Selçuklu Sultanlığını yakınlaştırmıştır. XIII. yüzyılın başında oluşan şartlar gereği Bizans, Türklerle artık müttefik haline gelmiştir. Akropolites eserinde, Laskaris'in Türkiye Selçuklu devletinden yardım talebini şu kelimelerle ifade etmiştir: “Çünkü o aralık, tanıdığı olan, Türklerin hükümdarına (Konya'daki Rum Selçukluları Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'e) gitti ve onunla bir antlaşma yapıp tasarımını gerçekleştirmeyi başardı.”²³⁰ Yukarıda bahsettiğimiz Alaşehir Savaşını hariç tutmak kaydıyla Bizans-Selçuklu ilişkileri bu çerçevede devam edecek ve bu durum Bizans metinlerine de yansıtacaktır. Akropolites'in eseri daha çok bir kronik tarzında olması sebebiyle İznik İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Sultanı arasındaki siyasi ittifaklar ve çatışmalardan bahsedilmektedir. Esere yansıyan müttefik olma durumları her iki tarafta da yaşanan siyasi krizlerle doğrudan ilgilidir.

Akropolites, sadece Nikaea ile Türkiye Selçukluları arasındaki ittifaklardan bahsetmekle kalmamıştır. Selanik'in hakimiyeti üzerine Theodoros Angelos ile rekabeti kaybeden Manuel, Antalya'ya gelerek Türkiye Selçuklu hâkimiyetine sığınmıştır. Kaynağın ifadelerinden anlaşılacağı üzere Manuel burada çok iyi bir şekilde

²²⁷ Erdoğan Merçil, “Bizans'da Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, 5-9 Eylül 1990, Ankara, ss. 713-720.

²²⁸ Gıyaseddin Keyhüsrev de daha önce saltanat mücadelesine girdiğinde uzun bir arayış sonrası (1199-1200) üzerinde altın elbise başında bir sarık ve ayağında kırmızı çizmeler olduğu halde Konstantinopolis'e ulaşmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi hakkında doktora tezi hazırlayan ve daha sonra bu tezi Türk Tarih Kurumunda yayımlayan Selim Kaya, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vaftiz edilmesi ile ilgili kaydını, sultanın dini ve milli hisleri bakımından oldukça güçlü bir şahsiyet olması sebebiyle gerçekçi bulmamaktadır. Fakat Bizans tarihçisinin bu kaydının aksine herhangi bir dönem kaynağı da zikretmemektedir. Kaya'nın bu yorumu, bir nebze pejoratif gözükmektedir. Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 107. Ali Sevim, “KEYHUSREV I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, ss. 347-349, Ankara 2002, s. 347. Donald M. Nicol, *a. g. e.*, s. 14.

²²⁹ Akropolites'in bu kaydını teyit edecek ya da reddedecek herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

²³⁰ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 24.

karşılanmıştır.²³¹ Bizans soylu aileleri ile Türkiye Selçukluları arasındaki bu ilişkiler iki şeyi göstermektedir: İlk olarak daha önce de bahsettiğimiz gibi bu yüzyılda her iki uygarlık arasındaki ilişkileri Hıristiyan-Müslüman ya da Romalı-Türk gibi iki kutuplu görmekten ziyade daha çıkara dayalı bir zeminde düşünmek gerekmektedir. İkinci olarak ise sınırların çok kalın çizgilerle çizilmediğini görmekteyiz. İznik İmparatorluğu ile Selçuklular arasındaki müttefiklik ilişkilerine bir örnek vermek gerekirse; İmparator II. Theodoros Laskaris, Bulgar hisarı Tzepaina üzerine yaptığı sefer sırasında; Anadolu'dan Mouzalon'dan gelen mektupta Moğolların Selçuklular üzerine yürümeleri sebebiyle telaşlandıklarını görmekteyiz. Laskaris Anadolu'da durumu bizzat gözlemlediğinde durumun çok da acil olmadığını ve hızlı hareket etmesine gerek olmadığını düşünmüştür. Selçukluların Moğollar karşısında mücadeleleri, İznik İmparatorluğu'nun menfaatine bir durumdur.²³²

Bizans ve Türkiye Selçuklularının müttefik olmalarıyla alakalı başka bir örnek verecek olursak: 1256 baharında İmparator II. Theodoros Laskaris büyük bir orduyla Bulgarlara ve müttefikleri Kuman Türklerine karşı meydan savaşı vermek üzere Rumeli'ne geçmiştir. Başta orduyu toplama sebebi XIII. yüzyılın başlarından beri müttefik ve komşu oldukları Türkiye Selçuklularına yardım etmek niyetiyle Moğollarla savaşmaktı. Fakat Selçuklulara elçi göndererek Moğollardan herhangi bir tehdit olmadığını öğrenince, Bulgarlara ve onların müttefikleri Kuman Türklerine karşı savaşmak üzere Rumeli'ne geçmiştir.²³³ Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Moğol tehdidinin hem Türkiye Selçukluları hem de İznik İmparatorluğu için ortak düşman olması, iki uygarlığı kader birliği içerisinde güçlü bir müttefik haline getirmiştir. XIII. yüzyıl kaynaklarının Türkler hakkında kullandığı ifadelerde “barbar” kavramına çok fazla rastlanmaması muhtemelen bu yakın ilişkinin bir yansımasıdır. Bu da Türk imajının değişiminde siyasi durumun ne kadar etkili olduğuna dair güzel bir örnektir.

Bizans ile Türkiye Selçukluları arasında ittifak ilişkilerine ilginç bir örnek daha verecek olursak; VIII. Mikhael Palaiologos, 15 Ekim 1256 tarihinde Türkiye Selçukluları ile

²³¹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 71.

²³² Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 115.

²³³ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 121.

Moğollar arasında meydana gelen savaşta Hıristiyanlardan oluşan birliklerin komutanlığına atanmıştır. Sultan İzzeddin Keykavus tarafından Mikhael'in bu birliklerin başına getirilmesinin sebebi, İznik İmparatorluğu'nun ve sınır boylarındaki Türkmenlerin desteğiyle bir direnişin örgütlenebileceğini düşünmüş olmasıdır. Fakat O, yabancı bir ülkede bulunduğu ve bu savaşta ölürse Hıristiyan kanının “dinsiz imansızların” kanıyla karışacağından endişe etmiştir. Akropolites'in kaydına göre VIII. Mikhael, büyük bir cesaretle Moğollara karşı savaşmıştır. Emşir-i Ahur Fahreddin Arslan'ın taraf değiştirmesi neticesinde savaşın gidişatı değişmiş ve Mikhael, Sultan ile beraber Kastamonu civarına kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Akropolites, burada VIII. Mikhael'in cesur, savaşçı ve sadık müttefik olma özelliklerini sıralarken Türkler arasındaki ihaneti de savaşın kaybedilme sebebi olarak göstermektedir.²³⁴

XIII. yüzyılda Bizans'ın doğu politikası, batıda meydana gelen olaylarla doğrudan ilişkili gözükmektedir. İmparatorlar hem doğuda hem de batıda meydana gelen olaylar arasında denge siyaseti izlemek durumunda kalmışlardır. Theodoros Laskaris, İznik İmparatorluğu'nun devamı için Türkiye Selçuklularının en önemli müttefik olduğunun farkında olarak Balkanlar'daki gelişmeler kadar Anadolu'da Selçuklularının durumunu da sürekli takip etmek durumundaydı. Bu sebeple Akropolites'in eserinde Türkiye Selçuklu Sultanları yukarıda bahsettiğimiz olaylar dışında genelde müttefik olarak algılanmaktaydı.²³⁵

3.3. DÜŞMAN TÜRKLER

XIII. yüzyıl Bizans kaynaklarında Türkler her zaman müttefik olarak görülmemiştir. Zaman zaman kötü bir hadiseyi anlatırken ya da karşılaştıkları düşmanların alışkanlıklarını nitelendirirken “iğrenç huylarını” diyerek Antikçağın İskit halklarının özellikleriyle özdeşleştirmektedir. Bu duruma dair tipik bir örneği Akropolites'in

²³⁴ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 133; Osman Turan, VIII. Mikhael'in savaşta yer aldığına dair herhangi bir bilgi vermediği gibi savaşın kaybedilmesini de II. İzzeddin Keykavus'un iyi bir sultan olmamasına ve ahlaki bazı zaafına bağlamaktadır. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 498; Claude Cahen ise VIII. Mikhael'in savaşta yer aldığını aktarmaktadır. Claude Cahen, *a. g. e.*, s. 241.

²³⁵ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 134.

eserinde görmek mümkündür. Yazar İznik İmparatorluğu ile Bulgar Krallığı arasındaki mücadelelerden bahsederken Bulgarları İskitler'in birtakım kötü özellikleriyle nitелеmektedir. Bulgar Kralı İvan Asan'dan bahsederken şu ifadeleri ilgi çekicidir:

“Şurası doğru ki hiç kimse Rumlara onun kadar kötülük etmemiştir; hatta ona köpek sözcüğüyle bağlantılı bir lâkap takılmış, herkes ona Skyloiannes Köpek İoannes/İvan] demiştir; çünkü İskitlere pek yakınlık edinmişti, hısmılık kurmuştu ve onların iğrenç huylarını taklid etmekteydi, Rumları kıyımdan geçirmekle eğlenir olmuştu.”²³⁶

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Antik barbar kavramı yüzyıllara göre değişiklik göstermesine rağmen düşman algısının içerisinde İskit (Kuman) halkları önemli bir unsurdur. “Barbar” kavramına her yüzyılda farklı bir grup gelebilmektedir. V. yüzyılda Romalı tarihçiler barbar ile Attila'nın Hun boylarını kastederken, XIII. yüzyılda Akropolites Balkanlar'daki kalabalık Kuman boylarını barbar olarak betimlemekteydi. Akropolites, Bulgarların “iğrenç huylarını” İskitlere (Kumanlara) benzeterak açıklamaktadır. Akropolites, İskitlerin (Kuman) Trakya üzerine düzenledikleri akınlarla bölgeyi büyük bir tahribata uğratmalarını düşmanca bir ifadeyle “İskit çölü denen ülkeye” şeklinde kaydetmektedir. İskitlerin yağma ve yıkım neticesinde bu bölgede büyük tahribata yol açtıklarını oldukça olumsuz ifadelerle kaydetmektedir:

“İşte böylece İskitler Makedonya'nın bütün bölgelerini talan ettiler ve (halkını kaçırarak) bu bölgeleri ıssız bıraktılar ve orasını, halk deyişinin söylediği üzere “İskit Çölü” (İskitlerin çöle çevirdiği ülke) ettiler; beri yandan da zaptedilmesi kolay olacak ne kadar küçük kent varsa onları zaptettiler. Öldürdüklerinin sayısı çoktu; ayrıca herkes varını yoğunu yitirdi ve köle edildi yahut Edirne, Dimetoka, Vize, Gelibolu gibi büyük kentlere ve onları koruyacak güçlü surları ve kalabalık nüfusu olan diğerlerine sığındı.”²³⁷

Anadolu'daki Selçuklu Türklerinden bahsederken daha itinalı bir üslup kullanan Akropolites, Balkanlarda ve Trakya'daki Kuman akınlarını anlatırken oldukça sert bir tarz benimsemiştir.

²³⁶ Akropolites'in eserinde İskitler olarak bahsettiği halklar Kumanlardır. Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 35.

²³⁷ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 59-61.

XIII. yüzyılda İznik ve daha sonrasında Konstantinopolis merkezli yazan tarihçiler, Türkiye Selçukluları ile iyi geçinmek zorunda olduklarından daha diplomatik bir dil kullanmışlardır. Fakat Türkmenlerin kontrolsüz hareketlerinden rahatsız olduklarını da açık bir şekilde ifade etmekten kaçınmamışlardır. Bu olayların en yakın şahidi Akropolites, Türkmenlerin nasıl algılandığına dair çok ilginç bilgiler aktarmaktadır:

“Gerçekten, Mikhael Türkmenlerin yaşadığı bölgeye ulaştı: bunlar, Pers (saray dilleri Farsça olan Anadolu Selçukluları) devletinin sınırlarında yaşayan ve Rumlardan ölesiye nefret eden bir ulustur; bu nedenle malımızı mülkümüzü talan etmekten mutlu olurlar ve savaşta ele geçirilen ganimetler onları hoşnut eder; ayrıca, özellikle Pers devletinin durumu kötüleyip de (Rumlarla barış antlaşması olduğu halde sınır boyundaki Türkmenlerin talan akınlarını denetleyemez hale düşüp de), Takharios’ların/Moğolların akınları nedeniyle (Selçuklu egemenliği) belli belirsiz olunca buna (Rum arazisinde talancılık etmeye) düşkünlük gösterirler. Böylece o sırada bazı Türkmenler (ellerine düşen) Mikhael Komnenos’u beklenmedik bir armağan gibi buldular ve doymaz gözleri onun mallarına takıldı. Onun her şeyini aldılar; (üzerindeki) altını, gümüşü, atını, giysilerini, giymekte olduğu çamaşırları bile; hatta Mikhael’in yanında bulunanları da (hizmetkar köleleri de) bölüştüler ve her biri onlardan birini kendi kölesi olmak üzere aldı.”²³⁸

Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, Bizans’ın en önemli gelir kaynağı olan Batı Anadolu bölgesine doğru Türkmenlerin yaptıkları yağmalar Akropolites tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilmiştir. Türkiye Selçuklu merkezi otoritesinin uçları kontrol etmekte zorlandığı bir dönemde Türkmenler; “Rumlardan ölesiye nefret eden bir ulus”, “talan etmekten mutlu olurlar”, gibi basmakalıp ifadelerle zikredilmektedir. Bunun en temel sebebi ise, Bizans’ın en verimli arazilerinin yağmalanması neticesinde ekonomik anlamda büyük bir kriz yaşamasına sebep olmalarıdır. Parçalanmış Bizans mirası üzerindeki İznik, Trabzon ve Epirus rekabetine Türkmenlerin yağmaları da eklenince işler iyice içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Tarım üretiminde çok ciddi bir azalma olmamakla beraber ticaretten elde edilen gelirin düşmesi Anadolu’da Türkmenlerin, Balkanlar’da Tatarların farklı bir dille anlatılmasına sebep olmuş gözükmektedir.²³⁹ Yukarıda verdiğimiz örneklerden ve ikinci bölümde detaylı bir şekilde gösterdiğimiz üzere, Akropolites yaşanan siyasi olaylara şahit olurken daha tarafsız bir tutum benimseyip düşmanca tutumunu gizlemeye çalışırken XIII. yüzyılın

²³⁸ VIII. Mikhael Palaiologos Akropolites’in eserinde çoğunlukla Mikhael Komnenos olarak geçmektedir. Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, s. 131-132.

²³⁹ Bu dönemin Bizans ekonomisi konusunda bkz. Angelili E. Laiou-Cécile Morrisson, *Bizans Ekonomisi*, çev. Bahattin Bayram, Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 187-204.

sonunda ve XIV. yüzyılın başlarında “düşman Türklerin” faaliyetlerinin ağır sonuçlarına şahit olan Pakhymeres daha açık bir düşman imajı çizmiştir.

SONUÇ

Ortaçağ'ın önemli bir siyasi aktörü olan Bizans İmparatorluğu; kendi hakimiyet ve devlet geleneklerini yaratmış, yaşadığı uzun tarihi süreçte birçok medeniyetten etkilendiği gibi etrafındaki diğer devletleri ve halkları da etkilemiştir. Antikçağ mirasını Roma vasıtasıyla benimseyen Bizans uygarlığının ürettiği metinlerin oluşumunda çevrelerindeki dünyanın olumlu ve olumsuz büyük etkisi olmuştur. Zengin bir klasik gelenekten beslenen ve Hıristiyanlığın kurumsallaştığı dönemin şahidi olarak Bizans, çevresi için entelektüel bir muhataptır. Dolayısıyla tezin genel çerçevesini; XIII. yüzyıl Bizans tarihçi entelektüellerinin kültür dünyalarının çeperinde yer alan Türkleri nasıl gördüğü oluşturmaktadır.

Tezin giriş bölümünde; Bizans tarihyazını geleneğinin oluşumu genel hatlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu gelenekte barbar olarak adlandırılan Türklerin nasıl algılandığı spesifik örneklerle gösterilmek suretiyle “Türk İmajının” gelişim seyri takip edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Helenistik kültür mirasının üzerine Hıristiyanlık elbisesi giymiş Bizans'ın IV. yüzyılda Attila'nın Hunlarını nasıl algıladığı detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. İlk defa Türklerden bu kadar ayrıntılı bir şekilde bahseden kaynakların incelenmesi “Türk İmajının” nereden nereye geldiğini göstermek açısından önemli görülmüştür. Ammianus Marcellinus, Priscus ve Ioardanes gibi yazarlar bu halktan, Antikçağın önyargılı ifadeleriyle “Barbarlar” olarak bahsederken aynı zamanda iyi savaşçılar olmalarını vurgulamışlardır. XI. yüzyıla kadar çeşitli örneklerle tasvir edilen ve bahsedilen çizgide devam eden bu “Türk İmajı”, Malazgirt Savaşından sonra büyük bir kırılma yaşamıştır. Türklerin Anadolu'yu yurt tutma sürecinde yaşanan Bizans-Selçuklu mücadeleleri, tezde ele alınan kaynaklara daha çok “çatışma” kültürü çerçevesinde yansımıştır. Bu askeri mücadelelere rağmen, Anadolu'daki Bizans halkı artık Türklerle bir arada yaşamaya alışmıştır. Buna dair örnekler sınırlı olmakla birlikte Beyşehir Gölündeki adalarda yaşayan halkın tutumu bir arada yaşamaya dair enteresan bir örnek olarak kayda geçmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nda XI. yüzyılın ilk çeyreğinde II. Basileios'un ölümüyle başlayan kriz, 1071 yılında hem doğuda hem de batıda yaşanan “büyük felaket” ile

sonuçlanmıştır. Tezin giriş bölümünde bu dönüm noktasından sonra meydana gelen ağır siyasi krizin ertesinde eserlerini kaleme alan Bizans tarih yazarlarındaki “Türk İmajı” konusunda yaşanan dönüşüm, spesifik örneklerle ortaya koyulmuştur. Bahsedilen krizler neticesinde Balkanlar’da ve Anadolu’da büyük toprak kayıpları yaşanmıştır. Toprakları iyice küçülen Bizans İmparatorluğu, XIII. yüzyılın başına gelindiğinde “Roma” idealinden vazgeçmek zorunda kalarak yerel bir devlete dönüşmüştür. Bu yaşanan gelişmeler neticesinde Bizans tarih yazarları, imparatorluğu doğudan tehdit eden Türkler hakkında yeni bir dil geliştirmek zorunda kalmıştır. Tarih yazıcılığına da yansıyan siyasi şartların ortaya çıkardığı bu yeni durum, 1204 öncesine göre daha alçak gönüllü, varlığını devam ettirmek için mevcut şartları en yüksek seviyede kendi çıkarına kullanmaya yönelik olmuştur. Bahsedilen çöküşle birlikte Bizans İmparatorluğu varlığını devam ettirebilmek ve merkezi yönetime karşı sık sık ortaya çıkan iç isyanları bastırabilmek için, tıpkı XI. yüzyıldan önce olduğu gibi, Türk kökenli paralı askerlere sürekli başvurmak zorunda kalmıştır. İmparatorluğu tehdit ettikleri bir dönemde dahi “ücretli asker” olarak Türklerden istifade edildiği ortaya konmuştur.

Bizans’ın güç kaybına Selçukluların meydana getirdiği büyük göç dalgası eklenince, Türkler Bizans topraklarında hızla yerleşmiştir. Türkmenlerin kontrolsüz akınlarıyla başlayan ve Türkiye Selçuklu Devleti’nin, Anadolu’nun kontrolünü hemen hemen sağladığı XII. yüzyılın sonlarında, artık bu mekân “Türkiye” haline gelmiştir. Eski gücünden oldukça uzaklaşan Bizans, yaşanan dönüşüme Miryokefalon (17 Eylül 1176) gibi bir girişimle askeri olarak cevap vermeye çalışmışsa da başaramamıştır. Bahsedilen siyasi ve demografik değişim Bizans kaynaklarına açık bir şekilde yansımıştır. Bunun neticesinde Bizans kaynaklarında özellikle Selçuklularla ilgili bilgiler artmış ve “Türk İmajındaki” dönüşümün emareleri görülmeye başlamıştır. Fakat asıl büyük kırılma, IV. Haçlı Seferi neticesinde Latin Haçlıların Ortodoksluğun merkezini ele geçirmesiyle ve Bizans’ın Akdeniz’in egemenliğini bir daha ele geçirememek üzere kaybetmesiyle yaşanmıştır.

Türklerin Anadolu’ya yerleşmesine ve imparatorluğun doğu vilayetlerinin büyük kısmının kaybedilmesiyle “öteki”nin varlığı kalıcı bir hal almıştır. Bu tehdit, bahsettiğimiz kaynaklarda daha çok dini terminoloji ile ifade edilmiştir. Yoğun bir

Hıristiyan bakış açısı ile eserlerini kaleme alan tarihçilere göre Türkler, Tanrı'nın seçilmiş halkına yönelik ölümcül bir tehdittir. Bu inanca göre; Tanrının emaneti olarak gördükleri topraklarını ve halkını sadece Onun inayetiyle geri alabilirlerdi. Böylece bu tezde ulaştığımız sonuçlardan bir diğeri de XIII. yüzyılda durumu kabullenen tarihçilerin, Helen kimliğindeki devlet kavramının idealize edilmiş hali “Polis”e sahip çıkma noktasında bir tutum sergileyerek eserlerini kaleme almış olmalarıdır.

1204 yılında Latinler tarafından Konstantinopolis'in istila edilmesiyle Bizans İmparatorluğu, tarih sahnesinden çekileceği mutlak çöküşün eşiğine gelmiştir. Bu tarihten itibaren Bizans yönetici aileleri; Epiros Despotluğu, İznik ve Trabzon İmparatorlukları vasıtasıyla Bizans'ın kültür ve geleneğini devam ettirmeye çalışmışlardır. Ancak Bizans tarihyazımı geleneğinin dönüşümünde bahsedilen Latin İstilasını önemli bir değişime sebep olmuştur. Bizanslılar ve Latinler arasında uzun yıllardır devam eden gerilim Konstantinopolis'in işgaliyle en üst seviyeye ulaşmış, Bizanslılar, Latinler ile olan bütün geleneksel ve tarihî geleneklerini koparmaya çalışarak kendilerini Antik Yunan geçmişine bağlamaya çalışmışlardır. Böylece eskiden pagan anlamına gelen “Helen” ifadesi, bu dönemle birlikte imparatorluğun kimliğini oluşturan önemli bir unsur haline gelmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gelişmelerle XIII. yüzyıl; Bizans tarih yazımında kendine ait özellikleri sebebiyle farklı bir dönem olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu dönemde yeni bir “Türk” algısı kaynaklara yansımıştır. Büyük dönüşümün en önemli görgü şahitleri Georgios Akropolites ve Georgios Pakhymeres'in eserlerinde Türkler artık mutlak bir barbar ya da düşman şeklinde değil de zaman zaman müttefik olarak anılmıştır. Bu kaynakların sistematik bir şekilde analiz edilmesiyle Bizanslıların XIII. yüzyılın şartlarında etrafındaki dünyayı ne şekilde algıladıkları belirlenmiştir. IV. Haçlı seferinin “Roma imparatorluk ideolojisinde” meydana getirdiği büyük değişim; XIII. yüzyıl Bizans tarihi metinlerindeki Türk imajına da yansımıştır. Ayrıca burada bu dönemin Türkiye Selçuklularının altın çağına denk gelmesinin de imaj değişiminde etkili olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Bizans tarihçileri güçlü bir tarihyazımı geleneği ile yetiştiklerinden ortaya koydukları eserlerinin değerlendirilmesi de son derece geniş bir perspektiften bakmakla mümkün olabilmektedir. Bu anlamda XIII. yüzyılın hem Doğu hem de Batı dünyasını çok iyi

bilen ve bilmek zorunda olan önemli tarihçileri Akropolites ve Pakhymeres'in verdiği bilgilerin tahlil edilmesi, bahsettiğimiz dönemin anlaşılmasında anahtar rol oynamaktadır. XIII. yüzyılda meydana gelen olaylar neticesinde Bizans İmparatorluğu'nun büyük bir çöküş içerisine girmesi, bu uygarlığın tarihçilerinin büyük bir dönüşüm geçirmesini zorunlu kılmıştır.

Bu araştırmada analiz edilen tarihçilerin eserleri geleneksel “çöküş” paradigmasından ziyade tezin geneline hâkim olan “dönüşüm” paradigmasıyla ele alınmıştır. Dönemin tarihçilerinin eserleri incelendiğinde yaşadıkları zamanın gerçekliklerinin farkında oldukları ve şartların kendilerine dayattığı mecburiyetlerle yeni bir “öteki” inşa ettikleri ortaya koyulmuştur. Bahsettiğimiz tarihçiler Bizans açısından siyasi önemi olan yerleri ve buralarda yaşayan halkları, Antikçağın coğrafya bilgisinden istifade etmek suretiyle tasnif etmiş ve birtakım değerlendirmeler yapmışlardır. Bu tarihçilerin anlatılarında yer alan her ifade, Bizans'ın etrafındaki halklarla ilişkilendirilerek Türk İmajını tespit etmede kullanılmaya çalışılmıştır. Böylece metinlerin dış faktörlerle birlikte analizi Bizans'ın “ötekisini” anlamaya katkı sağlamıştır. Dönemin tarihçilerinin daha uzlaşmacı bir tavırla ele aldığı Türkler -her ne kadar eserlerin merkezini oluşturmasa da- artık daha dikkat edilmesi gereken bir halk olarak görülmüştür. Bu tezde kullanılan eserlerde kendilerinden önceki tarihçilere nazaran nasıl bir dönüşümün yaşandığı ortaya koyulurken, “Türk imajı” tek bir merkezden (Konstantinopolis) yazılan metinlerde araştırılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun XIII. yüzyılda yüzleşmek zorunda kaldığı iç krizden (ekonomik ve sosyal) ziyade, birdenbire Anadolu'yu, Balkanları ve en nihayetinde Konstantinopolis'i fetheden Türklerin, Bizans'ın tarih sahnesinden çekilmesiyle neticelenecek kaderindeki belirleyici rolü, kaynaklardaki bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla burada Bizans tarih yazarlarının Türk algısını ortaya koyarak çöküş sürecinin en önemli unsurunun nasıl görüldüğü izah edilmiştir.

Bizanslılar, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak gördükleri imparatorlarının kendilerini bütün kötülüklerden ve belalardan koruyacaklarına inanıyorlardı. Bu sebeple XII. yüzyılda Anadolu'nun ellerinden çıkması karşısında Tanrı'ya daha fazla dua ederek ve günahlardan arınarak Türk tehdidinden kurtulabileceklerini düşünmüşlerdir. Fakat

XIII. yüzyılda durum gitgide kötüleşince, Türk varlığı ile beraber nasıl yaşanabileceği konusunda bir tutum sergilemek zorunda kalmışlardır. Ele aldığımız dönem tarihçileri, XII. yüzyıldaki coşkun yakarışların işe yaramaması üzerine, durumu kabullenerek, farklı bir yazım tarzını benimsemişlerdir.

XI. yüzyılda iyice yoğunlaşmaya başlayan Bizans-Türk ilişkileri XV. yüzyıla geldiğinde; Anadolu'nun demografik dönüşümünün tamamlanması, Osmanlı Türklerinin Balkanlar'da hızlı ve kalıcı bir şekilde yerleşmesi ve Bizanslıların bu yeni halkın daha önce karşılaştıkları Müslümanlardan farklı olduklarını anlamaları ile beraber, kaynaklardaki "Türk İmajı" klasik gelenekten koparak bambaşka bir hale gelmiştir. XIII. yüzyılda meydana gelen olaylar sonucunda Bizanslıların Türklere bakışında yaşanan değişimi XIV. yüzyılda Aleksios Makrembolites, şu cümleyle açık bir şekilde ifade etmiştir: "Onlar Hıristiyan adını taşıyor, ama Hıristiyan gibi davranıyorlar."²⁴⁰ XV. yüzyılda ise Bizans medeniyetini ortadan kaldıracak Türklerin; Mısır, Filistin ve Suriye'de Memlûk sistemiyle egemenlik kurması, Ak Koyunlu ve Kara Koyunlu konfederasyonları vasıtasıyla Irak ve Azerbaycan'ı tamamıyla kontrol etmesi ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'in en önemli siyasi gücü haline gelmesi ile Dukas, Kritovulos, Laonikos Khalkokondyles ve Sphrantzes gibi Bizanslılar artık Türk tarihi yazmaya başlamıştır.

²⁴⁰ Michel Balivet, *Ortaçağda Türkler*, s. 25.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, Ali, “Türkler ve Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVIII, S. 1, Temmuz 2003, ss. 21-27.

Ahmetbeyoğlu, Ali, *Avrupa Hunları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 121-138.

Angelov, Dimiter, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium 1204-1330*, Cambridge 2007.

Akropolites, George, *The History*, Edited and Translated by Ruth Macrides, University of Birmingham, Oxford University Press, 2007.

Akropolites, Georgios, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yyn., İstanbul 2008.

Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri Sempozyumu Bildirileri, Hazırlayan: İlyas Kemaloğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

Attaleiates, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2008.

Ay, Resul, “Türk Fetihleri Arifesinde Anadolu Toplumı: Bizans Emperyal Yönetiminin Sınırlarına Dair Bazı Gözlemler”, *Prof. Dr. Özkan İzgi Armağanı*, Hazırlayanlar: Bahaeddin Yediyıldız, Mehmet Öz, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2011, ss. 218-247.

Ayönü, Yusuf, “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 26, S. 42, 2007, ss. 141-154.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara 2021.

Balivet, Michel, *Ortaçağda Türkler*, çev. Ela Gültekin, İstanbul 2005.

Başar, Fahamettin, “Mihaloğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, 2005, ss. 24-25.

Başta, Şerif, *Büyük Hun Kağanı: Attila*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

Bayrı Kitapçı, Buket, *Warriors, Martyrs, and Dervishes, Moving Frontiers, Shifting Identities in the Land of Rome (13th-15th Centuries)*, Brill 2020.

Bayrı, Buket Kitapçı, “Rum İlinde Bizans Kimliğinin Değişimi (13.-15. Yüzyıllar)” Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi konuşma metni, Tarih: 26 Mayıs 2010, s. 3, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html (Erişim tarihi: 10.10.2021)

Beihammer, Alexander, “Die Ethnogenese der seldschukischen Türken im Urteil christlicher Geschichtsschreiber des 11. und 12. Jahrhunderts,” *Byzantinische Zeitschrift* 102, 2009.

_____, _____, “Orthodoxy and Religious Antagonism in Byzantine Perceptions of the Seljuk Turks (Eleventh and Twelfth Centuries),” *Al-Masāq* 23/1, 2011, ss. 15-36.

_____, _____, “Patterns of Turkish Migration and Expansion in Byzantine Asia Minor in the 11th and 12th Centuries”, *Migration Histories of the Medieval Afroeurasian Transition Zone*, ss. 166-192.

Berktaş, Halil, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018.

Booth, Ian L., “Theodore Laskaris and Paphlagonia 1204-1214: Towards a chronological description”, *Arkeion Pontou*, 50, 2003-2004.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yyn., İstanbul 2000.

Cameron, Averil, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Cassidy, Nathan Ioannes, *A Translation Commentary of Book One and Book Two of the Historia of Georgios Pakhymeres*, By., (Unpublished Ph.D. Thesis), University of Western Australia, School of Humanities Classics and Ancient History 2004.

Charanis, Peter, “The Armenians in the Byzantine Empire”, *Byzantinoslavica*, Vol. 22, ss. 196-240.

Cheyne, Jean-Claude, çev. Murat Keçiş, “Mantzikert: Askeri Bir Başarısızlık mı?”, *Tarih Dergisi*, S. 72 (2020/2), ss. 207-227.

Chrysostomides, Julian, “11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu”, *Türkiye Tarihi 1071-1453*, Editör: Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, ss. 27-78.

Codex Urbinas Graecus 82, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.gr.82.

Çapan, Fatma, “Bizans İmparatoru I. Justinianos’un (527-565) Evrensel İmparatorluk Çabaları ve Sonuçları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, S. 33, Kasım 2016, ss. 212-222.

Çelik, Siren “Bizans Edebiyatına Kısa Bir Giriş” *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, ss. 294-305.

Daş, Mustafa, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2006.

- Dunlop, D. M., *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.
- Dukas, *Bizans Tarihi*, İstanbul Fethi Derneği-İstanbul Enstitüsü Yayınları, çev. Vladimir Mirmiroğlu, İstanbul 1956.
- Durak, Koray, “Defining the ‘Turk’: Mechanisms of Establishing Contemporary Meaning in the Archaizing Language of the Byzantines”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik (JÖB)*, Band 59, 2009, ss. 65-78.
- Durmaz, Sayime, “Haçlılar, Bizans ve Selçuklular”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 1*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Editör: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2015, ss. 37-54.
- Ekmekçi, Zahide, *Konstantine Porphyrogenitus’un De Administrando Imperio Adlı Eserinin Çeviri ve Yorumlaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016.
- Emecen, Feridun M., “Konur Alp Gazi’nin Kimliği ve Faaliyetlerine Dair Bilinirliğinin Sınırları”, *Belleten*, c. 84, S. 300, Ağustos 2020, ss. 543-558.
- Erdem, Y. Hakan, “Bapheus ile Yalak Ovası savaşı aynı değildi”, *Karar Gazetesi*, 2018, <https://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/bapheus-ile-yalak-ovasi-savasi-ayni-degildi>, (5.12.2020).
- Eusebios, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011.
- Failler, Albert, “Chronologie et composition dans l’histoire de Georges Pachmère”, *Revue des Études Byzantines*, 38 (1980), ss. 5-103.

_____, _____, “Chronologie et composition dans l’histoire de Georges Pachymère”, *Revue des Études Byzantines*, 39 (1981), ss. 145-249.

_____, _____, “Les Émirs Turcs À La Conquête De L’Anatolie Au Début du 14e Siècle”, *Revue des Études Byzantines*, 52 (1994), ss. 69-112.

Fryde, Edmund, *The Early Palaeologan Renaissance (1261-c. 1360)*, Brill, Leiden 2000.

Geanakoplos, Deno John, *Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches*, The University of Wisconsin Press, Madison 1989, ss. 310.

Genesios, Ioannes, *On the Reigns of the Emperors*, çev. Anthony Kaldellis, Brill, Leiden 2017.

Gumilëv, L. M., *Hunlar*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003.

Gümüüşçü, Osman-Top Yılmaz, Sevilay, *Çevre Tarihi*, İstanbul 2021.

Haldon, John, “1025-1071 Dönemi Askeri Tarihi Üzerine Alternatif Yaklaşımlar”, çev. Müjdat Namdar, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 2, 2020, ss. 495-505.

Hopwood, Keith, “Bizans Prensesleri ve Şehvetli Türkler”, çev. E. Uşşaklı, *Kebikeç*, sayı 13 (2002), ss. 145-156.

Hughes, J. Donald, *Çevresel Tarih Nedir?*, çev. M. Fatih Çalışır, İstanbul 2019.

Hunger, Herbert “On the Imitation (ΜΙΜΗΣΙΣ) of Antiquity in Byzantine Literature”, *DOP* Vol. 23/24 1969/1970, ss. 15-38.

- Imber, Colin, “İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları”, *Söğüt’ten İstanbul’a: Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara 2000, ss. 39-73.
- İbn Bibi, *Selçukname (el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye)*, Hrz. Mürsel Öztürk, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.
- İnalçık, Halil, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü veya Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”, *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XIV, No:1 (Mart1959) ss. 69-95.
- _____, _____, “Osman Gazi’nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağalı Güven, İsmail yerguz, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, ss. 78-105.
- Jeffreys, Elizabeth M., “The Attitudes of Byzantine Chroniclers Towards Ancient History”, *Byzantion*, Vol. 49, Peeters, 1979, ss. 199-238.
- Kaçar, Turhan, “Constantinopolis Önlerinde Avarlar ve Sâsâniler MS 626”, *Byzantion’dan Constantinopolis’e İstanbul Kuşatmaları*, Editörler: Murat Arslan ve Turhan Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, ss. 171-200.
- _____, _____, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus’ta Hunlar”, *XIV. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler*, C. I, Ankara 2010. ss. 84-95.
- Kafadar, Cemal, *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum’da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.

- Kaldellis, Anthony- Siniossoglou, Niketas, “Giriş, Bizans Entelektüel Tarihi Neden Önemlidir”, *Bizans'ın Entelektüel Tarihi Seçme Makaleler*, Editörler: Anthony Kaldellis-Niketas Siniossoglou, çeviren. Ercan Ertürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021, ss. 7-32.
- Kaldellis, Anthony, *Bizans Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, çev. Deniz Türker, Kara Karga Yayınları, İstanbul 2020.
- Karasu, Cezmi, Sakarya, Tuğçe M., Berber, Oktay, *Osmangazi İlkler ve Karacahisar*, Odunpazarı Bld. Kültür Yyn., Ankara 2012.
- Kaya, Selim, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.
- Kayapınar, Levent “PAKHIMERES, Georgios”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, ss. 139-140.
- Keçiş, Murat, “Georgios Akropolites ve “Tarih” Adlı Eseri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 28, S. 45, 2009, ss. 191-206.
- _____, _____, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- _____, _____, “Miryokefalon Savaşı’nda Bizans Ordusunun Stratejisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19-20 Haziran 2014, Özel Sayı, ss. 119-138.
- _____, _____, “Georgios Pakhimeris’te XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bizans-Selçuklu Hududu: Sakarya Savunma Hattı”, *Geçmişten Günümüze Sakarya, Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildirileri*, Ed. M. Y. Ertaş, M. B. Aydın, A. Bilgin, Sakarya 2017, ss. 63-70.

- Kelly, Christopher, *Attila, Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü*, Çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- Kesik, Muharrem, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- Khoniates, Niketas, *Historia (1195-1206)*, çev. Işın Demirkent, Dünya Aktüel, İstanbul 2004.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Kılıç, Arslan, *Nikiforos Grigoras'ın Romaiki Istoría adlı eserinin I.-VI. bölümlerinin çevirisi ve değerlendirilmesi*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019, ss. 422.
- Kılıç, Ayşegül, *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gazi Evrenos Bey*, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.
- Koçak, Fatma, *Türk Tarihi Açısından De Administrando Imperio'nun Değerlendirmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011, ss. 102.
- _____, _____, "De Administrando Imperio ve Türk tarihi Açısından Önemi", *Türk tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 1, 2017, ss. 48-74.

Komnena, Anna, *Alexiad-Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul 2021.

Korobeinikov, Dimitri A., *Byzantium and Turks in the Thirteenth Century*, (Unpublished Ph.D Thesis), Oxford University 2003.

_____, Dimitri A., "How 'Byzantine' were the early Ottomans? Bithynia in ca. 1290-1450", *Oxford Byzantine Seminar*, 3 February 2006. Bu makalenin geniş versiyonu "Osmanskii mir i osmanistika", *Sbornik statei k 100-letiiu so dnia rozhdeniia A.S. Tveritinovoi (1910-1973)*, eds. I.V. Zaitsev and S.F.Oreshkova, Moscow 2010, ss. 215-239.

_____, Dimitri, " 'Doğunun ve Batının Hükümdarı': Müslüman ve Hıristiyan Kaynaklarında Selçuklu Hanedanlığına Dair Kavram ve Unvanlar", Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum, Editörler: A. C. S. Peacock - Sara Nur Yıldız, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, ss. 64-78.

_____, Dimitri, "XIV. Yüzyılda Bizans İmparatorluğu ve Memlûk Sultanlığı Arasındaki Diplomatik Yazışmalar", çev. Murat Keçiş ve Uğur Dede, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı: XXXI/I, (İzmir 2016), s. 305-330.

Köprülü, Mehmet Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Alfa Yayınları, Yayına Hazırlayan: Orhan Köprülü, İstanbul, 2018.

Köprülü, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986.

Kurat, Akdes Nimet, *Die Türkische prosopographie bei Laonikos Chalkokandyles*, Hamburg 1933, ss. 94.

_____, _____, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.

_____, _____, *Çaka Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay., Ankara 1966.

_____, _____, *Peçenekler Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

Küçüksipahioğlu, Birsal, “Bizans İstanbul’una Gelen Elçiler”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2015, ss. 366-372.

Late Byzantium Reconsidered: The Arts of the Palaiologan Era in the Mediterranean, editör: Andrea Mattiello ve Maria Alessia Rossi, Taylor and Francis, London 2019.

Laiou, Angeliki E., “The Foreigner and the Stranger in 12th Century Byzantium: Means of Propitiation and Acculturation,” *Fremde der Gesellschaft. Historische und sozialwissenschaftliche Untersuchungen zur Differenzierung von Normalität und Fremdheit*, ed. Marie Theres Fögen (Frankfurt, 1991), ss. 71-97.

Laiou, Angeliki E., “On Political geography: The Black Sea of Pakhmeres”, *Studies Donald M. Nicol*, 1993, ss. 94-121.

Laiou, Angeliki E., “Italy and the Italians in the Political Geography of the Byzantines (14th Century)”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 49, Symposium on Byzantium and the Italians, 13th-15th Centuries, 1995.

Laiou, Angeliki E.- Morrişon, Cécile, *Bizans Ekonomisi*, çev. Bahattin Bayram, Runik Kitap, İstanbul 2020.

- Langdon, John Springer, *Ioannes III Ducas Vatatzes' Byzantine Imperium in Anatolian Exile, 1222-54: The Legacy of His Diplomatic Military and Internal Program for the Restitutio Orbis*, (Unpublished Ph. D Thesis), University of California. Los Angeles 1978, ss. 507.
- Lehmann, Bruno, *Die Nachrichten des Niketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selcuqen in der Zeit von 1180 bis 1280 n. Chr.*, Inaugural- Dissertation, Leipzig 1939.
- Lilie, Ralph-Johannes, "XII. Yüzyılda Bizans ve Türk Devletleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 20, sayı. 1, Haziran 2005, ss. 197-209.
- Macrides, Ruth-Magdalino, Paul, "Dördüncü Krallık ve Helenizm Retoriği", çev. Murat Keçiş-Mehmet Yağcı, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.40, S. 70, 2021, ss. 448-492.
- _____, Juliana Ruth, "Bizans Tarih Yazıcılığında XIII. Yüzyıl", Çevirenler: Murat Keçiş-Mehmet Yağcı, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 39, 2020, ss. 697-713.
- _____, Ruth, *A Translation and Historical Commentary of George Akropolites' History*, (Unpublished Ph.D Thesis), London 1978, ss. 450.
- Malamut, Élizabeth, "L'image byzantine des Petchénègues," *Byzantinische Zeitschrift*, c. 88, 1995, ss. 105-147.
- Mango, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağlalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Mango, Cyril, "Byzantine Literature as a Distorting Mirror", *Byzantium and its Image: History and Culture of the Byzantine Empire and its Heritage*, Londra 1984.

Marcellinus, Ammianus, *Res Gestae* (=Libri Rerum Gestarum), İngilizce ve Latince çeviri: J. C. Relfe, Loeb Classical Library Cilt III, Londra 1964. 31. Kitap II. 1-11, s. 381-87.

Mecit, Songül, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Menander (Guardsmen), *The History*, Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes, translated R. C. Blockley, Francis Cairns Publications, Liverpool, 1985.

Merçil, Erdoğan, “Bizans'da Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, 5-9 Eylül 1990, Ankara, ss. 713-720.

Mollaoğlu, Ferhan Kırıldökme, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve değerlendirilmesi (V.-VII. bölümler)*, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, ss. 262.

Momigliano, Arnaldo, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çev. Güneş Ayas, İthaki Yayınları, İstanbul 2011.

Moravcsik, Gy., *Byzantinoturcica*, 1-2, Leiden 1983.

Necipoglu, Nevra, “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri (11. ve 12. Yüzyıllar)”, *Selçuklular, Cogito*, S. 29 (Güz 2001), ss. 74-93.

Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261 – 1453*, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yın., İstanbul, 1999.

Orkun, Hüseyin Namık, *Attila ve Oğulları*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2017.
- Oikonomides, Nicolas, “The Turks in the Byzantine Rhetoric of the Twelfth Century,” *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, ed. Caesar E. Farah, Kirksville 1993, ss. 149-155.
- Pakhmeres, Georgius, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, II Volumes, Bonnae 1835.
- Pachymérès, Georges, *Relations Historiques, I. Livres I-III*, Introduction et Notes par Albert Failler, Traduction Française par Vitalien Laurent, 1. 1., Paris 1984.
- Pakhmeres, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2009, İstanbul 2016.
- Peacock, Andrew C. S., “Nomadic Society and the Seljūq Campaigns in Caucasia”, *Iran & the Caucasus* Vol. 9, No. 2, Brill, Leiden 2005, ss. 205-230.
- Polat, Muhammed Said “Türkiye de İlk Beglikler ve Kabilevi Siyasi Birliklerin Ortaya Çıkışı (1071-1175)”, *Belleten*, Cilt 66, Sayı: 245, ss. 61-86, 2002.
- Porphyrogenitus, Constantine, *De Adminastrando Imperio*, Greek Text edited: by Gy. Moravcsik, English Translation by R. J. H. Jenkins, Washington 1967.
- Porphrogenitus, Konstantin, *De administrando Imperio*, çev. İlhan Arslan, Post yayınevi, İstanbul 2020.
- Priscus, *Fragmenta et Excerpta Attila ve Bizans Tarihi*, çeviri ve notlar: Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

- “Pronoia”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Vol. III, Oxford 1991, s. 1733-1734.
- Runciman, Steven, *Konstantinopolis Düştü 29 Mayıs 1453*, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 1999.
- _____, Steven, *The Last Byzantine Renaissance*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- _____, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I-III. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2019.
- Sakarya, Tuğçe Müge, *Niketas Khoniates'in Eseri Historia'daki (1118-1206) Türk İmajı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- Savvides, Alexis G. C., “Acropolites and Gregoras on The Byzantine-Seljuk Confrontation at Antioch-on-The Meander (A.D. 1211) English Translation and Commentary”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 15, S. 26, 1990-1991, ss. 93-102.
- Sevim, Ali, “KEYHUSREV I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, ss. 347-349, Ankara 2002.
- Ševčenko, Ihor, *The Palaeologan Renaissance*, Stanford University Press, Palo Alto 1984.
- Shlyakhtin, Roman, *From Huns into Persians: The Image of the Seljuk Turks of Asia Minor among the Byzantine Literati of the Eleventh and Twelfth Centuries*, (Unpublished Ph.D. Thesis), Department of Medieval Studies Central European University, Budapest 2015.

Shukurov, Rustam, “The Byzantine Classification of The Turks: Archaization or Academic Traditionalism?” *Philopation: Spaziergang im Kaiserlichen Garten Schriften Über Byzanz und Seinen Nachbarn Festschrift Für Arne Effenberger, Zum 70. Geburtstag, 2012 Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, ss. 273-296.

Shukurov, Rustam, “Anadolu Türkmenlerinin Kimliğinde Hristiyan Unsurlar (XII-XIV. Yüzyıllar)”, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*, çev. Aslıhan Şengün, İstanbul 2016, ss. 9-53.

Skylitzes, John, *A Synopsis of Byzantine History 811–1057*, translated by John Wortley, Cambridge University Press, New York 2010.

Southern, Richard W., *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul 2000.

Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History Ad 284-813*, translated Cyril Mango and Roger Scot, Oxford University Press, 1997, ss. 744.

Theophylact Simocatta, *The History*, An English Translation with Introduction and Notes, translated Michael and Mary Whitby, Clerandon Press, Oxford, 1997.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.

Tülüce, Adem, *Bizans Tarih Yazımında Öteki; Selçuklu Kimliği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016.

Türkiye’de Bizans Çalışmaları Bir bibliyografya (19. Yüzyıl-2020), Editörler: Şahin Kılıç-Buket Kitapçı Bayrı, II Cilt, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.

Ülker, Abdullah, *Uç”larda Etkileşim, Esneklik ve Pragmatizm: Osmanlı-Bizans Örneği (1277-1402)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, ss. 134.

Üstün, Abdullah, *Geç Roma tarih yazımında Hunlar: Batı Avrasya’da Erken Türk varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara 2013, ss. 273.

Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.

Vryonis Jr, Speros, *Küçük Asya’da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, Kalkedon Yyn., Ankara 2020.

Vryonis, Speros, “Anadolu’da Göçebeleşme ve İslamlaşma”, çev. Serhat Altınkaynak, *USAD*, S. 15, 2021, ss. 329-370.

Yılmaz, Hakan, “Çağdaş Kaynak ve Belgeler Işığında Sakarya’nın Fethi ve Fethin Bilinmeyen tarihi”, *Geçmişten Günümüze Sakarya: Tarih/Toplum/Kültür*, Editörler: Mehmet Yaşar Ertaş, Mükerrerem Bedizel Aydın, Arif Bilgin, Sakarya 2018.

Yücel, Mualla Uydu, *Türkistan’dan Tuna’ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2020.

Zachariadou, Elizabeth, “Observations on some Turcica of Pakhymeres”, *Revue des études byzantines*, tome 36, 1978, ss. 261-267.

Zachariadou, E., “Pakhymeres’e Göre Kastamonu’da “Amourioi” Ailesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 16, S. 1, 2001, ss. 225-237.